

Vanhempansa menettäneiden nuorten surutoimijuuden elämäntilanne ja relationaalinen rakentuminen

Crista Juutinen

Pro gradu -tutkielma

Sosiaalityö

Lapin yliopisto

Kevät 2022

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Vanhempansa menettäneiden nuorten surutoimijuuden elämäntilallinen ja relationaalinen rakentuminen

Tekijä: Crista Juutinen

Koulutusohjelma/oppiaine: Sosiaalityö

Työn laji: Pro gradu -työ X Sivulaudaturtyö Lisensiaatintyö

Sivumäärä: 108 + 4 liitettä

Vuosi: 2022

TIIVISTELMÄ

Pro gradu -tutkielmassa tarkastelen vanhemman menetyksen merkityksiä nuorten toimijuudelle. Tutkielmassa selvitän, millaisena nuorten toimijuus ilmenee ja rakentuu vanhemman menetyksen ja siitä juontuvan surun sävyttämässä elämäntilallisuudessa. Lisäksi olen kiinnostunut siitä, millaisia suremisen mahdollisuuksia nuorten elinpiirissä ja sosiaalisissa suhteissa on. Kysymyksiä lähestyn tutkielman teoreettisten sitoumusten, elämäntilallisuusteorioiden perustuvan toimijuuden tasomallin ja kokonaisvaltaisuutta ja merkityksellisyyttä korostavan surukäsityksen, näkökulmista.

Pyrin tutkielman teoreettisilla valinnoilla kiinnittymään niin suru- kuin toimijuustutkimuksen vähemmän tutkituille alueille. Surua tarkastelen yksityisen kokemuksen sijaan sen subjektiivisen ulottuvuuden ohella kulttuurisena, yhteiskunnallisena ja sosiaalisena ilmiönä. Toimijuuden paikannan elämäntilallisuusteorioiden näkökulmalle tyypillisesti individualismia korostavien ja rakennekeskeisten teorioiden välimaastoon. Näiden teoreettisten valintojen avulla pyrin tutkielmassa tuottamaan tuoretta ja surevien nuorten tilanteet myötätuntoisesti kohtaavaa suru- ja toimijuustietoutta.

Tutkielmassa annan äänen vanhempansa menetystä sureville nuorille. Tutkielman aineisto koostuu kuuden vapaaehtoisen, 13–17-vuotiaana vanhempansa menettäneen nuoren ja nuoren aikuisen elämäntilallisuusteoreettisesta haastattelusta. Aineisto on laadullinen ja analysoin sitä teoriaohjautuvan sisällönanalyysin keinoin.

Aineiston analyysin myötä tutkielman tuloksia selittämään kehittyi surutoimijuuden käsite, joka kuvaa vanhempansa menettäneiden nuorten surun muovaamaa toimijuutta. Tutkielman tulokset kertovat vanhempansa menettäneiden nuorten vivahteikkaasta ja monisyisestä toimijuudesta, joka rakentuu kulttuurisyhteiskunnallisten, ajallisten ja sosiaalisten reunaehtojen kehystämässä arjessa. Ulkoiset reunaehdot sekä haastavat että mahdollistavat nuorten surutoimijuuden rakentumista samaan aikaan, kun surun muovaama minuus jännitteistää monia toimimisen tilanteita. Nuorten surutoimijuus on relationaalista ja rakentuu alati muuttuvissa suhteissa niin nuorten ulkoiseen ympäristöön kuin sisäisiin minä- ja maailmakäsityksiin. Tutkielman tulokset osoittavat, että nuoret tekevät itsenäisiä suremiseen liittyviä ratkaisuja, mutta heidän ympäristönsä eivät läheskään aina ole suremisen suhteen esteettömiä. Se osaltaan perustelee surun asemaa yhteiskunnan esteitä ja eriarvoisuuksia esille nostavan ja niihin puuttuvan sosiaalityön tieteenalan tutkimuskohteena.

Avainsanat: vanhemman menetys, kuolema, suru, toimijuus, toimijuuden tasomalli, elämäntilallisuus, relationaalisuus

Sisällysluettelo

1 JOHDANTO	5
2 NÄKÖALOJA VANHEMMAN MENETYKSEEN JA NUORTEN SURUUN	8
2.1 Surun ymmärtämisen historiaa	8
2.2 Suru tämän päivän tieteellisen tutkimuksen kohteena	9
2.3 Vanhemman menetys ja nuorten suru	14
2.4 Kokonaisvaltaisuutta ja merkityksellisyyttä korostava surukäsitys	16
3 TOIMIJUUS TEOREETTISENA VIIITEKEHYKSENÄ	19
3.1 Toimijuuden näkökulmia	19
3.2 Toimijuus elämäkulussa	21
3.2.1 Toimijuuden yhteiskunnalliset ja kulttuuriset reunaehdot	23
3.2.2 Toimijuuden ajallisuus	25
3.2.3 Toimijuus suhteissa toisiin ihmisiin	26
3.2.4 Toimijuus yksilöllisinä valintoina	28
3.3 Nuorten toimijuus	29
4 METODOLOGISET VALINNAT	32
4.1 Tutkimustehtävä	32
4.2 Elämäkertahaastattelu	35
4.3 Tutkimusaineisto ja sen kerääminen	37
4.4 Aineiston analysointi sisällönanalyysillä	40
4.5 Tutkimuseettiset kysymykset	44
5 SURUTOIMIJUUDEN REUNAEHDOT NUORTEN ELÄMÄNKULUISSA	48
5.1 Surevat nuoret myöhäismodernissa suomalaisessa yhteiskunnassa	48
5.2 Nuoruuteen liittyvät ja surun muovaamat roolit ja odotukset	60
5.3 Surevien nuorten toimijuuden sosiaaliset kontekstit	71
6 JOHTOPÄÄTÖKSET	87
6.1 Surutoimijuuden haasteet	87
6.2 Surutoimijuuden mahdollisuudet	91
6.3 Yksilölliset valinnat surun sävyttämässä elämäkulussa	93

7 POHDINTA	99
------------------	----

LIITE 1 (Haastattelupyynnö Huoma ry:n jäsenlehteen)

LIITE 2 (Haastattelupyynnö surujärjestöjen, Sureville:n ja Rovaniemen ohjaamon sosiaaliseen mediaan)

LIITE 3 (Informoitu suostumus)

LIITE 4 (Haastattelurunko)

TAULUKOT

TAULUKKO 1 Aineiston teemoittelu: surun merkitykset nuorten toimijuudelle.....42-43

KUVIOT

KUVIO 1 Surutoimijuus nuorten elämäkuluissa.....94

1 JOHDANTO

Läheisen ihmisen kuolema on yksi syväluotaavimpia ja ylivoimaisimpia kokemuksia ihmiselämässä, ja siihen liittyy peruuttamatonta surua. Suru on yksilöllisen kokemuksen lisäksi jaettava ja siltä harvoin voi kukaan välttyä. Suru on myös universaali ilmiö, joka on syvästi sidoksissa historiallisiin, kulttuurisiin ja normatiivisiin käytäntöihin. (Jakoby 2012, 682; Kofod & Køster 2022, 1.) Läheisen kuoleman kohtaaminen sisältää henkilökohtaisen koskettavuutensa lisäksi aina myös vahvoja sosiaalisia ja kulttuurisia ulottuvuuksia ja sidoksia (Miettinen 2006, 146), jotka ovat kuitenkin harvemmin olleet tieteellisen tutkimuksen kiinnostuksen kohteina. Myöhäismoderni suomalainen suru näyttäätytty medikalisaation ja modernisaation vaikutusten myötä eriytyneenä ja yksilöityneenä, mutta kuitenkin sosiaalisten, kulttuuristen ja yhteiskunnallisten reunaehtojen säätelemänä ja kehystämänä (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2017, 5; Miettinen 2006).

Tutkimuksellinen kiinnostus on Suomessa kohdistunut surun sijaan kuolemaan ja sen historiaan. Kuolemaa on käsitelty nykytutkimuksessa myös yhteiskunnallisena kysymyksenä, surua ei juurikaan. (Pulkkinen 2016, 20.) Länsimaisessa surututkimuksessa huomio on kiinnitetty pääsääntöisesti lääketieteellisiin ja psykologisiin näkökulmiin, joiden myötä surun ymmärtämisen tapojen voidaan todeta kaventuneen käsittämään suru sairautena sekä yksityisenä suorituksena, surutyönä (esim. Pulkkinen 2016). Vaikka surututkimuksessa on viime vuosina aiempaa useammin herätty tarkastelemaan surun sosiaalisia yhteyksiä sekä kulttuuri- ja yhteiskuntasidoksia, nykypäivän suomalaisessa suruajattelussa vallitsee edelleen voimakkaina freudilaisen psykoanalyysin pohjalta muotoutuneet ajatukset surevan ihmisen olemuksesta (ks. Enckell 2017). Nykyisiin länsimaisiin kuoleman kohtaamisen tapoihin on kuitenkin mahdollista suhtautua kriittisesti ja tuoda esille niihin liittyviä ongelmia (Miettinen 2006, 148). Näin on tehnyt esimerkiksi teologi ja surututkija Mari Pulkkinen (2016) kyseenalaistaen surun yksilö- ja suorituskeskeisen tulkintavan ja ehdottaen, että suru nähtäisiinkin olemisen tapana ja merkityksellisenä elämäkokemuksena, joka jättää aina jäljen ja josta ei ole kiire mihinkään. Pro gradu -tutkielmassani olen Pulkkinen myötätuntoisen lähestymistavan kautta kiinnostunut kohtaamaan heidät, joita suru on varhaisessa vaiheessa tullut lähelle.

Suru voi aiheutua monesta tekijästä, kuten läheisen tai omasta sairastelusta, ihmissuhteiden päättymisestä tai taloudellisista ongelmista (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2017, 4). Tässä tutkielmassa kiinnostukseni kohdistuu vanhempansa kuolemalle menettäneiden nuorten

suruun. Nuorten surureaktioiden nähdään olevan sidoksissa siihen, miten aikuiset kykenevät nuorten surun kohtaamaan. Nuoruuden ollessa itsenäistymisen ja vanhemmista irtautumisen aikaa, saattaa vanhemman menetyks näyttäytyä nuorten elämänsä monenlaisia pohdintoja herättävänä ja erilaisia keinoja kokeilevana arkeen ja elämään uudelleen suuntautumisena. (ks. Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2017, 92.) Tärkeää on kuitenkin tiedostaa surukokemusten moninaisuus ja se, että nuorten surukokemuksia ei voida niputtaa joistakin tyypillisistä piirteistään huolimatta pelkästään tietynlaisiksi, ja että läheisen ihmisen kuoleman lisäksi surua voi koitua useista erilaisista elämän varrelle osuvista tapahtumista ja käännekohtista.

Koska surua eletään todeksi jokapäiväisessä elämänsä sekä muiden ihmisten ja muuttuvan yhteiskunnan ympäröimänä, tarvitaan sen tarkastelemiseen yksilökeskeisen ja surun tunnekokemukseen keskittyvän näkökulman lisäksi yhteiskuntatieteellistä tulkintaa. Suru on yksityisen luonteensa lisäksi jaettua ja se ilmenee surevan sosiaalisissa verkostoissa ja vuorovaikutuksen tavoissa. Surun kokonaisvaltaisen luonteen tavoittamiseksi sitä tulisi tarkastella suhteessa sosiaaliseen ja kulttuuriseen kontekstiin. (Pulkinen 2017, 14–15.) Yhteiskuntatieteilijöiden ja kulttuurintuntijoiden ääni ei ole toistaiseksi kuulunut surututkimuksessa voimakkaana (Pulkinen 2016, 34), ja lähiomaisen kuoleman kohtaamisen tavoista on länsimaisissa yhteiskunnissa tehty hyvin vähän sosiaalitieteellistä tutkimusta (Miettinen 2006, 3). Kaiken kaikkiaan surevien arki näyttää tutkimuskohteena olevan marginaalissa (Pulkinen 2016, 37). Tämän pro gradu -tutkielman aiheidea sai pontta surututkimuksen kaipaamisesta liittyvän katvealueen huomaamisesta. Tutkielmassa tavoitteenani on keskittyä surun yhteiskuntatieteelliseen tulkintaan tarkastelemalla nuorten surua ja sen säilyttämää arkea sosiaalityön tutkimuksen kohdeilmionä ja lisäämällä ymmärrystä surusta kokonaisvaltaisena kulttuuri-, yhteisö- ja yhteiskuntasidonnaisena kokemuksena.

Tässä tutkielmassa tutkin vanhempansa menettäneiden nuorten surua toimijuuden näkökulmasta. Toimijuuden tarkastelulla pystytään valottamaan surevien nuorten yhteiskunnallisia, kulttuurisia ja sosiaalisia areenoita sekä surun muovaaman elämän rakentamiseen liittyviä käsityksiä, kokemuksia ja tunteita (ks. Gordon 2005, 115). Toimijuuden rakentamista määrittää se, kuinka paljon ihminen voi itse vaikuttaa elämäänsä (Vaattovaara 2015, 147). Kun tarkastelun kohteena on yksilöiden valinnan- ja vaikuttamisenmahdollisuuksiin perustuva toimijuus (Juvonen 2013, 330) ja instituutioissa ja aikuisyhteisöissä rajatusti sanan- ja vaikutusvaltaan oikeutettu nuoriso (Mäkinen 2015, 104) on selvää, että yhteiskuntamme rakentuessa osallistuvan ja aktiivisen toimijuuden ideaalille (Laitinen & Niskala 2013, 10), on

sen muotoutuminen tässä kontekstissa jännitteistä. Kiinnostavaa onkin, millaisena nuorten toimijuus näyttäytyy suhteessa äkilliseen ja odottamattomaan, omien vaikutusmahdollisuuksien ulkopuolella olevaan, varhaisessa vaiheessa elämänselkkuun sijoittuvaan menetykskoke-mukseen.

Tutkielma jakautuu seitsemään lukuun, joista ensimmäisessä olen johdatellut tutkielman aihepiirin äärelle. Toisessa luvussa taustoitan vanhemman menetykseen ja nuorten suruun liit-tyviä näkökulmia. Ensimmäisenä teen katsauksen surun ymmärtämisen historiaan, minkä jälkeen tarkastelen surun paikkaa tieteellisen tutkimuksen kohteena. Näiden yleisten surua ja menetystä valottavien näkökulmien jälkeen tarkennun tämän tutkielman tematiikkaan sy-ventymällä tutkielman tutkimuskohteeseen eli vanhemman menetyksestä aiheutuvaan nuor-ten suruun ja sille tyypillisiin ominaisuuksiin, sekä perehtymällä tutkielmaa kannattelevaan surun ymmärtämisen tapaan, kokonaisvaltaisuutta ja merkityksellisyyttä korostavaan suru-käsitykseen. Kolmannessa luvussa esittelen tutkielman teoreettisen viitekehysten eli toimi-juuden. Toimijuuden käsitettä avaan ensin siihen historian saatossa liitettyjen käsitysten kautta, minkä jälkeen siirryn tarkastelemaan sitä tutkielmaan valitun elämänselkuteorian nä-kökulmasta. Elämänselkutarkastelu ohjaa pohtimaan toimijuutta tietyssä ajallisessa kon-tekstissa, joksi tässä tutkielmassa on valikoitunut nuoruuden ikävaihe. Neljännessä luvussa avaan tutkielman metodologisia valintoja eli sitä, millä tutkimuksellisilla keinoilla olen to-teuttanut tutkielman ja miksi olen päätenyt kyseisiin ratkaisuihin. Luvussa esittelen tutki-musasetelman, joka koostuu laadullisesta tutkimuksesta, elämäkertahaastattelusta ja teoria-ohjaavasta sisällönanalyysistä. Lopuksi pohdin tutkielman tekemiseen liittyviä eettisiä ky-symyksiä. Viidennessä luvussa esittelen tutkielman tulokset, jotka olen jakanut kolmeen päälukuun elämänselkuteoriaan perustuvan toimijuuden tasomallin mukaisesti. Kuuden-nessa luvussa kokoan tutkielman johtopäätökset kolmeen alalukuun: surutoimijuuden haas-teisiin sekä mahdollisuuksiin ja yksilöllisiin askeliin surun värittämissä elämänselkussa. Pää-tän tutkielman sen toteutusta ja tuloksia arvioivaan pohdintalukuun.

2 NÄKÖALOJA VANHEMMAN MENETYKSEEN JA NUORTEN SURUUN

2.1 Surun ymmärtämisen historiaa

Katsaus surun tulkitsemisen historiaan auttaa ymmärtämään tässä ajassa vallitsevia surukäsitteitä ja suremisen tapoja. Suru on merkityksellinen osa elämämme kokonaisuutta, joten siitä on kirjoitettu ja puhuttu kautta aikojen (Itkonen 2020, 9). Ennen modernia aikaa rituaalien ohjailemaan suruun liittyvien tunteiden näyttäminen oli sosiaalisesti hyväksyttyä ja vainajan ja omaisten välisen yhteyden ja siteen katkaisemiseen ei kiirehditty. Läheisen menettymiseen suhtauduttiin merkittävänä tapahtumana, jonka ymmärrettiin herättävän tunteita. 1900-luvulle tultaessa suru alkoi saada osakseen aiemmasta poikkeavia ymmärryksen tapoja, joista tunnetuin ja yhä länsimaiseen surukulttuuriin vaikuttava tulkinta on peräisin Sigmund Freudin havainnoista. (Pulkinen 2017, 37–39.) Freudin surutulkinnat merkitsivät siirtymistä 1800-luvun romantiikan aikakauden julkisesta surukulttuurista kohti 1900-luvun yksityistä, psykologisoitunutta ja yhä vahvemmin patologisoidumpaa surua (Kofod & Køster 2022, 2).

Suru on tutkimuskohteena kiinnostanut useita tutkijasukupolvia, mutta Freudia ja hänen vuonna 1917 kirjoittamaa, urauurtavaa teostaan *Mourning and Melancholia* pidetään psykologisen ja nykyaikaisen surututkimuksen alkujuurina. Freud käsitti surun normaalina reaktiona läheisen ihmisen menetykseen ja toi esille surun ja sairastamisen välisiä yhteyksiä. Hän kehitti laajasti läpilyöneen termin surutyö, jolla hän tarkoitti prosessia, joka vapauttaa surun kohteeseen sitoutunutta psyykkistä energiaa ja suuntaa sitä eläviin kohteisiin. (Itkonen 2020, 10–11.) Myöhemmin Freudin näkemystä on tulkittu siten, että surutyön tehtävänä olisi siteiden katkaiseminen kuolleeseen. Freudin mukaan suruun kuuluivat tuskalliset alakuloisuuden piirteet, mielenkiinnon menetys ympäristöä kohtaan, rakastamisen kyvyn menetys ja aktiivisen toiminnan hiipuminen. (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2017, 12.) Myöhemmin Freud havahtui suruteorian yksiselitteisyyteen ja suoraviivaisuuteen ja muutti tulkintaansa käsittämään surun elämän mittaisena työnä. Freudin alkuperäinen teoria ja sen pohjalta muiden tutkijoiden myöhemmin tekemät tulkinnat surusta surevan mielessä tapahtuvana ja päätepisteeseen tähtäävänä prosessina jäivät kuitenkin elämään surua koskevaan tutkimusperinteeseen. (Pulkinen 2017, 41–42.)

1900-luvun edetessä Helen Deutsch jalosti Freudin kehittämää surutyön käsitettä esittämällä, että surutyö on saatettava loppuun, sillä muuten se voisi olla surijalle haitallista. Hänen mukaansa suru ei aina kulje normaalilla tavalla vaan se saattaa olla liian intensiivistä tai

vaikkapa viivästyä. 1900-luvun puolivälissä surua alettiin kuvata erilaisten vaiheiden kautta. Eniten suosioita saaneen surun vaihemallin kehittäjä oli psykiatri Elisabeth Kübler-Ross, jonka mukaan suru rakentuu kieltämisestä, vihasta, kaupankäynnistä, masennuksesta ja hyväksymisestä. (Itkonen 2020, 9–13.) Pulkkinen (2017, 45) kuvaa Kübler-Rossin vaihemalliteoriasta tulleen surun selittäjänä ”tieteellinen menestystarina”, minkä vuoksi vaiheisiin sidonnainen surun eteneminen näyttää merkittävää roolia myös nykypäivän surukäsityksissä. Surua yritettiin 1950-luvulta alkaen luokitella myös muilla tavoilla, kuten jakamalla se normaaliin, liioiteltuun, supistettuun, kiellettyyn, ennenaikaiseen ja siirtyneeseen suruun tai nimeämällä se estyneeksi, krooniseksi, sitovaksi, patologiseksi tai sairaalloiseksi suruksi (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2017, 12).

Vaihe- ja prosessiajattelu sekä surun patologisointi ja siirtäminen pois normaaliuden piiristä vahvistuivat 1900-luvun edetessä. Pulkkinen (2017, 48–49) sanoo ”surun sysäämisen toiseuden tontille” saaneen myötävaikutuksia 1900-luvun yhteiskunnallisista muutoksista, etenkin lääketieteellisen valta-aseman korostumisesta. Hänen mukaansa läheisen kuoleman aiheuttamaa surua alettiin vähitellen tarkastella siihen liitettyjen ”oireiden” vuoksi sairauden kaltaisena tilana ja luonnehtia oireyhtymäksi. Surun oireita nähtiin olevan esimerkiksi väsymys, pelko, masennus, itkeminen, kieltäminen ja syyllisyys. ”Oireilla” eli surun muuttujilla selitettiin myös surun dynaamista luonnetta. (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2017, 13.) Surun ymmärtäminen sairautena suuntaa katseen surun intensiteettiin ja kestoon, joiden kautta normaalin surun rajat ovat usein tulleet määritellyiksi (Pulkkinen 2017, 50).

2.2 Suru tämän päivän tieteellisen tutkimuksen kohteena

Suru on paljon tutkittu ilmiö (Itkonen 2018, 55), josta on erilaisten tieteenteoreettisten näkökohtien ja tutkimusintressien painotusten vaihteluiden vuoksi ajan saatossa kehitelty monia kilpailevia näkökulmia (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2017, 10). Ihmisten kuolevaisuuden ja haavoittuvaisuuden tutkimusta on tehty perinteisesti teologian ja filosofian aloilla, mutta viimeisen vuosisadan aikana surun tutkiminen on siirtynyt lähinnä terveystieteiden, psykologian psykiatrian tieteenaloille. Surututkimuksen painottuminen näille tieteenaloille on johtanut taipumukseen pelkistää suruun liittyvien yksilöllisten kokemusten ja sosiokulttuuristen olosuhteiden välinen kompleksinen dynamiikka syyseuraussuhteiksi, joissa kulttuuriset tekijät jäävät yksilöllisten ja psykologisten oirehdintojen sivujuonteeksi. Surututkimuksen nähdään kaventuneen, kun kvantitatiivisesti mitattavissa olevat oireet ja reaktiot on

asetettu etusijalle subjektiivisten kokemusten, kulttuurisen ymmärryksen ja kvalitatiivisen ja fenomenologisen tutkimuksen jäädessä varjoon. Esimerkki tästä surututkimuksen kehityskulusta ja trendistä on viimeaikainen keskustelu pitkittyneelle ja kompleksiselle surulle annettavasta omasta diagnoosista kansainväliseen tautiluokitukseen. (Kofod & Køster 2022, 1.)

Yksi tätä surututkimukseen liittyvää kapea-alaisuutta paikkaamaan kehitetty keino on Tanskaan Aalborgin yliopistoon perustettu tutkimuskeskus, *The Culture of Grief*. Tutkimuskeskuksen tavoite on tutkia surua ei pelkästään terveyteen ja sairauteen liittyvänä asiana, vaan myös syvällisenä, eksistentiaalisena ja kulttuurisena ilmiönä. Tutkimuskeskuksen tutkijoiden, Ester Holte Kofodin ja Allan Køsterin (2022, 3) mukaan huolimatta yksilöllisyyttä, psykologisia tekijöitä sekä terveyttä ja sairautta korostavan surututkimuksen kiistattomista hyödyistä kansanterveyden näkökulmasta, se on merkinnyt eksistentiaalisten ja kokemuksellisten näkökohtien sivuuttamista. Kun otetaan huomioon surukokemusten universaalius ja perustavanlaatuisuus ihmiselämässä, yksipuolinen lähestymistapa surukokemusten tutkimiseen ei heidän mukaansa ole toivottavaa. *The Culture of Grief* -tutkimuskeskuksen toiminta perustuukin heidän mukaansa yhteistyöhön eri tieteenalojen kesken, jolloin surusta on mahdollista muodostaa kokonaisvaltainen käsitys. Myös Suomessa surututkimusta viime vuosina kyseenalaistanut ja laajentanut Pulkkinen (2017, 26–27) korostaa, että kokonaisvaltaisin kuva surusta syntyy, kun sitä tarkastellaan useista eri tieteenaloista käsin, sillä yksittäisten tieteenalojen sisällä syntyy usein itsestäänselvinä pidettyjä yleistyksiä tutkittavasta ilmiöstä ja sitä tarkastellaan vain tieteenalalle tyypillisin menetelmin.

Nykytutkimuksessa surun kulttuurinen ulottuvuus onkin alettu huomioida aiempaa selkeämmin (mt., 27). Siitä huolimatta edelleen suurin osa surututkimuksesta keskittyy tutkimaan surun vaikutuksia yksilön terveyteen ja hyvinvointiin. Kofod ja Køster (2022, 1) huomauttavat, että vaikka jotkin kulttuurihistorialliset, sosiologiset ja antropologiset tutkimukset ovat edistäneet ymmärrystämme menetyksiin ja suruun liittyvistä kulttuurisista käytännöistä ja uskomuksista, ovat tällaiset tarkastelut pääosin jääneet yksilöllisyyteen ja terveyteen keskitettyjen näkökulmien varjoon. Vielä vallalla olevaa surun oireita kartoittavaa ja sureaktioita systematisoivaa lääketieteellisyteen keskittyvää tutkimustrendiä haastamaan on kuitenkin noussut kuoleman ja surun historiallisiin, kulttuurisiin ja sosiaalisiin ulottuvuuksiin keskittyvää tutkimusta (mt., 3). Suomalaisessa surututkimuksessa esimerkkejä surun kulttuuriset ja sosiaaliset piirteet huomioivasta tutkimuksesta ovat ainakin Sonja Miettisen (2006) sosiaalipolitiikan alaan kuuluva väitöstutkimus ikääntyneiden vanhempien menetystä surevista

tyttäristä, sekä Pulkkinen (2016, 35) teologian alaan kuuluva väitöstutkimus läheisen menettämisen kokemuksesta muuttuvassa kuolemankulttuurissa.

Myös sosiologiassa on tunnistettu surututkimuksen monipuolistamisen tarve. Neil Thompson ym. (2016) muistuttavat, että kuoleminen ja sureminen eivät tapahdu sosiaalisessa tyhjiössä, minkä vuoksi heidänkin näkemyksensä mukaan surua selittämään tarvitaan psykologisten näkökohtien lisäksi esimerkiksi sosiologian ja sosiaalityön tutkimuksen antia. Kuoleman ja surun tutkimus ei ole sosiologiassa uutta, mutta hekin huomauttavat, että suurin osa kuolemaa ja surua selittävästä tutkimuksesta on tehty psykologian tieteenalan piirissä keskittyen ensisijaisesti yksilöön sosiologisia tekijöitä vain vähän sivuten. Kuoleman ja surun ollessa emotionaalisesti latautuneita ilmiöitä psykologisen tutkimuksen houkuttelevuus ja hallitsevuus suruaiheissa on ymmärrettävää. Riittävän ymmärryksen saaminen kuolemasta ja surusta ei kuitenkaan ole mahdollista pelkkien psykologisten näkökulmien kautta, ja ilman sosiaalitieteellisiä näkökulmia ihmisten kokemukset menetyksistä ja surusta saattavat jäädä epätäydellisiksi ja vajavaisiksi. (Mt.) Sosiologian näkökulmista esimerkiksi sen erilaisten tunneteorioiden avulla on mahdollista täydentää ja syventää surun psykologista ja sosiologista tutkimusta (Jakoby 2012, 679).

Suru on psykologisen ulottuvuutensa lisäksi sosiaalinen ja sosiologinen ilmiö muun muassa siksi, että se, miten kuolema ja suru koetaan, vaikuttaa merkittävästi siihen sosiaaliseen kontekstiin, jossa ne esiintyvät. Surun käsittelemisen, kokemisen ja siihen reagoimisen tavat puolestaan riippuvat suurelta osin sosiaalisista rakenteista ja prosesseista. (Thompson ym. 2016.) Surun sosiaalisuuden ja kontekstisidonnaisuuden tekee näkyväksi esimerkiksi vallitseva kulttuuriympäristö ja sen suremiseen liittyvät asenteet, sillä niillä on suremisessa niin ratkaiseva rooli, että usein on mahdotonta erottaa yksilön surua kulttuurin vaatimasta suremisesta (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2017, 33). Näin ollen surun sosiaalinen konteksti, esimerkiksi yhteiskunta ja sen muutokset, luovat surukulttuurin ja suremisen säännöt, jotka säätelevät yksittäisten ihmisten surun ilmauksia. Nykyajan länsimaiselle kuoleman- ja surukulttuurille sekä surun kokemista määrittäville yhteiskunnan rakenteille on tyypillistä esimerkiksi kuoleman kytkeytyminen tiiviisti hyvinvointivaltion instituutioihin sekä apua hakevan läheisensä menettäneen ohjaaminen ensisijaisesti lääkärin vastaanotolle, mikä vahvistaa surun ja sairauden välistä mielikuvaa. (Miettinen 2006, 5; Pulkkinen 2017, 16; 50.) Suremisen sosiaalinen konteksti luo surun ilmaisun sosiaaliset normit, joiden vaikutuksia esimerkiksi Miettinen (2006, 123) kuvaa tutkimuksessaan, jossa iäkkään vanhempansa menettäneet tyttäret kertovat kokemuksistaan. Aineistosta käy ilmi, että tyttäret luovivat

ristiriitaisten vaatimusten välillä omassa arjessaan, sillä surun ilmaisulle ja sen kontrolloimiselle on määritelty omat aikansa ja paikkansa, joita sosiaaliset ja kulttuuriset normit säätelevät. Miettinen (2006, 125) kuvaa aineistosta piirtyvän kuva monien ristiriitaisten vaatimusten kehystämästä surevan roolista.

Sosiologisesta näkökulmasta suru voidaan nähdä myös sosiaalisena tunteena ja ihmisten välisenä prosessina, koska se syntyy ihmissuhteissa sekä niiden kiintymyksissä, odotuksissa ja velvoitteissa. Suruun liittyvät tunteet ja niiden ilmaukset vaihtelevat sosiaalisten ja kulttuuristen olosuhteiden mukaan. (Jakoby 2012, 680.) Surua on tutkittu myös sosiaalisen kärsimyksen (*social suffering*) käsitteen kautta. Se avaa näkökulmia surun individualistisen ymmärtämisen vaikutuksiin sosiaalisesta näkökulmasta: yksilöllisyyttä ja yksityisyyttä korostavassa ilmapiirissä sureva jää usein surukokemustensa kanssa yksin, mikä voi johtaa sosiaaliseen kärsimykseen eli rajoittuneisiin mahdollisuuksiin toimia ja vaikuttaa. Surukokemus saattaa haastaa kokijansa kykyjä sulattaa ja merkityksellistää kokemaansa, jolloin menetys ja suru kohdataan aktiivisen toimijan sijaan passiivisena vastaanottajana. (Frost & Hoggett 2008, 448–449.)

Kuolemaa tutkivien tutkijoiden määrä on sosiologian tieteenalalla lisääntynyt merkittävästi viime vuosien aikana. Sosiologian tieteenalalla tehty kuolemaan ja suruun liittyvä tutkimus on edistänyt huomattavasti surun kokemista ja ymmärtämistä yksilöllisellä ja yhteiskunnallisella tasolla esimerkiksi kyseenalaistamalla suruun liitetyn käsityksen tietyssä ajassa vaaditusta eteenpäin menemisestä ja yli pääsemisestä sekä selittämällä surevan ja vainajan suhteen ylläpitämisen luonnollisena oman identiteetin ja suhteiden luomisena sen sijaan, että se ymmärrettäisiin patologisena suruna. Sosiologisessa tutkimuksessa suru nähdään normaalina ja inhimillisenä reaktiona läheisen ja tärkeän ihmisen menettämiseen. (Exley 2004, 116; Jakoby 2012, 680.) Sosiologinen surututkimus on kuitenkin melko kapea-alaista, sillä se koskee pääasiassa syöpää sairastavia saattohoitopotilaita (Exley 2004, 116). Näin ollen sosiologisessa surututkimuksessa vallitsee sama katvealue, kuin muussakin surututkimuksessa: läheisensä menettäneiden omaisten suru jää kuoleman ja kuolevien surun tutkimisen varjoon. Kuten surututkimukselle yleisesti, myös sosiologisen surua tarkastelevan tutkimuksen monipuolistamiselle olisi siis tarvetta. Ymmärrys surun luonteesta jää vajavaiseksi, jos sitä tarkastellaan pelkästään erilaisten kategorisointien kautta, ja surun kokonaisvaltaisen ymmärtämisen tueksi tarvittaisiin lisää kulttuuri- ja yhteiskuntatieteellistä tutkimusta. (Kofod & Køster 2022, 3; Pulkkinen 2017, 28–29.)

Varsinaista sosiaalityön tieteenalalle kiinnittyvää surututkimusta ei Suomessa juurikaan ole ja kansainvälisestäkin se on vähäistä. Surututkimuksen kapea-alaisuuteen liittyvä katvealue on kuitenkin Suomessa huomattu, ja tätä tutkielmaa tehdessäni meneillään oleva, Suomen akatemian ja Alli Paasikiven säätiön rahoittama Lapin yliopiston ja Jyväskylän yliopiston sosiaalityön oppiaineen tutkimushanke *Lasten ja nuorten suru perhe- ja läheissuhteissa* (2019–2025), tarkastelee surua ja siitä toipumista lasten ja nuorten näkökulmasta. Lisäksi sosiaalityön tieteenalalla on tehty joitakin surukokemuksiin liittyviä pro gradu -tutkielmia (esim. Brandt 2014; Karvinen 2011; Myllymäki 2013). Kansainvälisesti sosiaalityön tieteenalan tutkijat ovat tarttuneet suruaiheeseen hieman useammin. Sosiaalityön tieteenalalla surua on maailmalla tutkittu esimerkiksi myöhäismodernien yhteiskuntien suremisen trendien (Jacobsen ym. 2020), terveysosiaalityöntekijöiden kohtaaman lasten ja nuorten surun (Rosen 1991), sosiaalityöntekijöiden sureville kohdistaman tuen (Gordon 2012) ja sijaishuollossa elävien lasten surukokemusten (Mitchell 2017) näkökulmista. Kun monella tieteenalalla tehty läheisen ihmisen menetystä kuvaava tutkimus on pääsääntöisesti keskittynyt surun sijaan kuvaamaan kuolemaa ja sitä ympäröivää kulttuuria (Pulkkinen 2016, 20), on sosiaalityön tutkimus ollut kiinnostunut myös surevien tilanteista ja selviytymisestä. Sosiaalityön tieteenalalle paikantuvassa surututkimuksessa kiinnostus näyttää kohdistuvan surutiedon lisäämiseen ammattikäytäntöjen kehittämisen näkökulmasta ja tutkittavina ovat pääsääntöisesti olleet surevia työssään kohtaavat sosiaalityöntekijät. Näin ollen surua tutkiva sosiaalityön tutkimus avaa näköaloja surevien tilanteisiin, mutta ammattilaisten näkökulmien korostuessa muiden tieteenalojen tapaan myös siinä läheisensä menettäneet omaiset ovat aliedustettuja, eikä tieteellinen tutkimus toimi tällä hetkellä riittävässä määrin sureville omaisille kanavana heidän näkökulmiensa ja tarpeidensa esille nostamisessa.

Surututkimuksen antia ja roolia surun ymmärtämisessä ei tule vähätellä, sillä tieteelliset ajatusmallit vaikuttavat tavallisten ihmisten ja surevia ammatikseen kohtaavien ja tukevien käsityksiin surusta (Pulkkinen 2017, 260). Vaikka viime aikoina surututkimuksessa on tunnistettu lääketieteellisen ja psykologisen lähestymistavan lisäksi surun kokonaisvaltaisuutta ja merkityksellisyyttä korostavia näkökulmia ja surun yksinkertaistettuja ja yksilöllistettyjä selittämisen tapoja on kritisoitu myös psykologian tieteenalan sisällä (Jakoby 2012, 683), kuuluu kaikuja vanhentuneiksi tunnistetuista suruteorioista yhä tämän päivän surupuheessa. Freudilainen käsitys surusta sisäisenä ja psykologisena irtautumisen prosessina on vaikuttanut valtavasti länsimaisiin suruun ja menetykseen liittyviin kulttuurisiin uskomuksiin ja käytäntöihin. Nykyiset surun teoriat ovat suurelta osin hylänneet freudilaisen surutyöteorian,

mutta käsitys surusta yksilöllisenä ja psykologisten tutkimusten ja interventioiden kohteena on säilynyt. (Kofod & Køster 2022, 2.)

2.3 Vanhemman menetys ja nuorten suru

Lasten ja nuorten surua on tarkasteltu Suomessa melko vähän ja pääasiassa osana surun (esim. Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2017; Poijula 2002) ja traumaattisten kriisien (esim. Saari 2000) yleisempää tutkimusta. Opinnäytetöiden aiheena lasten ja nuorten suru näyttää suomalaisia korkeakouluopiskelijoita kiinnostavan yli tieteenalarajojen (esim. Halonen & Hannikainen 2008; Isokangas 2016; Mantila 2019), mutta jostakin syystä opinnäytetöiden lisäksi lasten ja nuorten surua koskeva akateeminen keskustelu on vähäistä. Edellisessä luvussa mainittu tutkimushanke *Lasten ja nuorten suru perhe- ja läheissuhteissa* paikkaa tällä hetkellä tätä kotimaisessa lasten ja nuorten surututkimuksessa vallitsevaa katvealuetta.

Kansainvälisesti lasten ja nuorten surua on tutkittu verrattain enemmän. Kansainvälisesti kehittynein ja tunnetuin kuolemaan johtavista sairauksista ja onnettomuuksista sekä kuolemansurusta ammattilaisille ja akateemiseen keskusteluun tietoa välittävä foorumi on OMEGA – Journal of Death and Dying, jonka tarkoituksena on toimia luotettavana oppaana kuolemaa ja surua työssään kohtaaville ammattilaisille ja korkeakoulutetuille sekä lisätä ymmärrystä kuoleman vaikutuksista yksilöihin ja yhteisöihin. Foorumi osoittaa, että myös nuoruuden ikävaiheen erityisyys menetyskokemuksen kohdatessa on kansainvälisesti tunnistettu. Nuorten surua on tutkittu monitieteisesti esimerkiksi suhteessa ikätoverisuhteisiin (esim. Winter-Lindqvist & Larsen 2019) ja vanhemman menettämisen (Christ ym. 2002) sekä itsemurhamenetyksen (Valente & Saunders 1993) näkökulmista. Nuorten surusta löytyy myös joitakin tutkimuksia jo 1980-luvulta esimerkiksi sisaruksen (esim. Mufson 1985) ja ystävän (esim. Podell 1989) menettämisen näkökulmista.

Tässä pro gradu -tutkielmassa olen kiinnostunut erityisesti surun sosiaalisista ja kontekstisidonnaisista ulottuvuuksista, mutta sen yksilökohtaisuuteen ja subjektiiviseen tunnekokemuksellisuuteen liittyviä seikkoja on olennaista tarkastella osana surun kokonaisvaltaista luonnetta. Suru on yksilöllinen kokemus, ja jokaisella on muun muassa elämäntilanteen, -katsomuksen ja -kokemusten määrittämä oma tapansa surra ja käsitellä menetystä (Lahti 2020, 5). Läheisen menehtyessä nuorten suruun saattaa kuitenkin liittyä joitakin nuoruusiälle ominaisia piirteitä ja suremisen tapoja. Nuoret kokevat menetyksen jälkeen usein suurta

järkytystä, surua, epäuskoa, voimattomuutta ja haavoittuvuutta sekä avuttomuutta ja kontrollin puutetta omasta elämästään (Haine ym. 2008, 115; Pearce 2011, 45). Nuoruus on vanhemmista irtautumisen aikaa, mutta vanhemman menetyksen osuessa nuoruuteen saattaa nuori olla hyvinkin tarvitseva toista vanhempaa tai muita läheisiä aikuisia kohtaan. Jos toinen vanhempi on kuollut, nuori ei voi hakea tähän pesäeroa perinteisellä nuoruusikään kuuluvalla tavalla ja jäljelle jäänyt vanhempi saattaa olla niin syvällä omassa surussaan, että nuori ei viitsi koetella häntä. Ikätoverisuhteisiin nuorten suru saattaa heijastua pelkona ulkopuoliseksi jäämisestä ja kokemuksina yksinäisyydestä ja erillisyydestä. Pelko ymmärryksen puutteesta saattaa ajaa nuoret välttelemään kanssakäymistä ikätovereiden kanssa ja johtaa eristäytymiseen ulkomaailmasta ja toveripiiristä. (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2017, 97–99; Kärkkäinen 2020, 95.)

Koska nuoret kamppailevat omaan identiteettiin liittyvien kysymysten kanssa, saattaa vanhemman kuolema vaikuttaa heihin haitallisesti (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2017, 98). Vanhemman kuolema voi olla nuorelle traumaattinen kokemus, johon sopeutuminen riippuu muun muassa kiintymyssuhteesta, ajankohtaisesta kehitystehtävästä, käytettävissä olevasta sosiaalisesta tuesta ja kognitiivisesta tasosta. Suru on vuorovaikutteista ja sen vuoksi sureva tarvitsee menetykseen sopeutumiseen ja surun työstämiseen muiden ihmisten tukea. Menetyksen työstämisen tavoitteena on jäsentää tapahtumat osaksi elämäntarinaa ja tosiasiaksi, joka ei haitallisella tavalla määrittele nuorten identiteettiä. (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2017, 99; Haravuori ym. 2019, 91.) Tuen hakeminen ja vastaanottaminen saattaa kuitenkin olla hankalaa, sillä surevilla nuorilla on usein tarve rakentaa eteenpäin menemisen ja pärjäävyyden imagoa (Kärkkäinen 2020, 95). Tunteitaan ja kokemuksiaan kätkevät ja sivuuttavat nuoret saattavat oireilla suruaan käytöshäiriöin tai riskikäyttäytyen ja kohdistaa patoutuneita tunnetiloja myös muihin ihmisiin. Suru saattaa näkyä myös nuorten koulumenestyksessä, kun kaikki aika ja energia kuluu nuorten surulle tyypillisten ahdistuksen ja syyllisyyden tunteiden läpikäymiseen. (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2017, 97–99; Torbic 2011, 72.)

Nuoruudessa koetulla vanhemman menetyksellä ja siitä juontuvalla surulla on todettu olevan akuuttien surureaktioiden lisäksi pitkäkestoisia vaikutuksia. Vanhempiensa menettäneet nuoret saattavat kärsiä surun vaikutusten vuoksi muita ikäisiään enemmän haasteista työelämässä ja kouluttautumisessa sekä ikätoverisuhteissa (Brent ym. 2012). Toisaalta menetyksellä ja surulla nähdään olevan myös kasvattava vaikutus, ja vaikka menetys tuo mukanaan paljon vaikeita asioita, valtaosa lapsista ja nuorista pystyy ajan myötä hyväksymään sen osaksi omaa elämäntarinaansa. Kipeistä kokemuksista saattaa löytää jotakin

erityistä ja merkityksellistä. Nuoruuteen tavanomaisestikin liittyvät olemassaolon kysymykset tulevat menetyksen myötä entistä voimakkaammin pinnalle, jolloin suhtautuminen elämään voi muuttua ja nuori kypsä käymään läpi elämässä myöhemmin vastaan tulevia vastoinkäymisiä. (Kärkkäinen 2020, 95.)

2.4 Kokonaisvaltaisuutta ja merkityksellisyyttä korostava surukäsitys

Vielä 1900-luvun lopussa surun tehtävänä ajateltiin olevan surevan ja vainajan välisen kiintymyssuhteen ja tunnesiteen katkaiseminen. Siirryttäessä 2000-luvulle normaalin surun nähtiin jäävän avoimeksi ja kehittyväksi ja surun tehtäväksi tunnistettiin kiintymyssuhteen ja tunnesiteen jatkaminen ja muuttaminen muistosuhteeksi. Käsitykset surusta tiettyjä vaiheita noudattavana, kiintymyssuhteen katkaisevana ja päätepisteeseen tähtäävänä prosessina ovat aiheuttaneet paljon kritiikkiä. (Itkonen 2020, 13–14; Poijula 2002, 18). Kritiikin myötä surututkimuksessa on viime vuosikymmeninä korostunut näkemys surusta kokonaisvaltaisena ja merkityksellisenä menetykskokemuksena sairauden tai häiriötilan sijaan. Suomalaisessa surututkimuksessa surun kokonaisvaltaisuutta ja merkityksellisyyttä korostanut Pulkkinen (2016) kirjoittaa surun olevan aina jäljen jättävä merkityksellinen kokemus, jota eletään todeksi niin mielen ponnisteluina, tunteina, toimintana, sanoina kuin elämäntapahtumana ja elämänkulun vaiheena ja jonka ilmenemisen mahdollisuuksia ja tapoja ympäröivä yhteiskunta ja vallitseva kulttuuri- ja asenneilmapiiri kehystävät. Tässä alaluvussa tarkastelen surun kokonaisvaltaisuutta ja merkityksellisyyttä korostavaa tulkintaa, sillä tämän pro gradu -tutkielman yksi keskeinen tutkimuksellinen valinta on surun ymmärtäminen Pulkkinen (2021) tapaan elämäntapahtumana, joka määrittää minuutta.

Kritiikki, jota erilaiset perinteisessä surututkimuksessa kehittyneet, esimerkiksi vaiheisiin perustuvat surun selittämisen mallit ovat saaneet osakseen, liittyy surun ja trauman sekoittamiseen sekä surun yksipuoliseen ymmärtämiseen ja yksilöllisten kokemusten ohittamiseen. Vaihemallit saavat aikaan kuvan surusta, jolla on vain yksi oikea kulkusuunta. Lisäksi vaihemallien syntyminen sellaisten koeasetelmien tuloksena, jotka poikkeavat vahvasti läheisen menettämisestä, ovat aikaansaaneet vaiheteorioiden validiuden kyseenalaistamista. Koska kuolemaan liittyvään suruun liittyy aina katkennut merkityksellinen kiintymyssuhde, sitä ei voi suoraan rinnastaa muihin traumaattisiin kriiseihin. (Itkonen 2020, 13–14.) Kritiikin pohjalta ponnistanut kokonaisvaltaisuutta ja moniulotteisuutta painottava surukäsitys korostaa surua yksilöllisenä ja merkityksellisenä elämäkokemuksena, johon liittyy

monenlaisia tunteita ja joka väistämättä jättää surevaan jälkensä. Nykyaikaisen surukäsityksen mukaan suru on luonnollinen osa ihmiselämää, eikä sitä tulisi vangita tai hätiköidä. (Itkonen 2020, 17.) Uusimpien surutulkintojen mukaan suru ei ole ajassa etenevä prosessi, joka kulkisi ennalta määritettyjen vaiheiden kautta päätepisteeseen, vaan olemisen tila, joka jää määrittämään niin mennyttä kuin tulevaa (Pulkkinen 2016).

Pulkkinen (2016) on tutkinut suomalaista surua tarkoituksenaan selvittää, voisiko surun ymmärtää toisin ja jos voisi, niin miten. Pulkkisen (2017, 28) mukaan akateeminen kuva suomalaisesta surusta ei vastaa tosielämän kokemusten moninaisuutta, sillä vallitsevia surukäsityksiä ei kotimaisessa tutkimuksessa ole juurikaan kyseenalaistettu. Myös surua tutkinut sosiologi Nina R. Jakoby (2012, 692) toteaa, että länsimaisessa kulttuurissa vallitseva surukäsitys ei vastaa todellisuutta ja jokapäiväisiä menetyksen kokemuksia. Pulkkisen (2016) surevien suomalaisten kirjeiksi kirjoittamia surukertomuksia analysoiva tutkimusprosessi tuotti tuloksia, joiden mukaan suru näyttäytyy ohimenevän poikkeustilan sijaan monenlaisia merkityksiä kantavana ja jälkiä jättävänä, elämäntilanteiden ja sen suhteisiin kietoutuvana kokonaisvaltaisena kokemuksena, josta ei, vastoin pitkään vallinneita suremisen periaatteita ja käsityksiä, edes haluta tai ole tarpeen päästä eroon. Sen sijaan, että suru olisi pelkkä mielen ponnistelu ja loppuun saatettava prosessi, se näyttäytyy tutkimustulosten perusteella moniulotteisena ilmiönä, joka luo menneisyyttä, nykyhetkeä ja tulevaisuutta määrittäviä merkityksiä surevien elämäntilanteissa sekä yhteiskunnallisissa, sosiaalisissa ja kulttuurisissa konteksteissa. (Pulkkinen 2016, 118; 2017, 328–329.) Näin ollen yksilöllinenkin suru tulisi aina nähdä kulttuuriin, yhteiskuntaan ja aikaan kietoutuneena (Walter 1999, 205).

Lähestyttäessä surua kokonaisvaltaisena kokemuksena, tulee tarkastelu aloittaa kauempaa kuin surusta itsestään eli siitä, mitä ymmärrämme ihmisellä, elämällä ja kuolemalla (Pulkkinen 2016, 12). Pulkkisen (2016) tulkinta surusta olemisen tilana ja merkityksellisenä elämäntilanteena pohjaa humanistiseen ja holistiseen ihmiskäsitykseen, jonka mukaan kokeminen kohdistuu kaikkiin ihmisen kokemuspuoliin ja muodostaa sen, keitä olemme. Koska ihminen on kokemustensa summa, piirtyy menetys osaksi kokemushistoriaamme ja sitä kautta ihmisyyttämme ja jättää merkityksellisen jäljen elämäämme. Menetys ei pelkästään suuntaa tulevaa vaan saa myös pohtimaan elettyä elämää. Pulkkinen (2021b) tulkitsee menetyksen ja surun merkityksellisinä ja hyödyllisinä elämäntilanteina, jotka ”jäivät meihin ja kietoutuvat siihen, mitä olemme kokeneet ja tulemme kokemaan”. Pulkkisen tulkinta saa pohtimaan, että jos suru ymmärrettäisiin pelkän tunnetilan sijaan jäljen jättävänä

ja merkityksellisenä elämäkokemuksena, olisiko siitä silloin enää tarve kiiruhtaa eteenpäin tai pyristellä eroon.

Surun ajassa etenemistä ja tavoitteellisuutta painottavien näkökulmien suosiota korostaa se, että surulle on kautta aikojen asetettu erilaisia tehtäviä. Näitä ovat esimerkiksi menetyksen todellisuuden hyväksyminen, surusta aiheutuvan kivun prosessoiminen ja sopeutuminen elämään ilman vainajaa. (Worden 2018, 41–47.) Yhtenä keskeisenä surun tehtävänä nähdään merkityksen etsinnän prosessi, jossa kyse on surevan elämäntarinan uudelleenrakentamisesta tilanteesta, jossa vainaja ei ole enää osa hänen elämäänsä (Neimeyer 2000). Merkityksellisyyden etsimiseen liitetään usein myös käsityksiä surun voimavaroja vahvistavasta ja ihmisistä jalostavasta luonteesta. Kulttuurinen käsityksemme surusta on muotoutunut sellaiseksi, että suruun liitetään usein selviytymisen, toipumisen ja jopa henkisen kasvamisen ja paremmaksi ihmiseksi tulemisen vaateita. Menetysten merkityksenannot näyttäytyvät keskeisinä kohtina yksilöllisissä surun värittämissä elämänkuluissa, mutta niiden lisäksi suru paikantuu syvälle siihen, mikä meitä kaikkia yhdistää (Pulkkinen 2016, 11). Pulkkinen (2021a) kyseenalaistaa näkemyksen surulle asetettujen tehtävien tarpeellisuudesta ja kysyy, voisiko surun ainoa tehtävä olla sureminen ja voisiko sureva voida luottaa siihen, että yhteiskunta ja muut ihmiset häntä surussaan kannattelevat.

Vanhentuneihin surutulkintoihin kohdistuneesta kritiikistä ja nykyaikaisten surutulkintojen noususta huolimatta surun vaihemalleilla ja etenkin Freudin surutyötulkinnalla on ollut lähtemätön vaikutus länsimaiseen mielikuvaan surusta. Edelleen puhumme niin arkikielessä, mediassa kuin ammattikäytännöissäkkin surun vaiheista, joiden mukaan menetyksiin liittyvä suru etenee saman, etukäteen määritellyn kaavan kautta kohti päätepistettä, sekä surusta työnä, joka viittaa sen mielen sisäisiin ponnisteluihin, prosessinomaiseen suorittamiseen ja päätepisteeseen saattamiseen. Lisäksi surun ymmärtäminen sairautena sekä toipumisen selittäminen selviytymisenä ovat saaneet aikaan surutulkintoja, jotka kuuluvat yhä surua koskevassa puheessa. (Pulkkinen 2016, 12; Pulkkinen 2017, 39; 46.) Surukulttuuriimme tänäkin päivänä vaikuttavissa freudilaisen suruperinteen sovellutuksissa surun oireet on erotettu sosiokulttuurisesta kontekstista ja subjektiivisesta kokemuksesta (Kofod & Køster 2022, 2), ja surua tarkastellaan edelleen lääketieteellisiä ja psykologisia näkökulmia korostaen. Suruun liittyvät myytit, kuten surun tietty kesto ja surutyön välttämättömyys (Poijula 2002, 36) vaikuttavat edelleen surukäsityksiimme kulttuuri- ja asenneilmapiiriin syvään juurtuneina näkemyksinä suremisen oikeaoppisuudesta.

3 TOIMIJUUS TEOREETTISENA VIITEKEHYKSENÄ

3.1 Toimijuuden näkökulmia

Toiminta ja toimijuus ovat filosofian sekä yhteiskunta- ja ihmistieteiden peruskysymyksiä, joista on kirjoitettu lukuisista viitekehyksistä ja päämääristä käsin (Hokkanen 2013, 59). Toimijuuden käsite on ollut kiistelty eri teorioissa ja sen selittämisessä on käytetty keskenään ristiriitaisiakin tapoja ja tulkintoja. Toimijuus on sitä selittävässä teorioissa liitetty muun muassa minuuteen, motivaatioon, tahtoon, määrätietoisuuteen, tarkoituksellisuuteen, aloitteellisuuteen, vapauteen ja luovuuteen. (Emirbayer & Mische 1998, 962.) Toimijuus näyttäytyy moninaisena, vivahteikkaana ja hämäränä ilmiönä, johon liittyy sekä yksilöllisyyden että yhteisöllisyyden näkökulmia, ja jota on mahdotonta tavoittaa selkeillä ja yksiselitteisillä käsitteillä (Gordon 2005, 115; Honkasalo ym. 2014, 365). Toimijuudessa on kyse toiminnasta, sen luonteesta ja merkityksestä ja yleensä, kuten tässäkin tutkielmassa, sillä viitataan yksilöiden kapasiteettiin tehdä päätöksiä ja toteuttaa niitä (Gordon 2005, 115; Jyrkämä 2007, 202).

Toimijuuden käsite on kehitetty selittämään yksilön ja yhteiskunnan välistä suhdetta ja sen avulla on tarkasteltu esimerkiksi ihmisten toiminnan määrittymistä rakenteiden kautta, ideologioiden ja kulttuurien vaikutuksia yksilön ja yhteiskunnan suhteeseen sekä eriarvoisuuden kokemusten vaikutuksia toimimisen mahdollisuuksiin ja rajoituksiin (Gordon 2005, 114). Toimijuus merkitsee mahdollisuuksia toimia toisin ja se edellyttää tietoja ja taitoja, joiden pohjalta toimija voi tehdä harkittuja valintoja (Romakkaniemi & Kilpeläinen 2013, 247; 263). Toimijuudella voidaan viitata yksilön ja yhteisön toimijuuteen ja sen toteutumiseen vaikuttavat sekä toimija itse että kulloinenkin konteksti ja muut toimijat. (Hokkanen 2013, 60.) Tässä pro gradu -tutkielmassa olen kiinnostunut vanhempansa menettäneiden nuorten toimijuudesta. Toimijuuden tarkastelun painopisteen ollessa yksilöissä tulee kiinnittää huomiota siihen, mitä ihminen osaa, kykenee, haluaa, tuntee ja mitä hänen täytyy tehdä tai olla tekemättä ja mitä kulloinenkin tilanne hänelle mahdollistaa. Yksilöön kohdistuva toimijuuden tarkastelu on kontekstuaalista, jolloin toimijuus ilmenee aina suhteessa johonkin, tässä tutkielmassa yhteiskuntaan, nuoruuden ikävaiheeseen sekä nuorten sosiaalisiin suhteisiin. (ks. Jyrkämä 2008, 197.)

Toimijuuden käsite on saanut alkunsa sosiologiassa, jossa se on liitetty vahvasti brittiläiseen sosiologiin Anthony Giddensiin (esim. Jyrkämä 2007, 195; Jyrkämä 2008, 191; Virkola 2014, 43). Giddensin (1984, 2) tapa selittää toimijuutta perustuu rakenteistumisen teoriaan,

jossa tarkastellaan toimijoiden ja rakenteiden välisiä suhteita. Rakenteistumisteoria ohjaa pohtimaan, missä määrin rakenteet ohjaavat ihmisen toimintaa ja missä määrin ihminen pystyy toimimaan omien valintojensa mukaan. Tarkasteltavaksi asetuvat siis yksilön, rakenteiden ja yhteiskunnallisten lainalaisuuksien väliset suhteet, jotka liittyvät läheisesti toimijuuteen. Giddensin toimijuusajattelussa rakenteet ovat kaksinaisia eli sekä rajoittavat ja määräävät että mahdollistavat ja ohjaavat ihmisten toimintaa. Giddensin toimijuusnäkemykset ovat saaneet osakseen kritiikkiä muun muassa sen vuoksi, että ne eivät huomioi rakenteiden toiminnasta poikkeavaa ajallista olemassaoloa. (Jyrkämä 2007, 202–203.) Giddensiläisen rakenteistumisen teorian näkökohtia hyödynnetään osin myös tämän tutkielman aineiston analyysissä, jossa surevienn nuorten toimijuuden ymmärretään niin rajautuvan kuin resursoituvan rakenteiden vaikutuksesta.

Toimijuuden perinteinen tarkastelu on siis kulminoitunut toimijan tai toiminnan ja rakenteiden väliseen vastakkainasetteluun ja niiden ensisijaisuuden järjestämiseen (Laulainen 2010, 30). Erilaiset toimijuuskäsitykset eroavat toisistaan kriittisimmin juuri näkemyksissä yksilön vapauden ja rakenteiden välisistä suhteista. Lisäksi toisissa toimijuuskäsityksissä on otettu vahvemmin kantaa toimijuuden riippuvuuteen ajasta, paikasta ja tilanteesta, kuin toisissa. (Mäkinen 2015, 116.) Erilaiset toimijuuskäsitykset avaavat hyvin erilaisia näkökulmia yksilön toimijuuskapasiteettiin suhteessa ympäröivään yhteiskuntaan ja sen rakenteisiin (mt., 105). Tieteellistä toimijuuskeskustelua on kritisoitu sen yksipuolisuudesta, sillä se unohtaa usein huomioida rakennesidonnaisuuden lisäksi erilaiset tavat, joilla toimija muokkaa omaa ja ympärillään vallitsevaa sosiaalista toimintaa. Toimijuuden yksipuolisten näkökulmien laajentaminen vaatii toimijan ja toimijuuden vuorovaikutuksellisuuden ymmärtämistä ja esille nostamista. (Emirbayer & Mische 1998, 963). Tässä pro gradu -tutkielmassa teoreettisena viitekehyksenä käytettävän toimijuuden käsittelyssä pyritään rakennesidoksellisuuden lisäksi huomioimaan toimijan muovaamaa sosiaalista ympäristöä tarkastelemalla toimijuutta elämänkulun näkökulmasta sen yhteiskunnallista ja kulttuurista, ajallista sekä sosiaalista vuorovaikutuksellisuutta korostaen.

Toimijuuskeskustelua on vaivannut yksilöllisiä kykyjä ja valtaa korostava teoreettinen ymmärrys, jossa rakenteiden, suhteiden ja kontekstien huomioiminen jää taka-alalle. On kuitenkin tutkijoita, jotka kyseenalaistavat yksilökeskeisen näkökulman toimijuuteen. Yksi heistä on brittiläinen Ian Burkitt (2015), joka kritisoi näkemystä olosuhteistaan riippumattomasta sekä itsenäisesti ja autonomisesti toimivasta yksilöstä ja käsittää toimijuuden relationaalisena. Hän ymmärtää yksilöt vuorovaikutuksen osapuolina, joiden toimijuus on

riippuvaista sen kehystämisestä sosiaalisista suhteista ja niiden välisestä vuorovaikutuksesta. (Burkitt 2015, 65.) Perinteisessä toimijuuskeskustelussa vallalla olevan rakenteiden ja yksilöiden välisen vastakkainasetteluajattelun sijaan Burkitt (mt., 322) korostaa niiden välistä vuorovaikutusta. Johanna Ranta (2020) on hyödyntänyt Burkittin (2015) toimijuuden relationaalista näkökulmaa tutkiessaan suhteellista toimijuutta huumeita käyttävien matalan kynnyksen palveluissa. Rannan (2020) tutkimus kertoo matalan kynnyksen palveluiden osapuolten toimijuuteen kietoutuneista, samanaikaisesti läsnä olevista ja toisistaan riippuvaisista suhteista, jotka vaikuttavat toimijuuteen sitä vahvistaen tai heikentäen. Tutkimuksen mukaan yksilötoimijuus on vahvasti sidoksissa monitasoisiiin suhteisiin, joiden seuraukset toimijuudelle rakentuvat tilanteittain (mt., viii).

Toiminnan ja toimijuuden käsitteen yksilökeskeisyyteen perustuvat näkökulmat sekä suhteisuuden ja sosiaalisen sidoksellisuuden huomioiminen ovat myös haastaneet tutkijoita pohtimaan toiminnan ja toimijuuden ideaaleja ja perinteisiä rajoja. Marja-Liisa Honkasalo (2013) puhuu pienestä toimijuudesta tarkastellessaan odottamista, sietämistä ja jäämistä sairauden virittämänä toimintana. Hän huomauttaa, että usein passiiviseksikin mielletyt toimijat eivät ole pelkästään toiminnan kohteita, sillä siitäkin asemasta käsin he vaikuttavat takaisin yhteisöön. Toiminnan sidoksellisuus sosiaalisiin suhteisiin on siis olemassa myös niissä toiminnan tilanteissa, joissa ei varsinaisesti tapahdu mitään, joissa toimijuus on jostakin syystä rajoittunutta ja joissa toimija sen vuoksi näyttää päällisin puolin passiiviselta toiminnan kohdeelta (mt., 59.) Honkasalon (mt., 59) mukaan tällaisissakin tilanteissa toiminnan kohde on mahdollista nähdä aktiivisena toimijana, koska se vaikuttaa takaisin ja saa aikaan kokemuksen jostakin. Tällaisten toimijuuden moniselitteisten muotojen ja vivahteiden tavoittaminen vaatii elämän haurauden esiin tuoviin ilmiöihin tarttumista ja toimijuuden tarkastelemista marginaalisista näkökulmista käsin (ks. Honkasalo ym. 2014), mikä osaltaan perustelee toimijuuden tarkastelemista nuorten surun näkökulmasta.

3.2 Toimijuus elämänkulussa

Toimijuutta voidaan tarkastella erilaisista teorioista ja lähtökohdista käsin, jolloin siinä painottuvat erilaiset määritelmät ja ulottuvuudet. Koska surua ei eletä todeksi ainoastaan sisimmässämme vaan myös jokapäiväisessä elämänkulussa, sovelletaan tässä tutkielmassa toimijuuden tarkastelemiseen elämänkulun teoriaa, jonka avulla on mahdollista luoda toimijuuden ymmärtämiselle kokonaisvaltaista taustaa (Vanhalakka-Ruoho 2014, 194). Elämänkulun

näkökulmasta toimijuuden ymmärretään rakentuvan ympäröivien rakenteiden rajoittamana, mutta samalla niiden resursoimana. (Mäkinen 2015, 120.) Elämäntekijäteoria on noussut 1960-luvulta alkaen merkittäväksi tutkimusparadigmaksi useilla eri tieteenaloilla. Elämäntekijäteoria voidaan pitää monitasoisena ilmiönä, joka ulottuu sosiaalisten instituutioiden ja organisaatioiden kautta yksilöiden sosiaalisiin kehityspolkuihin. Elämäntekijäteoriassa viitataan yleensä iän mukaan luokiteltujen kehityskulkujen, kuten työuran ja perhe-elämän, sekä lyhytaikaisten siirtymien, kuten opintojen päättymisen ja eläkkeelle jäämisen, liittymiseen. Nykyaikaisessa elämäntekijäteoriassa yksilöt pyritään suhteuttamaan laajempaan ympäröivään sosiaaliseen kontekstiin. (Elder 1994, 4–6.) Tämä on mahdollista toteuttaa esimerkiksi toimijuutta osana sosiokognitiivista teoriaa jäsentäneen Albert Banduran (2005, 1) näkemystä elämäntekijäteorian etenemisen ja sen erilaisten tekijöiden vaihtelun näkökulmaa seuraavasti: ihmisten tavat ja mahdollisuudet rakentaa, säädellä ja arvioida elämänsä ovat sidoksissa elämäntekijäteorian aikana muuttuviin ympäristöihin, aikaperspektiiveihin sekä elämäntekijäteorian sosiaalisiin systeemeihin.

Myös Jyrki Jyrkämä (2008, 197) käsittää yksilön suhteessa laajempaa sosiaalista kontekstiin toteamalla, että yksilötoimijuuden analysoimisen peruslähtökohta on, ”etteivät yksilöt toimi elämäntekijäteoriassa ja elämäntilanteellisessa tyhjiössä”. Niinpä surevien nuorten kohdalla tarkasteltavaksi asetetaan niin elämäntekijäteoriaan liittyvät näkökohdat, kuten yhteiskunnalliset olosuhteet sekä ikä ja siihen liittyvät kehitystehtävät, normit ja odotukset, kuin elämäntilanteeseen kietoutuvat merkitykset, kuten opiskelu- tai työtilanne ja ihmissuhteet. Yksilöt siis rakentavat elämäntekijäteoriaan toimien ja tehden aktiivisesti valintoja historian ja yhteiskunnallisten reunaehtojen luomissa mahdollisuuksissa ja rajoissa. Olennaista onkin pohdittava, mitä surevien nuorten toimijuuden kannalta merkitsee se, että yksilö on elämäntekijäteoriassa nuoruuden ikävaiheessa juuri tässä maailman ajassa. Mitä vanhemman menetys tarkoittaa nuorten toimijuuden kannalta juuri tässä elämäntilanteessa ja yhteiskunnallisessa kontekstissä? Millaisia rajoitteita tai mahdollisuuksia nuoruusikä elämäntekijäteorian vaiheena voi surulle asettaa? (mt., 192–194.)

Elämäntekijäteoriassa tutkimus perustuu ajatukselle ihmisen tilanteen kokonaisvaltaisesta kartoittamisesta. Jotta ihmisen toimintaa ja olosuhteita pystytään ymmärtämään, on tarkasteltava henkilökohtaisen nykyhetken lisäksi laajempaa yhteiskunnallista kontekstiä, sosiaalisia verkostoja ja kulttuurisia käsityksiä ja toimintoja. (Setterstein 2003a, 2.) Banduran (2005) mukaan ihmisten elinympäristöissä tapahtuu monenlaisia merkittäviä tapahtumia, jotka voivat saada aikaan biologisia muutoksia tai olla sosiaalisesti normatiivisiksi määriteltyjä sekä

linkittyä ihmisten ikään tai rooliin ja statukseen perheessä, työelämässä ja muissa sosiaalisissa ja institutionaalisissa systeemeissä. Jotkin tapahtumat voivat olla odottamattomia ja poikkeavia, kuten työpaikan muutos, avioero, onnettomuus tai sairastuminen. Tällaista yksittäistä odottamatonta tapahtumaa, kuten vanhemman menetystä, ei ole mahdollista tarkastella tai ymmärtää erillään muista ihmisen elämässä sillä hetkellä tapahtuvista asioista. (Bandura 2005, 1-2; Setterstein 2003b, 25.) Elämäntapahtumien ja toiminnan sidoksellisuus yksilön omaan elämäntapahtumien sekä ulkoisiin seikkoihin on luovuttamaton, sillä ajallis-paikallinen tilanne ja sosiaalis-kulttuuriset olosuhteet rajoittavat ja mahdollistavat yksilöiden valintoja, toimintaa ja resurssien käyttöä muodostaen kehykset elämäntapahtumille (Jyrkämä 2007, 204).

Tässä tutkielmassa toimijuuden tarkastelutapana käytetään Sanna Mäkisen (2015) rakentamaa toimijuuden tasomallia, jonka perustana ovat toimineet sosiologi Glen H. Elderin (1998; 1994) elämäntapahtumien teorit. Tasomalli tekee näkyväksi toimijuuden rakentumisen monitasoisuutta neljän periaatteen kautta. Elämäntapahtumien teorioihin kiinnittyvä toimijuus ilmenee toimijan elämäntapahtumissa tekemänä yksilöllisinä valintoina ja suunnanottoina, joita mahdollistavat ja rajoittavat yhteiskunnalliset ja kulttuuriset reunaehdot, ja joihin vaikuttavat kulloinkin sosiaalinen konteksti sekä ajallinen kehys. (Mäkinen 2015, 105–106.) Yksilöiden edellytykset toimia vaihtelevat eri tasojen eli yhteiskunnallisten ja kulttuuristen, ajallisten ja sosiaalisten sisältämien reunaehtojen mukaan, jolloin jotkut positiot tarjoavat yksilöille enemmän resursseja toimijuuteen verrattuna toisiin (Gordon 2005, 115). Toimijuuden tasomalli sopii tämän tutkielman teoreettiseksi viitekehykseksi ja toimijuuden analysoimisen tavaksi, sillä se käsittää surevat nuoret elämäntilanteissaan (Jakoby 2012, 703) ja näin tukee surukäsityksen kokonaisvaltaisuutta ja merkityksellisyyttä sekä mahdollistaa surevien nuorten toimijuuden monipuolisen tarkastelemisen.

3.2.1 Toimijuuden yhteiskunnalliset ja kulttuuriset reunaehdot

Toimijuuden tasomallin ensimmäinen periaate ohjaa tarkastelemaan, minkälaisen toimijuuden rakentumiseen ja ideaaliin toteutumiseen vaikuttavien, toimijoista riippumattomien historiallisten, yhteiskunnallisten ja kulttuuristen reunaehtojen ja niiden synnyttämien kokemusten kehystämässä todellisuudessa ihminen elää ja toimii, sillä kuten Jyrkämä (2008, 193) toteaa, ”ihminen ei elä kulttuurisessa eikä yhteiskunnallisessa tyhjiössä”. Nopeasti muuttuvissa yhteiskunnissa esimerkiksi syntymävuosien erot altistavat yksilöt erilaisille

historiallisille todellisuuksille rajoitteineen ja mahdollisuuksineen. Näin ollen yksittäiset elämäkulut voivat heijastaa eri aikojen yhteiskunnallisia ja kulttuurisia maailmoja. (Elder 1994, 5–6; Mäkinen 2015, 105.) Tämän tutkielman näkökulmasta olennaista on pohtia, millaisen ympäristön 2020-luvun suomalainen yhteiskunta ja siinä vallitsevat suruun ja nuoruuteen liittyvät näkökulmat tarjoilevat vanhempansa menettäneiden nuorten toimijuuden rakentumiselle. Koska kytkökset ihmisten historiaan ovat toiminnan tärkeä ehto (Honkasalo 2013, 58), on historiassa vallinneiden, nykyisyyteen vaikuttavien yhteiskunnallisten ja kulttuuristen näkökulmien huomioiminen osana toimijoiden elämäntulkua olennaista toimijuuden tarkastelun kokonaisuudessa.

Yhteiskunnalliset ja kulttuuriset näkökulmat toimijuuteen tulevat näkyviksi esimerkiksi Banduran (2005, 1–2) sosiokognitiivisessa teoriassa: sen mukaan elämän polut muodostuvat henkilökohtaisten tekijöiden ja erilaisten alati muuttuvien yhteiskuntien ja niiden vaikutusten vuorovaikutuksessa. Ihmisten elämät tapahtuvat tietyissä historiallisissa sosiaalisissa konteksteissa, joissa esiintyy ainutlaatuisia mahdollisuuksia, rajoitteita ja haasteita. Esimerkiksi kulloisenkin aikakauden merkittävät sosiokulttuuriset muutokset ja tapahtumat, kuten aseelliset konfliktit, taloudelliset laskukaudet, kulttuuriset mullistukset sekä poliittiset muutokset vaikuttavat yksittäisten ihmisten elämäntulkuihin. Ihmisten yksilökohtainen luoviminen näissä yhteiskunnallisesti ja kansainvälisesti merkittävässä tilanteissa on riippuvaista heidän käytössään olevista henkilökohtaisista ja sosiaaliseen ympäristöönsä sidoksissa olevista mahdollisuuksista ja rajoitteista. Näin ollen ympäristö, jossa ihmiset elävät, ei ole itsenäinen kokonaisuus, joka yksin määrittäisi ihmisten elämäntulkua. Yksilöllä on sosiokognitiivisen teorian mukaan merkittävä rooli henkilökohtaisen elämänsä ja kehityksensä kulun muokkaajina. (mt., 1–4.) Sosiokognitiivinen teoria antaa näin ollen sijaa yksilöiden yksilöllisille mahdollisuuksille ja resursseille, mutta huomioi ympäristön vaikutukset yksilötoimijuudelle.

Yhteiskunnalliset järjestykset ja niissä tapahtuvat muutokset sekä mahdollistavat että rajoittavat toimintaa (Gordon 2005, 118). Myöhäismoderneissa kulttuurisesti ja taloudellisesti uusliberalistisissa yhteiskunnissa korostuvat yksilön vapaus, vastuu ja velvollisuudet, jolloin toimijuus on ikään kuin vapautettu rakenteista ja niiden eriarvoistavista järjestyksistä. Uusliberalistiset käsitykset eivät tunnista sitä tosiasiaa, että rakenteelliset järjestykset tarjoavat toisille enemmän toimijuuden rakentamisen mahdollisuuksia kuin toisille. (Mt., 117.) Suruun ei ole yhteiskunnallisista rakenteista irrallista, vaan siihen liittyy sosiaalisia eriarvoisuuksia, kun esimerkiksi rakenteisiin sidoksissa olevat yksilölliset resurssit ja toipumisen

tavat eivät jakaudu yhteiskunnassa tasaisesti. (Jakoby 2012, 704.) Toimijuus surussa on sidoksissa yhteiskunnalliseen ja kulttuuriseen kontekstiin, sillä menetyksen sattuessa haavoittuvuus ja voimavarat vaihtelevat yhteiskuntaluokkien välillä resurssien epätasaisen jakautumisen vuoksi. Resilienssi- ja voimavariatekijät riippuvat pitkälti surevan yhteiskunnallisesta ja sosiaalisesta sijainnista sekä sosiaalisten ja taloudellisten resurssien saatavuudesta. Esimerkiksi taloudelliset mahdollisuudet hakeutua vertaistuen tai ammattiavun piiriin vaihtelevat surevien kesken, jolloin toimijuuden rakentuminen on sidoksissa yksilön paikkaan ja asemaan yhteiskunnassa. Näin ollen yhteiskunnalliset rakenteet ja kulttuuri-ilmapiiiri rajoittavat tai mahdollistavat surun ilmaisemisen ja surussa toimimisen tapoja. (ks. mt., 699.)

Kulttuurisyhteiskunnallinen toimijuuden kehys ilmenee myös suhteessa nuoruuden ikävaiheeseen. Nuoruus asemoituu yhteiskunnassamme lapsuuden ja aikuisuuden välille ja nuoret näyttäytyvät tulevaisuuden ”noviisikansalaisina”. Nuoret ovat oikeutettuja valtiolliseen aikuisten järjestämään turvaan, hoivaan, kasvatukseen ja koulutukseen. (Mäkinen 2015, 104.) Ikä näyttäytyy siis yhteiskunnallisena, kulttuurisena ja erilaisia rakenteita aktualisoivana tekijänä (Jyrkämä 2008, 194). Tämä tekee näkyväksi toimijuuden tasojen limittyneisyyden: toimijuuden elämänkulun ajallisuus ilmenee sen yhteiskunnallisessa ja kulttuurisessa viitekehyksessä. Nuorten toimijuus ja heidän käsityksensä omista mahdollisuuksistaan ovat siis myös sen elämänkulun ajallisen tason näkökulmasta sidottuja kulttuurisyhteiskunnallisiin rakenteisiin ja reunaehtoihin (ks. Evans 2007).

3.2.2 Toimijuuden ajallisuus

Toimijuuden tasomallin toisen periaatteen mukaan on keskityttävä toimijuuden ajoittumiseen eli siihen, mistä elämänkulun ajallisesta näkökulmasta käsin toimijuutta tarkastellaan (Mäkinen 2015, 105). Elämänkulun eri vaiheisiin ja niissä toimimisen onnistumiseen liittyy elämänkulun vaiheille ja ikäkausille tyypillisiä haasteita ja vaatimuksia (Bandura 2005, 1). Sosiaalisella ajoittumisella tarkoitetaan roolien esiintymistä, kestoa ja järjestystä sekä asi-aankuuluvia ikään perustuvia odotuksia ja uskomuksia. Jotkut tapahtumat nähdään ajankoh- taisina suhteessa ikään perustuviin normeihin tai vaihtoehtoisesti ne voivat olla sosiaaliin ja kulttuuriin odotuksiin nähden huonosti ajoitettuja, kuten teiniraskaus. (Elder 1994, 5–6.) Toimijuuden kulttuurisyhteiskunnallinen ja ajallinen ulottuvuus limittyvät, ja elämänkulun yhteiskunnallisuudesta käsin hahmottuva ajallisesti kulttuurinen ja normittunut rakenne määrittää osin nuorten toiminnan ”normaaliuden”. (ks. Komonen 2001, 79). Elämänkulkuun

perustuvan toimijuusnäkökulman mukaan minkä tahansa muutoksen, siirtymän tai valinnan henkilökohtaiset vaikutukset riippuvat siitä, missä vaiheessa ihmiset ovat elämässään muutoksen hetkellä (Mäkinen 2015, 105).

Toimijuuden aikaan sulautuneisuus ja sidonnaisuus ilmenee elämäntiettyyn vaiheeseen kiinnittymisen lisäksi siten, että se saa tietoa menneisyydestä sekä suuntautuu nykypäivään ja tulevaisuuteen. Toimijuuden ajallisuutta ovat toimijuuden tieteellisessä keskustelussa korostaneet esimerkiksi Mustafa Emirbayer ja Ann Miche (1998, 962–963), joiden mukaan toimijuuden monimutkaisuus voidaan ymmärtää vain, jos sen ajallinen ulottuvuus huomioidaan. Heidän mukaansa toimijat elävät saman aikaisesti menneessä, nykyisyydessä ja tulevassa ja sopeuttavat olemassaolonsa erilaisia ajallisuuksia toisiinsa. Toimijat hyödynnätkävät jatkuvasti menneisyydessä oppimiaan malleja ja ennakoivat tulevaisuudessa siintäviä tapahtumia sekä mukauttavat meneillään olevaa toimintaansa tilanteissa nouseviin tarpeisiin. Toimijuus ilmenee yksilön kertoessaan menneestä, pohtiessaan nykyisyyttä ja suunnitellessaan tulevaa (Gordon 2005, 123) ja sen vuoksi toimijuuden ajallisen ulottuvuuden näkökulmasta vanhempansa menettäneiden nuorten haastatteluissa ja kohtaamisissa on olennaista huomioida kerronta koskien jokaista ajallista ulottuvuutta (ks. Juvonen 2013, 38).

Tässä yhteydessä on syytä huomioida, että sen lisäksi, että toimijuus voi saada elämäntiettyyn eri vaiheissa erilaisia piirteitä, rakentuu se myös tilanteittain. Yksilön elämän sosiaaliset suhteet vaihtelevat ajan, paikan ja yksilöllisen elämäntilanteen mukaan, jolloin myös toimijuus on tilanne- ja kontekstisidonnaista (Burkitt 2015; Ranta 2020, 65). Toimijuus ei siis ole koskaan staattinen, vaan saa usein sosiaalisten suhteiden ja elämäntilanteiden vaihtelun myötä erilaisia piirteitä myös tietyn elämäntiettyyn vaiheen aikana. Tällaista tilannesidonnaista toimijuutta on korostanut esimerkiksi Ranta (2020) tutkiessaan huumeita käyttävien toimijuutta matalan kynnyksen palveluissa. Tutkimuksen tulosten mukaan erilaisten toimijuuteen vaikuttavat suhteiden seuraukset rakentuvat tilanteittain suhteiden osapuolten välisen vuorovaikutuksen tuloksena.

3.2.3 Toimijuus suhteissa toisiin ihmisiin

Kolmas ja keskeisin periaate elämäntiettyyn näkökulmasta tarkasteltavassa toimijuudessa on vahvasti relationaalinen ja liittyy Elderin (1994, 6) mukaan siihen, miten toimijuus asemoituu suhteessa muihin ihmisiin, yhteisöihin ja ryhmiin. Toimijuus rakentuu ennen kaikkea

vuorovaikutuksellisessa toiminnassa, ja toimijuuden autonomisuus ihmisten välisissä suhteissa ja keskinäisissä riippuvuuksissa (Juvonen 2013, 331; Juvonen 2015, 101). Toiminta on ennalta-arvaamatonta, koska alkaessaan se vaikuttaa ympäristöön ja toisiin toimijoihin ja aiheuttaa vuorovaikutussuhteissa sellaisia uusia prosesseja, joita ei voi ennustaa toiminnan alkaessa. Toimijuuden relationaalisuus näkyy toiminnan suuntautumisena vuorovaikutussuhteissa ilmeneviin toimintoihin sekä tapahtumisena muiden joukossa ja suhteiden luomisenä muihin. (Crossley 2011, 2; Honkasalo 2013, 58.) Tässä tutkielmassa toimijuus ymmärretään vahvasti relationaalisenä ja yksilöt nähdään Burkittin (2015) tapaan itsenäisten toimijoiden sijaan vuorovaikutuksen osapuolina.

Sosiaalisia sidoksia korostavasta näkökulmasta olennaista on pohtia, miten yksilöt toimivat suhteissaan ja miten he suhteisen toiminnan kautta rakentavat elämänsä (Vanhalakka-Ruoho 2015, 49). Sosiaaliset suhteet, joiden kautta sosiaalinen säätely ja tuki osittain tapahtuvat, liittyvät ihmiselämään vahvasti koko ihmisen elinkaaren ajan ja muodostavat ylisukupolvisia, sosiaalisia ja historiallisia konteksteja. Yksilöiden sosiaaliset maailmat ovat vuorovaikutuksessa keskenään ja elämät linkittyvät toisiinsa. Esimerkiksi aikuiseksi kasvaneiden lasten elämänpolkujen negatiiviset tapahtumat, kuten kariutunut avioliitto tai epäonnistunut ura, saattavat ohjata heidät takaisin lapsuuden kotiin vanhempiensa luokse ja näin ollen vaikuttaa myös vanhempien tulevien vuosien suunnitelmiin. (Elder 1994, 6; Mäkinen 2015, 105.) Tällaisesta relationaalista näkökulmasta tarkasteltava toimijuus on yhden ihmisen ohella yhteisön, toisten toimijoiden vuorovaikutuksen ja vastavuoroisen toiminnan yhteistulosta (Toiviainen 2018, 38), joka kietoutuu eri elämänsä vaiheiden myötä sen ajalliseen ulottuvuuteen.

Suomalaisessa toimijuuden tutkimuksessa relationaalisuuden näkökulmaa on korostanut esimerkiksi Marjatta Vanhalakka-Ruoho (2007, 27), jonka mukaan erilaisten suunnanottojen ja valintatilanteiden suhteisuus korostaa sosiaalisia verkostoja ja ympäristöjä subjektiivisten valintatilanteiden osatekijöinä. Toimijuuden relationaalisen tarkastelutavan mukaan valintojen ja päätösten tekeminen on suhteissa toimimista. Relationaalisuuden näkökulman mukaan yksilöllisissä valintatilanteissa vapaus ja itsenäisyys yhdistyvät suhteissa toimimiseen ja muiden näkökulmien huomioimiseen. (Mt., 28.) Toimijuus on sidoksissa monitasoiseen suhteeseen, mikä tekee ihmisistä aktiivisia ja itsenäisiä, mutta myös passiivisia ja haavoittuvaisia. Toimijuuden suhteinen näkökulma tekee näkyväksi sen ainaista, kuitenkin tilanteittain ja ajoittain vaihtelevaa rajoittuneisuutta ja riippuvaisuutta. (Burkitt 2015.) Toimijuus ilmenee

suhteisena niin yksittäisten ihmisten arjessa ja elämänkuluissa, kuin esimerkiksi erilaisten ammattikäytäntöjen ja asiakkaiden välisissä vuorovaikutuksissa (ks. Ranta 2020).

3.2.4 Toimijuus yksilöllisinä valintoina

Toimijuutta tarkastellaan useimmiten yksilön valintojen näkökulmasta (Vanhalakka-Ruoho 2014, 192). Toimijuuden tasomallin neljännen näkökulman mukaan toimijuus rakentuukin yksilöllisinä valintoina elämänkulussa, mutta aina yhteiskunnallisten ja kulttuuristen olosuhteiden sekä sosiaalisten suhteiden ja verkostojen luomissa puitteissa. Ihmiset tekevät valintoja, jotka muodostavat heidän elämänsä. Erilaiset valintaprosessit ovat tulleet yhä tärkeämmiksi elämänkulun kehityksen ymmärtämisessä. (Elder 1994, 6–7.) Yhteiskunnalliset ja kulttuuriset reunaehdot, ikä- ja elämänvaiheen muodostamat rajoitukset sekä sosiaalisten suhteiden muodostamat konteksti ja verkosto muodostavat Mäkisen (2015) tulkinnan mukaan toimijuuden tasomallin ja ne puitteet, joissa yksilölliset valinnat elämänkulussa tehdään. Näiden toimijuuden kontekstien lisäksi on myös tärkeää tarkastella nuorten omia päättöksiä ja valintoja sekä niiden merkityksiä, kuten myös esimerkiksi Tuula Gordon (2005, 116) nuorten toimijuutta aikuistumisen kynnyksellä tarkastelevassa artikkelissaan toteaa.

Olennaista on siis toimijuuteen vaikuttavien reunaehto-
jen ohella tunnistaa, mitä toimijuus merkitsee elämänkulussa subjektiivisesti koettuna. Omat toimimisen mahdollisuudet voidaan kokea samassakin tilanteessa hyvin eri tavoin verrattuna toisiin, kuten esimerkiksi Gordon (2005, 114) tuo artikkelissaan esille. Toimijuuden ymmärtäminen subjektiivisena tukee myös surun yksilöllistä tulkintaa: suru ja siihen liittyvät tunteet kuten myös surun käsittelemisen tavat ovat kokijastaan ja tämän olosuhteista riippuvaisia kokemuksia (esim. Pulkkinen 2016). Subjektiiviset merkityksenannot tekevät näkyviksi toimijuuden rakentumista ja valintojen tekemistä. Näitä merkityksenantoja pohditaan usein jälkikäteen, jolloin erotessaan yhteiskunnan ja kulttuurin odotuksista ne saattavat asettua kriittisen tarkastelun alaisiksi myös yksilöiden itsensä näkökulmasta. Tällöin yksilölliset tilanteet peilautuvat suhteessa yleisiin kulttuurisyhteiskunnallisiin ja ajallisesti normittuneisiin näkemyksiin, mikä palauttaa katseen ulkoisten reunaehto-
jen kehystämään toimijuuteen. (Mäkinen 2015, 114–116.)

Koska valinnat tehdään aina vallitsevien ulkoisten reunaehto-
jen vaikutusten alaisena, niiden yksilöllisyyden aste asettuu yleisestä näkökulmasta kyseenalaiseksi. On kuitenkin huomion-
arvoista, että reunaehto-
jen vaikutuksista huolimatta yksilöt itse voivat kokea tekevänsä

valintoja itsenäisesti ja muista ihmisistä sekä olosuhteista riippumattomasti, mikä vahvistaa heidän toimijuuden tuntoaani eli käsitystä itsestään omaa elämäänsä koskevia ratkaisuja tekevinä yksilöinä. (Gordon 2005, 114–115; Juvonen 2015, 38.) Näin ollen toimijuudesta on mahdollista tulkita monenlaisia vivahteita, kun annetaan ääni heille, joiden toimijuutta kulloinkin tarkastellaan.

3.3 Nuorten toimijuus

Tämän tutkielman elämänsä ajallisuus fokusoituu nuoruuden ikävaiheeseen, jonka toimijuuden tarkastelemiseen tässä alaluvussa keskitytään, vaikkakin aikaisemmat toimijuuden tasojen tarkastelut ovat jo sivunneet nuorten toimijuuteen liittyviä huomioita. Nuorilla on hyvin erilaisia käsityksiä omasta toimijuudestaan, sen rajoituksista ja mahdollisuuksista. Samasta tilanteesta puhuttaessa toinen nuori voi kokea ”saamista”, toinen ”pystymistä” ja kolmas ”joutumista”. (Gordon 2005, 114.) Nuorten toimijuutta on suomalaisessa tutkimuksessa käsitelty enenevässä määrin. Esimerkiksi Tarja Juvonen (2015) on tutkinut väitöskirjassaan syrjäytyneiden tai syrjäytymisvaarassa olevien nuorten toimijuuden rakentumista aikuisuuden kynnyksellä, Sanna Toiviainen (2018) nuorten aikuisten relationaalista toimijuutta siirtymissä marginaaleista kohti valtavirtoja eli koulutusta ja työelämää, Jaana Lähteenmaa (2011) nuorten työttömien toimijuuden muotoja nyky-yhteiskunnassa ja Kati Närhi, Tuomo Kokkonen ja Aila-Leena Matthies (2013) nuorten miesten osallisuuden ja toimijuuden reuna-ehdoista sosiaali- ja työvoimapalveluissa.

Nuoruuden ikävaihe ja sille tyypilliset ulottuvuudet säätelevät yksilötoimijuutta ja asettavat sille erilaisia ehtoja verrattuna toisiin ikävaiheisiin. Ensinnäkin nuoruuden ikävaiheen toimijuuden rajoja piirtävät nuoruuteen kuuluvat yksilölliset kehitys- ja sosiaalipsykologiset tekijät. Nuoruus on kehityspsykologian näkökulmasta oma kehitysvaiheensa, jonka aikana tapahtuu psyykkistä ja fyysistä kehitystä. Nuoruusiälle määriteltyjä psyykkisiä kehitystehtäviä ovat esimerkiksi persoonallisuusrakenteiden uudelleenjärjestäytyminen ja vakiintuminen sekä oman identiteetin ja autonomian saavuttaminen. Näissä kehitystehtävissä onnistuminen kertoo psyykkisesti normaalista ja terveestä nuoruudesta. (Aalberg 2019, 35.) Nuorten psyykkisen kehityksen riskitekijöitä voi löytyä niin biologiasta ja genetiikasta, kuin lapsuus- ja nuoruusajan sosiaalisesta ympäristöstä kuten vanhemmuudesta, elämäkokemuksista ja yhteiskunnallisista tekijöistä (ks. Kumpulainen ym. 2019). Riskitekijät vaikuttavat

nuorten toimijuuteen yksilöllisesti, mutta moninaisuudessaan ne vähintäänkin säätelevät toimijuuden rakentumisen ympäristöä.

Toimijuuden rakentumisen kohtalo ei kuitenkaan ole lukittu tiettyihin ennalta määritettyihin yksilöllisiin ja sosiaalipsykologisiin muutoksiin ja siirtymiin. Bandura (2005, 1) muistuttaa, että elämässä on monenlaisia polkuja, ja on luonnollista, että ihmiset onnistuvat toimimaan kulloisessakin ympäristössään eri ajanjaksoina paremmin kuin toisina. Nuoruuden ikävaihe muotoutuu sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja kulttuurisissa merkityksissä (Juvonen 2013, 25), joiden puitteissa nuoruutta eletään ja siirtymä lapsuudesta aikuisuuteen tapahtuu. Koska toimijuus ymmärretään tässä tutkielmassa yksilöllisiä ominaisuuksia moninaisempana ja laajempina ilmiönä, nuorten toimijuudessa tarkasteltavaksi asettuvat näistä sosiaalisista ja kulttuurisista ulottuvuuksista rakentuvat nuorten taustat ja vuorovaikutussuhteet, joissa he elävät (ks. Toiviainen 2018, 36).

Elämänkulun siirtymät, joita nuoruuden ikävaiheeseen liittyy useita, haastavat toimijuuden rakentumista (Vanhalakka-Ruoho 2014, 192). Nuoruus voidaan nähdä erityisenä ikävaiheena, johon kuuluu tiettyjä, sen muista ikävaiheista erottavia, psykologisia ja yksilöllisiä piirteitä laajempia tekijöitä (esim. Juvonen 2013, 28). Nuoruus nähdään länsimaissa biologisen ja psyykkisen kehityskauden lisäksi sosiaalisena siirtymänä lapsuudesta aikuisuuteen (Mäkinen 2015, 103). Nuoruuden ikävaihetta suuntaavat ja siitä erityisen tekevät nuoruuteen kuuluvat velvollisuudet ja normittuneet käytännöt, joiden vuoksi nuoret joutuvat alistumaan esimerkiksi koulutusinstituutioiden, julkisten palveluiden ja työmarkkinoiden sääntöihin ja valtarakenteisiin (Toiviainen 2018, 37). Näin ollen siirtymään nuoruudesta aikuisuuteen sisältyy vahva normittunut näkökulma, joka ohjaa toimijuuden rakentumista (Juvonen 2015, 97). Tätä näkökulmaa vasten tarkasteltuna osalla nuorista aikuistuminen ja matka autonomiseksi toimijaksi saattavat muodostua haasteellisiksi (mt., 97).

Elämänkulku kiinnittyy yhteiskunnallisiin muutoksiin ja jäsentyy suhteessa toimijuuteen (Vaattovaara 2015, 214). Modernissa ajassa vallitseva uusliberalismi ja sen synnyttämä muuttunut näkökulma kulttuurisessa puheessa korostavat yksilön vapautta ja vastuuta, mikä johtaa kaikille vapaisiin valintoihin liittyvien haasteiden paikantumiseen yksilöiden kapasiteetteihin. Tämän yksilöllistyneen kehityskulun ja kulttuurisen puheen muutokset huomioivat yhä vähemmän sosiaalisia, kulttuurisia ja materiaalisia eroja, vaikka ne enenevässä määrin säätelevät nuorten rajoituksia ja mahdollisuuksia. Esimerkiksi yhteiskuntaluokkaan, kulttuuriin, sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyvät järjestykset tarjoavat nuorille

mahdollisuuksia, mutta myös asettavat rajoituksia. (Gordon 2005, 115–116.) Yhteiskunnalliset, nuorten toimijuuteen vaikuttavat muutokset näkyvät myös sukupolvien eroina: menneiden vuosien nuoret elivät hyvin erilaisessa ympäristössä verrattuna tänä päivänä nuoruuttaan eläviin ihmisiin. Nykypäivän nuoret elävät digitaalisen tiedon ja kommunikoimisen mahdollisuuksien ympäröiminä, mikä on esimerkki merkittävästä nuorten elinympäristössä tapahtuneesta muutoksesta verrattuna aikaisempaan. (Bandura 2005.) Nuoria koskevassa tutkimuksessa onkin tärkeää kiinnittää huomiota niin tällaiseen yhteiskunnalliseen ja nuorisopoliittiseen ympäristöön kuin nuorten omiin tarpeisiin ja toiveisiin yksilöllisinä toimijoina (ks. Kiilakoski & Honkatukia 2018, 21).

4 METODOLOGISET VALINNAT

4.1 Tutkimustehtävä

Tässä pro gradu -tutkielmassa tarkoitukseni on tuottaa tietoa vanhempansa menettäneiden nuorten surukokemuksista toimijuuden näkökulmasta. Tavoitteenani on tarkastella nuoruusiässä kohdatun vanhemman menetykokemuksen merkityksiä nuorten toimijuudelle. Tutkimuskysymykseni on, *minkälaisia merkityksiä nuoruudessa koetulla vanhemman menetyksellä on nuorten toimijuudelle*. Tarkennettuina tutkimuskysymyksinä esitän ensimmäisenä, *minkälaiseksi nuorten toimijuus surussa muodostuu*, ja toisena, *minkälaisia suremisen paikkoja ja mahdollisuuksia nuoret omasta elämänpäristään ja sosiaalisista verkostoistaan tuntevat ja miten he niitä surussaan hyödyntävät*. Toimijuuden käsite mahdollistaa surun tarkastelemisen kokonaisvaltaisena kokemuksena ja osana nuorten sen hetkisiä elämäntilanteita kulttuurisine vaikutuksineen, yhteiskunnallisine tilanteineen ja sosiaalisine suhteineen ja verkostoineen. Tutkielmassa käytän sanaa menetys kuvaamaan vanhemman kuolemaa, sillä en käsitä läheisen kuolemaa objektiivisena tapahtumana, vaan kokijaansa syvälle pureutuvana henkilökohtaisena menetykokemuksena, joka muuttaa arkea ja elämää peruuttamattomasti.

Tavoitellessani haastattelupuheesta surun merkityksiä nuorten toimijuudelle on kyseessä kvalitatiivinen eli laadullinen tutkielma, jossa tarkastelen aineistoa kokonaisuutena viitaten muuhun tutkimukseen ja teoreettisiin viitekehyksiin ja selitän havaintoja ymmärtävästi ja olennaiseen keskittyen (Alasuutari 2011, 51). Laadulliselle tutkimukselle on tyypillistä ilmiöiden, tässä tutkielmassa surun, prosessiluonteen huomioiminen, mikä ohjaa näkemään surun ja siinä toimimisen historiallisesti ja kulttuurisesti muuttuvina ja paikallisina (Eskola & Suoranta 2008, 16). Lisäksi laadullisessa tutkimuksessa ja analyysissä merkityksen käsite on keskeinen. Vaikutusten sijaan olen valinnut tutkia menetyksen ja surun merkityksiä nuorten toimijuudelle tavoittaakseni haastateltavien omia näkemyksiä ja merkityksenantoja. (mt., 51.) Kuten eräs tutkielmaan osallistunut haastateltavakin toi esille, saattaa surun vaikutusten suoraviivainen arvioiminen ja nimeäminen olla hankalaa. Pyrkimykseni ei olekaan antaa mustavalkoisia, faktaperustaisia vastauksia siihen, miten menetys ja suru ovat vaikuttaneet nuorten elämään ja toimijuuteen vaan pikemminkin tehdä arviointeja menetyksen merkityksistä nuorten toimijuudelle sen pohjalta, miten he haastatteluissa menetyksen jälkeistä arkeen kuvasivat (ks. Virkola 2014, 266). Haastateltavien tarkastellessa omia valintojaan ja toimiaan jälkikäteen kuten he haastatteluissa tekivät, tulivat he samalla antaneiksi toimimiselleen merkityksiä (ks. Mäkinen 2015, 115–116).

Kokonaisvaltaista käsitystä surun kaltaisesta ilmiöstä ei ole mahdollista saada vain yhden tieteenalan näkemysten keinoin (Pulkkinen 2016, 38), vaan tarvitaan erilaisia, keskenään vuorovaikutuksessa olevia teorioita ja näkökulmia (Jakoby 2012, 702). Tämän tutkielman kuuluessa sosiaalityön tieteenalaan tarkastelen surua sosiaalityön tieteenalalle tyypillisin näkökulmin ja käsittein, jotka kuitenkin yhteiskuntatieteellisestä luonteestaan johtuen mahdollistavat surun perustellun, perusteellisen, laaja-alaisen ja tuoreenlaisen tarkastelemisen. Pulkkinen (2016) kokonaisvaltaisuutta ja merkityksellisyyttä korostavaan, eri tieteenalojen läheisen menettämisen tarkasteluun kosketuspintoja tarjoavaan surukäsitykseen nojaaminen ja sen soveltaminen takaa tässä tutkielmassa surun kokonaisvaltaisen tarkastelemisen siinä mittakaavassa, kuin se pro gradu -tutkielman laajuisessa työssä on mahdollista. Lähtökohdannani on siis Pulkkinen (2016) tapaan surun ymmärtäminen kompleksisena ilmiönä, joka vaikuttaa surevaan moniulotteisesti tämän sosiaalisissa ja kulttuurisyhteiskunnallisissa kehyksissä. Aikaisemman surututkimuksen yksilökeskeisyyden kyseenalaistamiseksi ja surun tutkimuskatveeseen jääneen yhteiskunnallisen, kulttuurisen ja sosiaalisen luonteen esiin nostamiseksi olen rajannut tämän pro gradu -tutkielma tarkastelemaan surua suhteisena ja kontekstisidonnaisena ilmiönä.

Koska emme voi selittää surua ilman tietoa surevan sosiaalisista konteksteista, suruun liittyvistä kulttuurisista käsityksistä ja surevan elämänhistoriallisista kokemuksista (Jakoby 2012, 703), käsitän tutkielman teoriapohjan muodostavan toimijuuden elämänkulun vaiheisiin sidonnaisena sekä elämänkultuteoriaan perustuvan toimijuuden tasomallin mukaisesti kontekstuaalisena ja relationaalisena eli suhteissa muodostuvana, ylläpidettävänä ja ilmenevänä teoreettisena viitekehyksenä. Tämän tutkielman epistemologista suuntaa ohjaa toimijuuskäsityksen paikantuminen elämänkulun tutkimusperinteessä yksilökeskeisten individualisatioteorioiden ja rakennekeskeisten teorioiden välimaastoon. Elämänkulun teorioissa ollaan kiinnostuneita siitä, ”miten yksilön ainutkertainen elämänkulku, kokemukset, identiteettisitoimukset sekä muuttuvat sosiaaliset, institutionaaliset ja yhteiskunnalliset olosuhteet resursoivat ja rajoittavat yksilön toimintaa ja valintoja”. (Mäkinen 2015, 119–120.) Tarkoitukseni on selvittää, mitä tapahtuu toimijuudelle silloin, kun vanhemman menetys tulee osaksi elämänkulkua varhaisessa vaiheessa, lupaa kysymättä. Kuten Bandura (2001, 1) toteaa, kyky hallita ja ohjailia omaa elämää ja siihen sisältyviä valintoja ja ratkaisuja on ihmisyyden ydintä. Surun ja menetysten ketju on kuitenkin ihmisten vaikutusten ulkopuolella eikä surevan tahdonvoima muuta tätä tosiasiaa (Kofod 2022, 114; Pulkkinen 2021). Näin ollen voidaan Pulkkinen (2017, 13) tapaan todeta, että menetykokemus ja kuolemansuru käyvät

syvälle siihen, mistä ihmisenä olemisessa on kysymys. Kiinnostavaa on, minkälaisena nuoret kokevat relationaalisen ja kontekstisidonnaisen toimijuutensa silloin, kun oman vaikutuspiirin ja valinnanmahdollisuuksien ulkopuolelle asettuva ja niihin vaikuttava menetys ja kuolemansuru tulevat osaksi elämää.

Vaikka toimijuuden tasomalli toimii tämän tutkielman teoreettisena viitekehyksenä, olen samaa mieltä Pulkkisen (2016, 376) kanssa siitä, että surun puristaminen teoriaksi tai teoriaan ei ole mahdollista surukokemusten kokonaisvaltaista luonnetta kunnioittaen. Pyrinkin olla niputtamatta haastateltavien surukokemuksia tietyn teorian tai mallin sisälle, ja käyttämään kokonaisvaltaisuutta ja merkityksellisyyttä korostavan surukäsityksen sekä toimijuuden tasomallin yhdistelmää käsitteellisteoreettisena ikkunana, jonka läpi tarkastelen haastatteluai-
neistoa, kuten Pulkkinen (2016) on omassa tutkimuksessaan sen kirjeaineiston kohdalla tehnyt. Lisäksi ajattelen, että vaikka tässä tutkielmassa toimijuuden tasomalli onkin jonkinlainen surun sävyttämää toimijuuden rakentumista kuvaava teoria ja mallinnos ja vaikka se luo pohjan tuloslukujen jaotteluun, sen tasoihin perustuvan ajattelun avulla on mahdollista huomioida surun moninaisuus ja sidoksellisuus ujuttamatta subjektiivisia menetykokemuksia tietynlaiseen muottiin. Myös Mäkinen (2015, 106) kuvaa käyttäneensä toimijuuden tasomallia omassa tutkimuskatsauksessaan tutkimusaineiston analysoimisen ”kehyksenä”, ja saikin mallia käyttämällä aikaan kattavan kuvauksen toimijuudesta nuoruuden siirtymiä ja suunnanottoja tarkastelevien tutkimusten kontekstissa.

Tutkielman viidennessä luvussa eli tulosluvussa lähestyn tutkimustehtävää, minkälaisia merkityksiä nuoruudessa koetulla vanhemman menetyksellä on nuorten toimijuudelle, kolmannessa luvussa esitellyn toimijuuden tasomallin mukaisen jaottelun avulla. Ensin pohdin aineiston analyysin perusteella sitä, millaista on olla vanhemman menettänyt nuori 2020-luvun myöhäismodernissa suomalaisessa yhteiskunnassa. Toisessa tulosluvun alaluvussa kiitetän toimijuuden tasomallin mukaisen elämänkulun ajallisuuden nuoruuden ikävaiheeseen sekä siihen tyypillisesti liitettyihin rooleihin, normeihin ja odotuksiin. Kolmannessa alaluvussa olen kiinnostunut haastatteluissa esille nousseista nuorten toimijuuden sosiaalisista konteksteista. Vanhempansa menettäneiden nuorten surun muovaamat toimimisen tavat ymmärrän tutkimuskysymyksen mukaisina menetyksen merkityksinä ja niiden kuvaamiseen olen analyysin pohjalta kehittänyt surutoimijuuden käsitteen, joka toimii tulosluvussa kattokäsitteenä nuorten elämänsä ilmenemille toimijuuden ulottuvuuksille. Ennen tuloslukua tarkastelen kuitenkin tutkielman toteuttamiseen liittyviä metodologisia valintoja: elämäkertahaastattelua ja tämän tutkielman aineistonkeräämisen käytäntöihin liittyviä asioita,

teoriaohjaavaa sisällönanalyysiä aineiston analysoimisen tapana sekä tutkielman tekemiseen liittyviä eettisiä kysymyksiä.

4.2 Elämäkertahaastattelu

Haastattelu on yksi laadullisen tutkimuksen keskeisimpiä aineistonkeruumenetelmiä (Eskola & Suoranta 2008, 15). Elämäkertahaastattelu voidaan laskea yhdeksi teemahaastattelun variantiksi. Teemahaastattelu sopii hyvin arkaluontoisia aiheita käsitteleviin tutkimuksiin ja sensitiivisen kohderyhmän tutkimiseen. Teemahaastattelussa voidaan edetä tutkittavan ehdoilla, sillä siinä on mahdollista vaihtaa aihetta, antaa tilaa tai jättää joitakin teemoja tarvittaessa käsittelemättä. Teemahaastattelu tekee haastattelutilanteesta haastateltavan ehdoilla etenevän antaen enemmän tilaa haastateltavan äänelle kuin valmis, tarkkoja kysymyksiä sisältävä haastattelurunko. Monien arkaluontoisten aiheiden tutkimisessa teemahaastattelu on mahdollistanut haastateltaville kipeidenkin asioiden esille tuomisen. (Kallinen ym. 2015, 51–54.) Teemahaastattelu on lähempänä strukturoimatonta kuin strukturoitua haastattelua, ja siinä haastattelu kohdennetaan tiettyihin teemoihin (Hirsjärvi & Hurme 2000, 48). Surunkaltaisesta moniulotteisesta ja usein sanoja pakenevasta (ks. Pulkkinen 2016) ilmiöstä lienee haastavaa tai lähes mahdotonta tehdä strukturoitua haastattelurunkoa, sillä surusta kertominen vaatii vapautta ja tilaa, jota teemahaastattelun avulla on haastateltaville mahdollista tarjota. Tutkimustehtävän kannalta on kuitenkin tärkeää, että haastattelussa on mukana tietyt teemat, minkä vuoksi haastattelu ei voi olla täysin strukturoimaton (ks. Pirskanen 2011, 55). Tämän tutkielman haastatteluteemat rakentuivat elämäkultuujattelun pohjalle: ensimmäinen teema käsitteli aikaa ennen menetystä, toinen itse vanhemman menetystä ja siihen liittyviä asioita, kolmas aikaa menetyksen jälkeen ja neljäs nykyhetkeä menetykskokemuksen näkökulmasta. Koska tutkielma tavoittelee tietoa surusta sosiaalisena ja kontekstisidonnaisena ilmiönä, elämäkultuun perustuvan teemahaastattelurungon lisäksi näin tarpeelliseksi koota teemojen alle apukysymyksiä, jotka keskittyvät surun merkityksiin nuorten sosiaalisissa suhteissa ja kontekstissa. (ks. Liite 4.)

Elämäkertahaastattelussa käydään läpi haastateltavan elämää ja sen kulkua. Kiinnostuksen kohteena voivat olla jotkut tietyt jaksot haastateltavan elämässä tai elämä kokonaisuutena. (Kallinen ym. 2015, 54.) Tässä tutkielmassa kiinnostukseni kohdistuu haastateltavien elämässä etenkin vanhemman menetykseen ja sen jälkeiseen aikaan, mutta koska menetyks kääntää kokijansa katseen usein myös menneeseen (ks. Pulkkinen 2016) ja koska

menneisyyden ymmärtäminen auttaa hahmottamaan nykyhetkeä ja tulevaa, aloitettiin haastattelut käymällä läpi haastateltavan lapsuutta ja aikaa ennen vanhemman menetystä. Koska läheisen menetys näyttäytyy merkittävänä osana ihmisen elämäntulkua ja kääntää katseen sekä menneeseen että suuntaa tulevaan (Pulkinen 2016, 331–332) ja koska surua on mahdollista selittää ilman tietoa surevan elämäntulkullisista kokemuksista (Jakoby 2012, 703), osoittautui surua ja menetystä osana haastateltavan elämäntulkua tarkasteleva elämäkertahaastattelu menetyksen merkityksiä tutkittaessa sopivaksi aineiston keräämisen tavaksi. Ajatukseni haastattelumuodon sopivuudesta vahvistui ensimmäisten haastattelujen aikana, kun haastateltavat kertoivat mielellään pitkästikin lapsuudestaan ja ajasta menetetyin vanhemman kanssa. Lapsuuteen palaaminen näyttäytyi tärkeänä osana menetystarinan kertomista ja vaikka kiinnostukseni kiinnittyikin aikaan vanhemman menetyksen jälkeen, oli kertomisen mahdollisuuksien avaaminen lapsuuden kokemuksille eettisen lähestymistavan ja haastateltavien kunnioittavan kohtaamisen kannalta tärkeää.

Pro gradu -tutkielman tavoitteena on tarkastella vanhemman menetyksen merkityksiä nuorten toimijuudelle. Elämäkertahaastattelun avulla minun on mahdollista etsiä vastauksia tutkimuskysymykseen, sillä kertomukset, joita elämäkertahaastattelulla tavoitellaan, tarjoavat minulle tutkijana tilaisuuden tarkastella kokonaisvaltaisesti ihmisen elämää, hänen tapansa kokea se ja antaa sille merkitys (Estola ym. 2017, 153) ja koska haastateltavan kertoessa elämästään hän samalla tarkastelee ja ilmaisee toimijuuttaan (Virkola 2014, 267). Tämän tutkielman tavoin elämäkertahaastattelussa ollaan kiinnostuneita haastateltavien kokemuksista ja siitä, miten he jäsentävät ja merkityksellistävät kokemuksiaan osaksi elämäntulkuaan. Elämäkertahaastattelulla haetaan haastateltavien tulkintoihin syvyyttä ja se voidaan henkilökohtaisten kokemusten lisäksi kiinnittää laajempaan kulttuuriseen kehykseen, jolloin se kertoo jotakin myös yleisemmästä ilmiöstä. (Estola ym. 2017, 156–157.) Tässä tutkielmassa tavoittelen tietoa nuorten henkilökohtaisten kokemusten lisäksi nuorten surusta osana sen yhteiskunnallista, kulttuurista ja sosiaalista kontekstia. Aineistonkeruu- ja haastattelumuotona juuri elämäkertahaastattelu istuu siis tämän pro gradu -tutkielman tutkimusasetelmaan ja tukee sen teoreettisia valintoja, koska sen tuottaman elämäntarinan voidaan nähdä olevan surun ja toimijuuden tavoin ajallisesti, vuorovaikutuksellisesti ja kulttuurisesti muotoutuva (ks. mt., 153).

Elämäntarinan jakaminen on kaikessa henkilökohtaisuudessaan merkityksellistä haastateltavalle, haastattelijalle sekä lukijoille. Elämäkertahaastattelussa on kyse haastattelijan ja haastateltavan välisestä suhteesta, jossa kertomus tuotetaan yhdessä. Haastattelutilanteessa

luottamuksellisen tunnelman rakentaminen, aktiivinen kuuntelu ja kiireettömyys on tärkeää. Oman elämäntarinan kertominen, etenkin sensitiivisen tapahtuman, kuten vanhemman menetyksen, näkökulmasta on usein haastateltavalle tunteita herättävää. Sen vuoksi haastateltavalle on hyvä kertoa, että mikäli jokin asia haastattelussa jää mietityttämään, hän voi olla yhteydessä tutkijaan myös haastattelun jälkeen. (Estola ym. 2017, 157–161.) Elämäkerta-haastattelussa on ennen kaikkea kyse suhteisiin perustuvasta ja kunnioittavasta kohtaamisesta (mt., 167), jonka toteutuessa näen sen tarjoavan sensitiivisen tutkimustyökalun vanhempiensa menettäneiden nuorten kokemusten selvittämiseen, kunhan siihen liittyvät eettiset pohdinnat aiheen arkaluontoisuudesta, henkilökohtaisuudesta ja tunnepitoisuudesta on otettu huolellisesti huomioon.

4.3 Tutkimusaineisto ja sen kerääminen

Elämäkertahaastattelu sisältää siis monia tämän tutkielman kohderyhmän ja aihepiirin tutkimiseen hyvin soveltuvia näkökulmia ja työkaluja. Elämäkertahaastattelun kautta kerätyllä aineistolla nuorten surusta on mahdollista saada kokonaisvaltaisempi ja moniulotteisempi käsitys verrattuna vaikkapa teemahaastatteluun ilman elämäkerrallista etenemistä. Elämäkertahaastattelun avulla voin huomata ja nostaa nuorten surusta esille surun relationaalisia ja kontekstuaalisia merkityksiä, jotka ovatkin tämän tutkielman keskeisiä kiinnostuksen kohteita. Näin ollen elämäkertahaastattelun avulla minun on mahdollista päästä muita aineistonkeruumetodeja tiukemmin ja syvemmin kiinni tähän tutkielmaan valittuihin teoreettisiin lähtökohtiin: toimijuuteen ja kokonaisvaltaisuutta ja merkityksellisyyttä korostavaan surukäsitkseen.

Tutkielman aineistonkeruun toteutin elämäkertahaastatteluilla loppuvuonna 2021 ja alkuvuonna 2022. Kolme kansallista surujärjestöä, Nuoret lesket ry, Huoma – Henkirikoksen uhrien läheiset ry ja itsemurhan tehneiden läheisten vertaistukijärjestö Surunauha ry, jakoi pyynnöstäni haastattelupyyntöä sosiaalisen median kanavissaan joulukuussa 2021. Huoma ry jakoi haastattelupyyntöä myös kevättalvella 2020 ilmestyneessä painetussa lehdessään tutkielman tietoisuuden lisäämiseksi. Tammikuussa 2022 haastattelupyyntöä jakoi pyynnöstäni sosiaalisen median kanavissaan myös pienyritys Sureville, joka tuottaa uniikkeja surutuotteita ja suruaiheista sisältöä sosiaalisessa mediassa. Lisäksi haastattelupyyntöä välitettiin pyynnöstäni Surevan kohtaaminen -hankkeen kokemusasiantuntijoille Facebookin suljetussa, kokemusasiantuntijoille tarkoitettussa ryhmässä, sekä sähköpostitse. Kun

näiden keinojen jälkeen tarvetta oli yhä muutamalle haastateltavalle, lähestyin nuorille ja nuorille aikuisille tukea työllistymiseen tarjoavia Ohjaamoita eri puolilla Suomea. Rovaniemen Ohjaamo lupasi jakaa haastattelupyyntöä somekanavissaan tammikuussa 2022.

Haastattelupyynnön levittäminen sosiaalisen median kanavien kautta tuotti tulosta ja vapaaehtoisia haastateltavia ilmoittautui kuusi. Tiedotin tutkielmaan ja haastatteluihin liittyvistä asioista ilmoittautuneille selkeästi ja ymmärrettävästi (Luomanen & Nikander 2017, 290) sähköpostitse ja lähetin heille informoidun suostumuslomakkeen (ks. Liite 3). Korostin haastattelun antamisen ja tutkielmaan osallistumisen vapaaehtoisuutta ensimmäisestä yhteydenotosta aina haastattelutilanteeseen saakka (ks. mt., 289). Pro gradu -tutkielman tutkimusaineisto koostuu joulukuun 2021 ja tammikuun 2022 aikana tehdyistä, 18–31-vuotiaiden nuorten ja nuorten aikuisten elämäkertahaastatteluista. Haastatteluilla kerätty tutkimusaineisto on sukupuolijakaumaltaan tasainen, sillä haastateltavista kolme on tyttöjä tai naisia ja kolme poikia tai miehiä. Haastateltavista neljältä on kuollut isä, yhdeltä äiti ja yhdeltä sekä isä että äiti. Vähimmillään vanhemman menetyksestä oli haastatteluhetkellä kulunut aikaa noin puoleltoista vuotta, pisimmillään noin 18 vuotta. Haastattelut kestivät puolesta tunnista puoleentoista tuntiin. Kaikki haastattelut toteutettiin Teams-sovelluksen välityksellä etähaastatteluina. Kaikki haastattelut nauhoitettiin nauhurilla ja muutettiin sen jälkeen tekstimuotoon sekä anonymisoitiin. Fonttikoolla 11 ja rivivälillä 1,0 litteroitu haastatteluaineisto oli pituudeltaan noin 60 sivua.

Valmistauduin haastatteluihin perehtymällä elämäkertahaastattelua koskevaan kirjallisuuteen (esim. Atkinson 1998; Estola ym. 2017) ja aikaisempiin, elämäkertahaastattelua aineistonkeruutapana käyttäviin tutkielmiin ja tutkimuksiin (esim. Estola 1999; Pirskanen 2011). Tutustuin haastattelututkimuksen eettisiin ulottuvuuksiin (Luomanen & Nikander 2017, 290) ja noudatin niitä muiden tutkielman tekemisen vaiheiden lisäksi aineistonkeruuseen valmistautumisessa. Sensitiiviset tutkimuskohteet saattavat vaatia ennakkosuunnittelua (mt., 291), johon tämänkin tutkielman tekemisessä keskityin esimerkiksi käyttäen runsaasti aikaa haastattelurungon rakentamiseen. Lisäksi kiinnitin huomiota siihen, että vapaaehtoisiksi haastateltaviksi ilmoittautuneet saivat tutkielmasta ja haastattelusta riittävästi tietoa ennen haastatteluhetkeä ja valmistauduin vastaamaan heidän mahdollisiin kysymyksiinsä. Suruaiheen henkilökohtaisuus ja sensitiivisyys saivat myös ennakoimaan haastattelujen kulkua ja pohtimaan haastattelujen vuorovaikutukseen liittyviä näkökohtia ja sitä, miten haastattelijana pystyisin tekemään tilanteesta haastateltaville mahdollisimman turvallisen ja antoisan. Aihepiirin ollessa sensitiivinen, mutta myös itseäni henkilökohtaisesti koskettava oli

onni, että minulla oli tiedeyhteisön tarjoamia mahdollisuuksia purkaa haastattelujen herättämiä tunteita niin omassa graduryhmässäni kuin lasten ja nuorten surua tutkivan hankkeen tutkimusryhmässä, jossa toimin tutkimusapulaisena pro gradun kirjoittamisen aikaan (ks. Luomanen & Nikander 2017, 289).

Pääsääntöisesti haastateltavat kertoivat kokemuksistaan haastatteluissa avoimesti. Haastateltavilla ei ollut ennen haastattelua haastattelukysymyksiä käytössään, mutta osa haastateltavista kertoi valmistautuneensa haastatteluun pohtimalla ja jäsentämällä mielessään vanhemman menetyksen merkityksiä elämälleen. Toteuteutin haastattelut valmiiksi suunnitellun haastattelurungon avulla ja hyödynsin sitä eri tavoin haastateltavasta ja tämän kerronnasta riippuen. Joidenkin haastateltavien kohdalla haastattelut etenivät rungon mukaisesti ja jokainen kysymys käytiin vuorotellen läpi, kun taas joidenkin kohdalla haastattelussa tuotettu kertomus ei edennyt lineaarisesti vaan hyppi ajassa menneen, tulevan ja nykyhetken välillä. Elämäkertahaastattelulle olennaista onkin, että haastateltava saa edetä omalla tavallaan ja haluamassaan järjestyksessä, jotta elämäntarinan kehkeytyminen mahdollistuu (Estola ym. 2017, 159). Useimmissa haastateltavien kertomuksissa nousi esille vastauksia etukäteen miettimiini kysymyksiin ennen kuin ehdin niitä itse kysyä. Haastattelut kuitenkin vaihtelivat sen suhteen, kuinka itsenäisesti kerronta eteni: joissakin haastatteluissa haastateltava kertoi menetykokemuksestaan ja elämästään surun kanssa hyvinkin itsenäisesti, ja toisissa huomasin minulta vaadittavan aktiivista kysymysten esittäjän roolia. Kaikkiaan aineistosta tuli haastateltavien minimimäärästä huolimatta runsas, rikas, elämänläheinen ja informatiivinen haastatteluiden viedessä syviin dialogeihin (ks. Hirsjärvi & Hurme 2000, 135).

Haastattelujen aikana liikututtiin vaihtelevasti. Osa haastateltavista kyynelehti haastattelujen aikana, mutta yksikään haastattelu ei keskeytynyt. Liikituksen hetkissä pyrin antamaan haastateltavalle tilan ja ajan ja kerroin myös vaihtoehdosta keskeyttää haastattelu. Pysin osoittamaan myötätuntoa sanoin, elein ja ilmein siinä määrin, kun se etäyhteyden välityksellä oli mahdollista. Vaikka kerroin haastateltaville keskeyttämisen mahdollisuudesta, pyrin kuitenkin välttämään antamasta signaalia siitä, että liikuttuminen ei olisi sallittua tai että se merkitsisi minulle automaattisesti haastateltavan kyvyttömyyttä jatkaa keskustelua. Annoin haastateltavalle mahdollisuuden itse päättää, miten haastattelu liikituksen hetkien jälkeen jatkuisi ja näkemykseni mukaan jokaisessa kyynelten sävyttämässä haastattelussa itku sulautuikin luontevaksi osaksi haastattelujen kulkua. Läheskään kaikkiin haastatteluihin ei liittynyt itkua ja onkin hyvä muistaa, että liikuttumisen tai sen puuttumisen ei voida olettaa kertovan menetyksen tai murheen merkityksestä ja painosta paljoo, sillä kuten Pulkkinen

(2017, 23) toteaa, kertomisen tavasta ei ole mahdollista päätellä, miten painavia merkityksiä menetys pitää sisällään.

Haastattelujen jälkeen nauhurin sammuttua kysyin haastateltavien tuntemuksia haastattelusta ja kerroin, että minuun saa olla yhteydessä jälkeenkäin päin, jos jokin aiheeseen tai haastatteluun liittyvä asia jää painamaan mieltä. Lisäksi kerroin haastateltaville olevani heihin sähköpostitse yhteydessä viikon kuluttua haastattelusta. Kerroin sensitiivisen ja henkilökohtaisen aiheen tutkijana kokevani velvollisuudekseni tarjota haastateltaville mahdollisuuden kertoa haastattelun herättämistä tuntemuksista ja ajatuksista jälkeenkäin päin niin halutesaan. (ks. Estola ym. 2017, 161.) Haastateltavista kaksi vastasi haastattelujen jälkeen lähettämiini sähköpostiviesteihin ja kertoi haastattelun herättäneet monenlaisia ajatuksia, mutta olleen kuitenkin miellyttävä kokemus. Kysyttäessä kaikki haastateltavat toivoivat tietoa tutkielman valmistumisesta ja mahdollisuutta päästä perehtymään siihen sen valmistuttua.

4.4 Aineiston analysointi sisällönanalyysillä

Haastattelututkimuksessa aineiston keruu, siihen tutustuminen ja alustava analysoiminen on hyvä aloittaa mahdollisimman varhaisessa vaiheessa ja keskenään limittäin (Ruusuvuori ym. 2010). Tässä tutkimusprosessissa aloitin haastatteluaineistoon tutustumisen ja alustavan analysoimisen hiljalleen jo haastattelujen tekemisen sekä niiden litteroimisen yhteydessä. Vielä tässä vaiheessa suunnitelmani oli käyttää aineiston analysoimisessa jäsenkategoria-analyysiä, jonka avulla tarkoitukseni oli kiinnittää analyysissä toimijuuden näkökulmasta huomiota siihen, miten surevat nuoret järjestävät tai jäsentävät kulttuurista todellisuuttaan, sijoittavat itsensä osaksi sosiaalista maailmaa sekä tekevät erotteluita ja eri tavoin moraalisesti arvottavat eri ryhmiin ja kategorioihin kuulumista ja niihin liittyviä normeja ja merkityksiä (ks. Nikander 2010). Olin kuitenkin jo tutkimussuunnitelmassa tuonut esille toimijuuden tasomallin mukaista ajattelua ja jaottelua sekä aikomuksiani hyödyntää tasomallia aineiston analysoimisessa. Toimijuuden tasomalli lähtikin heti alusta asti ohjaamaan aineiston tarkastelemista ja myöhemmin analysoimista, ja jäsenkategoriset huomiot jäivät ylimääräisen ja päälleliimatun oloisiksi, aineistoon tutustumista ja etenkin analyysin etenemistä jarruttaviksi tekijöiksi. Tämän vuoksi päädyin muuttamaan alkuperäistä suunnitelmaa ja analysoimaan haastatteluaineistoa teoriaohjaavan sisällönanalyysin keinoin. Sisällönanalyysi on monelle luonteva tapa lähestyä tutkimusaineistoa (Silvasti 2014, 33) ja sellaiseksi se osoittautui tämän tutkielman kohdalla minullekin.

Sisällönanalyysi on laadullisen tutkimuksen perusanalyysimenetelmä, jonka avulla voidaan tehdä monenlaista tutkimusta. Se voidaan jakaa kolmeen muotoon: aineistolähtöiseen analyysiin, teoriaohjaavaan analyysiin ja teorialähtöiseen analyysiin. Analyysitapojen erot liittyvät tutkimusilmiötä kuvaavan teorian ohjaavuuteen aineiston hankinnassa, analyysissä ja raportoinnissa. Aineistolähtöisessä analyysissä analyysiyksiköt valitaan aineistosta sen sijaan, että ne olisivat etukäteen sovittuja, teoriaohjaavassa analyysissä aikaisempi tieto ohjaa analyysiä antaen kuitenkin tilaa myös aineistolähtöiselle tarkastelulle, ja teorialähtöisessä analyysissä valittu teoreettinen malli määrittää tutkimuksen kannalta olennaiset käsitteet, kun teoriaa testataan uudessa kontekstissa. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 91–98.) Valitsin teoriaohjaavuuden tutkielman analyysitavaksi teoreettisen viitekehysten eli toimijuuden tasomallin noustessa analyysissä keskeiseen analyysiä jäsentävään rooliin jättäen kuitenkin tilaa myös aineistolähtöiselle analysoimiselle. Olin jo tutkimussuunnitelmaa tehdessäni kiinnittänyt huomiota toimijuuden tasomallin monipuolisuuteen sekä sen tarjoamiin mahdollisuuksiin ja työkaluihin tuottaa moninaista tietoa nuorten surun kaltaisesta kokonaisvaltaisesta ilmiöstä. Toimijuuden tasomalli tuntui jo suunnitteluvaiheessa istuvan tutkielman lähtökohtaiseen ajatukseen ja kantavaan teemaan surusta kokijaansa moninaisesti vaikuttavana ja kokonaisvaltaisena ilmiönä, vaikkakaan en silloin vielä tiennyt, mitä haastatteluaineisto minulle surusta kertoisi. Tasomallin valikoituminen tutkielmaa ohjaavaksi teoriaksi perustuikin perehtymiini uusiin surututkimuksen suuntiin ja käsityksiin sekä niihin pohjautuvaan omaan hypoteesiini surusta moniulotteisena ilmiönä, jonka tarkasteluunkin vaaditaan kokonaisvaltaista tietoa tuottava teoreettinen viitekehys. Aineistoon perehtyessäni ja analyysin alkuvaiheessa kävi nopeasti ilmi, että tasomalli oli sopiva kehys keräämäni aineiston analysoimiseen ja näin ollen annoin sen ohjata analyysiä alusta saakka.

Varsinaisen analyysin aloitin aineiston järjestämisenä ja teemoitteluna yläteemoihin. Teemoittelussa tarkastellaan, mitä kustakin temasta eli aiheesta oli haastatteluissa sanottu. Kyse on aineiston pilkkomisesta ja ryhmittelystä erilaisten aihepiirien mukaan. (mt., 93.) Aloitin siis aineiston analyysin pohtimalla toimijuuden tasomallin suhdetta litteroituun aineistoon. Huomattuani aineiston vastaavan tasomallin pohjalta esittämiini kysymyksiin melko kattavasti ja tasojen nousevan aineiston keskeisiksi piirteiksi (ks. Hirsjärvi & Hurme 2000, 173), päädyin teemoittelemaan aineistoa värikoodaamalla siitä kunkin tason eli teeman alle sopivia, niitä kuvaavia ja niistä kertovia näkemyksiä, joista muodostui alateemoja tarkentamaan toimijuuden tasomallin tasojen mukaisia yläteemoja. Alateemojen kohdalla keskityin poimimaan ja luokittelemaan niitä toimijuuden näkökulmasta muotoilemalla

löydökset haastateltavien tekemistä ja toimimista kuvaavien kerrontojen mukaisiksi. Teema-haastattelun muotona elämäkertahaastattelu olisi myös voinut tarjota elämäkulullisen keh-
 yksen ja teemoittelun tavan aineiston analyysille (ks. Hirsjärvi & Hurme 2000, 93), mutta
 kiinnostuksen kohdistuessa nimenomaan nuorten menetyksen jälkeiseen aikaan koin toimi-
 juuden tasomallin antavan surun ja menetyksen merkitysten jäsentämiselle selkeämmät raa-
 mit.

Jäsenän aineiston teemoittelua taulukossa 1. Tutkittavat ilmiöt, suru ja toimijuus, sekä niitä
 kuvaavat käsitteet hahmottuivat, kun perehdyin teoriaan ja tutkimustietoon (ks. mt., 66).
 Toimijuus jakautui pääteemoihin eli Mäkisen (2015) Elderin (1994; 1998) elämäkulkuteo-
 rioiden pohjalta soveltamiin toimijuuden tasoihin, jotka esitetään ensimmäisellä rivillä. Nii-
 den alle on luokiteltu aineistosta löytyneitä, jokaista tasoa kuvaavia surun merkityksiä nuor-
 ten toimijuudelle. Jokaisen tason alainen huomio kuvaa siis nuorten surun merkityksellistä-
 mää toimijuutta: sitä, minkälaisia merkityksiä ja ilmenemismuotoja toimijuus surussa ja su-
 run myötä saa. Tällä tavoin jäseneltynä ja teemoiteltuna aineisto antaa vastauksia tutkimus-
 kysymykseen, millaisia ovat vanhemman menetyksen merkitykset nuorten toimijuudelle.
 Merkitysten kuvailu ja tulkinta syvenee tulosluvussa, jossa tulkitsen niitä toimijuuden käsit-
 teen ja kokonaisvaltaisuutta ja merkityksellisyyttä korostavan surukäsityksen näkökulmista
 (ks. Hirsjärvi & Hurme 2000, 137).

TOIMIJUU- DEN TA- SOT	Toimijuuden yhteis- kunnalliset ja kult- tuuriset reunaehdot	Toimijuuden ajallisuus	Toimijuuden sosiaali- set kontekstit
SURUN MERKI- TYKSIÄ NUORTEN TOIMIJUU- DELLE	Surevan rooliin liittyvä kipuilu ja neuvottelu	Vastuunottaminen ja - kantaminen	Muiden suhtautumista- poihin mukautuminen
	Yksin pärjääminen	Lojaalius vanhempia kohtaan	Muiden suhtautumista- pojen vastustaminen
	Yhteiskunnan tuen ar- vioiminen	Oman surun ja toimimi- sen arvioiminen	Ulkopuolisuuden koke- mukset

	Surevien aseman ko- hentumisen toivomi- nen		Ihmissuhteiden muovau- tuminen
			Toisiin tukeutuminen ja surun jakaminen

Taulukko 1. Aineiston teemoittelu: surun merkitykset nuorten toimijuudelle

Tämän tutkielman teoreettinen viitekehys eli toimijuuden tasomalli ohjasi siis vahvasti aineiston analyysiä muodostaen analyysille yläteemat. Teoriaohjaavuuteen sisällönanalyysin tapana päädyin kuitenkin vasta sitten, kun edellä tässä tutkielmassa mainituista syistä olin tullut siihen tulokseen, että se on soveltuva tutkittavan ilmiön tarkastelemiseen. Teoriaohjaava analyysitapakaan ei pohjaudu suoraan teoriaan, vaan teoria on apuna aineistolähtöisyydelle tilaa antavan analyysin etenemisessä (Tuomi & Sarajärvi 2009, 96). Tämän tutkielman analyysissä teoriaohjaavuuden teoriakytkökset näkyvät toimijuuden tasomallin mukaisena aineiston jäsentämisenä yläteemoihin, ja teoriaohjaavuuden aineistolähtöisyys puolestaan alateemojen aineistolähtöisenä teemoitteluna yläteemojen alle. Alateemojen analyysiyksiköt valikoituivat aineistosta, mutta aikaisempi tieto toimijuuden tasoista ja surun moninaisuudesta ohjasi analyysin jäsentymistä ja etenemistä. Teoriaohjaavuuteen kuuluva aineistolähtöisyys näkyi myös teoreettiseen malliin pohjautuvien yläteemojen muodostamisessa siten, että totesin tasomallin mukaiset yläteemat tutkielman kannalta toimiviksi ja so- piviksi vasta analyysin aloittaneen huolellisen aineistoon paneutumisen perusteella. Teoriaohjaavassa analyysiprosessissa siis vaihtelevat valmiit mallit, tässä tutkielmassa toimijuuden tasomalli ja kokonaisvaltaisuutta ja merkityksellisyyttä korostava surukäsitys, sekä aineistolähtöisyys, joita pyrin analyysissä yhdistelemään toisiinsa. (ks. mt. 97.)

Sisällönanalyysillä tavoitellaan aineiston tiivistämistä selkeään muotoon kadottamatta sen sisältämää informaatiota (mt., 108). Tulosluvussa esitän aineiston analyysin pohjalta muodostetut tulokset ja keskustelutan niitä toimijuuteen ja suruun liittyvien teoreettisten näkökulmien kanssa. Analyysiä on ohjannut aineiston relationaalinen luenta, jonka kautta olen kiinnittänyt huomion toimijuuteen suhteissa nuorta ja surua ympäröivään yhteiskuntaan, kulttuuriin ja sosiaaliseen kontekstiin. Pyrin suhteuttamaan tuloksia ja niistä tehtyjä tulkin- toja aiempiin suru- ja toimijuustutkimuksiin ja -keskusteluihin kuitenkin aineiston itsenäisyyttä ja tyhjentämättömyyttä kunnioittaen (ks. Ruusuvoori ym. 2010). Pyrkimykseni ei siis ole selvittää ja ratkaista aineistoa tyhjentävästi, sillä kuten Johanna Ruusuvoori ym. (2010)

toteavat, toista ihmistäkään ei ole mahdollista analysoida ja tulkita loppuun saakka. Myöskään surun ymmärtäminen ei koskaan voi tulla valmiiksi, vaan tämäkin hahmotelma on vain yksi tähän aikaan ja paikkaan tiivistyvä kuvaus nuorten surukokemuksista (ks. Small 2001, 39). Näin ollen huomioon, että vanhemman menetystä surevien haastateltavien kerronnan kunnioittava analysoiminen ja tulkitseminen sekä laadullisen haastattelututkimuksen eettinen toteuttaminen välttävät yksinkertaistuksia ja ehdottomia näkökulmia ja jättävät tilaa vaihtoehtoisille tulkitsemisen tavoille, jatkokysymyksille ja avoimille pohdinnoille.

4.5 Tutkimuseettiset kysymykset

Sosiaalityössä lähes kaikki aiheet ovat tavalla tai toisella sensitiivisiä, minkä vuoksi tutkimuksen tekeminen edellyttää koko tutkimusprosessin läpileikkaavaa eettismoraalista pohdintaa ja harkintaa (Hautala 2021). Olen läpi tutkimusprosessin noudattanut Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjeita ja ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettisiä periaatteita (2019) muun muassa kunnioittamalla tutkittavien itsemääräämisoikeutta, vapaaehtoisuutta ja tiedonsaantioikeutta. Tämän pro gradu -tutkielman eettismoraalisen oikeutuksen kannalta on myös olennaista tiedostaa tutkittavan aiheen sensitiivisyys sekä haastateltavien henkilökohtaiset ja haastavatkin elämäkokemukset ja -tilanteet. Suru on tyypillisesti ollut mukana listauksessa, kun tutkimuskirjallisuudessa on viitattu sensitiivisiin aiheisiin, sillä se sisältää kokemuksia haavoittuvuudesta ja häpeästä (Kallinen & Pirskanen 2022, 208). Sen lisäksi, että suru on aiheena sensitiivinen, katsotaan menetyskokemuksen tekevän myös kokijastaan tutkimuksen tekemisen ja haastattelun näkökulmasta haavoittuvan (Luomanen & Nikander 2017, 288). Vanhemman menetys nuoruusiässä rikkoo niin nuorten itsensä kuin yhteiskunnan ihanteita ja ideaaleja kokonaisesta ydinperheestä sekä perheenjäsenten ja perhe-elämän pysyvyydestä, kyseenalaistaa käsityksiä nuoruusiän tarjoamista mahdollisuuksista ja vaihtoehtoista sekä kiistää uskomuksia oikeudenmukaisesta elämästä.

Eettismoraalista harkintaa tarvitaan läpi tutkimusprosessin muun muassa siksi, että meillä on tapana pitäytyä helposti totutussa tiedossa antaen sen ohjata toimintaamme (ks. Laitinen & Nikupeteri 2013, 458). Kyseenalaistamattomuus näkyy myös surututkimuksessa, joka on pitkään rakentunut surua selittävien teorioiden ja prosessikaavioiden varaan. Koska surun kaltainen subjektiivinen kokemus harvoin taipuu teorioiksi tai selittyy prosessinomaisia vaiheita kuvaavilla kaavioilla, tulisi niiden sijaan suru ymmärtää Pulkkisen (2016) mukaan kokonaisvaltaisena ja merkityksellisenä elämäkokemuksena, joka jättää aina jäljen. Surun ja

surevien arjen tavoittaminen ja hahmottaminen vaatii siis totuttujen ajattelutapojen kyseenalaistamista ja uskallusta katsoa toisin. Sosiaalityön tutkimuksessa on tilaa toisin katsomiselle ja totuttujen tarkastelutapojen muuttamiselle, ja tutkittaessa sensitiivisiä aiheita on tutkijan velvollisuus kyseenalaistaa myös omaa ajatteluaan (Metteri 2012). Omien tutkittavaan kohderyhmään liittyvien mielikuvien oikeellisuuden tarkistaminen ja mahdollisimman kokonaisvaltaisen käsityksen hankkiminen onkin yksi haastattelututkimuksen eettisistä ulottuvuuksista (Luomanen & Nikander 2017, 290). Tässä tutkielmassa surun toisin katsominen ja sen ymmärtäminen kokonaisvaltaisena ja merkityksellisenä elämäntapahtumana sekä toimijuuden soveltaminen surun tutkimiseen ovat tietoisia tutkimuseettisiä valintojani ja mahdollistavat minulle surevien nuorten tilanteiden myötätuntoisen ja kokemuksen kokonaisvaltaisuuden tunnustavan lähestymisen sen sijaan, että pyrkisin mahduttamaan heidän yksilöllisiä surukokemuksiaan tietynlaiseen muottiin.

Eettismoraalinen pohdinta kulkee olennaisena tutkimusprosessin osana läpi tutkimuksen. Kati Kallinen ja Henna Pirskanen (2022, 208–209) pohtivat tutkimustensa sensitiivisiä aiheita koskeviin haastatteluihin valmistautuessaan dilemmaa haastateltavien mahdollisen haavoittuvuuden ja toisaalta heidän kuulemisen tärkeyden välillä. Suruaiheeseen tarttuminen on herättänyt samankaltaista pohdintaa myös minussa tätä tutkielmaa suunnitellessa ja tehdessä. Suruaiheiden sensitiivisyydestä huolimatta tutkimuksen tärkeys kannusti tarttumaan aiheeseen. Erityistä huomiota on kuitenkin pitänyt kiinnittää eettisiin näkökulmiin esimerkiksi huomioimalla ja rakentamalla haastattelutilanne siten, että se ei kuormittaisi haastateltavia (ks. mt., 208). Vaikka sensitiivisiä aiheita koskevaan haastatteluun liittyy runsaasti huomioon otettavia seikkoja eettisestä näkökulmasta, se perustelee tässä tutkielmassa paikaansa aineiston keräämisen tapana surevien omakohtaisten kokemusten ja äänen kuuluviin saamisen merkityksellisyydellä akateemisen keskustelun monipuolistamisen kannalta. Eettisen pohdinnan tuloksena rajasin haastateltavat täysi-ikäisiin nuoriin ja nuoriin aikuisiin, jotka ovat kohdanneet vanhemman menetyksen 13–17-vuotiaina. Haastateltavien menetyksestä tuli olla kulunut aikaa vähintään vuosi, jotta akuutein suru oli tehnyt sijaa myös muille suremisen tavoille, ja jotta haastattelu voitiin toteuttaa tulematta liian lähelle liian varhaisessa vaiheessa. Olennaista on kuitenkin tiedostaa, että suru ei noudata aikarajoja ja loppujen lopuksi haastateltavat määrittivät itse sen, olivatko surussaan sellaisessa kohdassa, jossa haastatteluun osallistuminen oli mahdollista. Usea haastateltava kuvasi haastattelun antaneen heille aikaisemmin puuttuneen paikan ja mahdollisuuden kertoa menetykokemuksistaan ja koki sen mahdollisuutena vaikuttaa.

On tutkimuseettisesti tärkeää, että tutkija avaa myös omaa paikkaansa ja suhdettaan tutkittavaan ilmiöön ja kontekstiin (ks. Hurtig 2013, 92). Omalla kohdallani kiinnostukseni suruaiheeseen juontuu omista nuoruusiässä kohtaamistani menetyskokemuksista ja on muuntu-
nut ja vahvistunut ymmärryksen lisääntyessä suruaiheiden tutkimuksellisista katvealueista ja surua selittävistä, surevien kannalta epäsuotuisista ajattelumalleista. Minua tutkijana sekä vapaaehtoisia tutkittaviani yhdistää siis nuoruusiässä koettu vanhemman menetys: erityinen, elämiämme ratkaisevasti jollakin tavalla muovannut kokemus (Juvonen 2017, 398). Tuula Juvosen (mt., 398) mukaan tällainen jaettu kokemus voi tuottaa sisäpiiriläisyyttä, koska se erottaa haastateltavat laajasta ihmisjoukosta, mutta on yhteinen haastateltaville sekä minulle tutkijana. Sisäpiiriläisyydestä on tässä tutkimusprosessissa kertonut ainakin se, että minun saattoi olla ulkopuolista tutkijaa helpompi löytää haastateltavia, sillä olin vapaaehtoistöiden kautta jo tuttu ainakin yhdessä surujärjestössä ja Surevan kohtaaminen -toiminnassa (ks. mt., 399). Ainakin sain haastattelupyynnön vaivattomasti sosiaaliseen mediaan tavoittamaan kiinnostuneita kohderyhmäläisiä. Sisäpiiriin kuuluvia haastateltavia ja tutkijaa yhdistää yleensä aito ja jaettu kiinnostus yhteiseen asiaan, tässä tutkielmassa menetyskokemuksiin ja suruun, jolloin tutkijan on helppo kuunnella aktiivisesti, mikä taas tukee haastateltavia ker-
ronnassaan (mt., 401). Vaikka mainitsin omasta menetyskokemuksestani ennen haastattelua tutkielman aiheen tarttumiseen innoittajana, haastateltavista vain yksi ilmaisi haastattelun aikana olettavansa minun tietävän, mitä hän tarkoittaa kertoessaan menetykseen liittyvistä tunteistaan. Tällöin suuntasin tiedonhankintaa haastattelutilanteessa (ks. Hirsjärvi & Hurme 2000, 34) pyytämällä tarkennusta hänen kertomaansa ja esittämällä lisäkysymyksiä, sillä siitä huolimatta, että jaamme yhteisen kokemuksen, on suru yksilöllistä ja ”liiallinen kotoisuus” saattaa Juvosen (2017, 402) mukaan ”piilottaa olennaista tietoa”. Tämän tutkielman toteuttamisen koin jonkinlaisesta sisäpiiriläisyydestä huolimatta, ehkä jopa sen takia, mielekkäänä ja antoisana. Myös useampi haastateltava ilmaisi, että yhteinen kokemus sai aikaan se, että minulle oli helppo kertoa omasta menetyksestä ja surusta.

Tutkimuskohteen ollessa itselle läheinen, tulee tutkijan reflektoida positiotaan entistä tarkemmin, kuten olen edellisessä kappaleessa pyrkinyt tekemään. Pulkkinen (2016, 35) pohtii, että ehkä surusta tulee kiinnostava tutkimuskohde, kun se tulee riittävän lähelle. Hänen mukaansa moni surua väitöskirjatasolla tutkinut tutkija mainitsee kokeneensa itse menetyksen ydinperheessään ennen suruaiheeseen paneutumista. Objektiivisuuden vaadetta ja omaa oikeutustani paneutua suruaiheeseen pohtiessani Pulkkinen (2017, 31) toteama vahvasti varmuuttani aiheen valinnasta. Hänen mukaansa ”surun kaltaisten peri-inhimillisten aiheiden

osalta ((objektiivisuuden)) vaade on kohtuuton, sillä on mahdotonta etäännyä kovin kauas siitä, mikä on perustavalla tavalla osa ihmisenä olemista”. Myös Johanna Hurtig (2013, 92; 18) tuo esille, että laadullisessa tutkimuksessa ajatus tietoon nähden neutraalista tutkijudesta on osittain illuusiota, ja että aiheen läheisyys mahdollistaa usein aineiston rikkaan ja herkkävireisen tulkinnan.

5 SURUTOIMIJUUDEN REUNAEHDOT NUORTEN ELÄMÄNKULUISSA

5.1 Surevat nuoret myöhäismodernissa suomalaisessa yhteiskunnassa

Surukulttuurin nähdään muuttuneen merkittävästi viimeisten vuosikymmenten aikana myöhäismodernin kulttuurin muutosten myötä. Muutokset surukulttuurissa ilmenevät esimerkiksi surun ja siihen tukea tarjoavien tahojen institutionalisoitumisena (Winkel 2001, 65). Lisäksi myöhäismodernissa kontekstissa suremisen tapoja ja normeja ohjaa pitkälti kliininen tietous ja psykologiset näkökulmat (Miettinen 2006, 145). Nuorten yhteiskuntaan sijoittamiseen aikuistumisen kynnyksellä vaikuttavat erilaiset reunaehdot ja nuoriin kohdistuu yhteiskunnallisia ja sosiaalisia kontrollin muotoja (Juvonen 2015, 97). Surun kokemusta ei voida erottaa surevien elämää ja arkea ympäröivistä rakenteellisista ja kulttuurisista järjestyksistä ja olosuhteista (Jakoby 2012, 695), joita tässä tulosluvussa tarkastellaan nuorten toimijuuteen vaikuttavina kulttuurisyhteiskunnallisina reunaehtoina. Tarkasteltavaksi asetetaan siis se, miten erilaiset yhteiskunnalliset ja kulttuuriset reunaehdot mahdollistavat surun sävyttämän elämän jatkumisen ja toisaalta myös se, minkälaisen merkityksen vanhemman menetyksen yhtenä reunaehtona asettaa nuorten toimijuudelle sen yhteiskunnallisessa ja kulttuurisessa kontekstissa. Kysynkin, millaisena vanhempansa menettäneiden nuorten toimijuus näyttäytyy suhteessa vallitsevaan yhteiskunnalliseen ja kulttuuriseen kontekstiin, ja millaista on elää todeksi vanhemman menetystä ja surua nuorena 2020-luvun Suomessa.

Surevan rooliin liittyvä kipuilu ja neuvottelu

Koko yhteiskunta rakenteineen on yhteydessä surun säätelyyn, sillä sosiaaliset ja kulttuuriset normit ja kirjoittamattomat säännöt säätelevät surun kestoa, voimakkuutta ja ilmaisua (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2017, 58; Jakoby 2012, 703) ja näin ollen määrittävät keskeisiksi nuorten surutoimijuuden rakenteellisiksi ja kulttuurisiksi reunaehdoiksi, joiden kehystämässä todellisuudessa sureminen tapahtuu. Haastateltavien yhteiskuntasuhde ilmeneekin haastatteluissa surevan rooliin liittyvänä kipuiluna ja neuvotteluna suhteessa näihin ennalta määritettyihin ja valmiina annettuihin yhteiskunnan normeihin ja kulttuuriin käsityksiin hyväksytyinä pidetyistä suremisen tavoista.

H3: Mut emmä sit toisaalt tiedä miltä tuntuukaan suru käsitellä että, et niinku et kyl mä niinku oon elämäni jatkanu ja hyväksyny sen et iskä on kuollu ja niinku pystyn sanoo siit muille ja muuta tälläst et en mä nyt pakoorkaa mee sitä tilannetta. Mut sitte taas se että mikä on niinku sellanen absoluuttinen että olen käsitellyt suruni tilanne tai tälläne, nii ehkä sen sitte yhteiskunnan normit ja muut määrittää.

H3: *En tiedä mikä on absoluuttinen surun käsittely. Onhan siitä jotain käppyröitä piirretty miten se surun käsittely toimii ja muuta mutta niinku että, en osaa sanoo.*

Suremisen sosiaaliset ja kulttuuriset säännöt ja normit muotoutuvat kulloisenkin kulttuurisen ja yhteiskunnallisen tilanteen ja ilmapiirin mukaan. Myöhäismodernissa suomalaisessa yhteiskunnassa suremisen säännöt määrittävät ”normaalin” ja ”hyväksytyin” surun (Jakoby 2012, 691), johon haastateltava omaansa peilasi. Hän pohti, millaista surun käsittelemisen kuuluu olla, millaista on *absoluuttinen surun käsittely* ja toimiiko itse siten, että täyttää yhteiskunnassa surevalle asetetun roolin. Haastateltava tulkitsi ja jäsensi toimijuuttaan surussa suhteessa siihen, miten olettaa, että suru yhteiskunnassamme pitäisi käsitellä. Toisaalta haastateltava kuvasi surun käsittelemisen kulkua epäselväksi ja itseään epätietoiseksi surun käsittelemiseen liittyvien normien ja hyväksytyiksi miellettyjen tapojen äärellä. Näin ollen haastateltavan toimijuus määrittyy jonkinlaisessa epätietoisessa ja relationaalisessa suhteessa yhteiskuntaan, sen normeihin sekä siinä soveliaiksi määriteltyihin suremisen tapoihin. Toinenkin haastateltava pohti omaa surussa olemistaan ja toimimistaan suhteessa yhteiskunnallisiin ja kulttuurisiin käsityksiin paikantaen itsensä tiettyyn surun vaiheeseen.

H1: *Nii ku mä en vieläkään oo oikein käsittäny että mikä se on oikein se vähän niinku viimeinen vaihe mutta sellanen olo mulla on että siinä mä oon...*

H1: *Nii siis ja varmasti on, onhan sillä ne vaiheet ja sillai mutta jotenki että ite ei sitte niinku kuitenkaa ossaa aatella että, tai ku se on kuitenkin semmonen elämän mittanen että ei se niinku, häviä mihinkää ni sitte vähä tulee että, et se on vähän niinku ehkä, häilyvä, se vaihe.*

Myöhäismodernia surua ohjaavien kliinisen tietouden ja psykologisten näkökulmien hallitsevuus ilmenee aineistolainauksessa surun mieltämisenä vaiheittain etenevänä prosessina. Haastateltava peilasi omaa suruaan surun vaiheisiin ja toisaalta kuvasi epätietoisuuttaan sen suhteen, mitä surun *viimeisellä vaiheella* tarkoitetaan. Haastateltava määritti surun etenevän vaiheittain, mutta siitä huolimatta kipuili oman surussa etenemisen ja olemisen paikkansa suhteen ja totesi surun olevan päätepisteeseen tähtäävän prosessin sijaan *elämän mittanen*. Vaihemalleihin pohjautuva suruajattelu juontaa juurensa aina 1900-luvun puolivälin surututkimukseen saakka (Itkonen 2020, 12–13) ja on uusimmissa surututkimuksen virtauksissa kyseenalaistettu ja todettu mustavalkoiseksi ja yksinkertaistavaksi surun selittämisen tavaksi (esim. Pulkkinen 2016), mutta näyttää siitä huolimatta säätelevän myös 2020-luvulla vanhemman menetystä surevien nuorten surua niin ajatuksen kuin toimimisenkin tasolla. Kulttuuriset mallit ohjailevat nuorten ajatusta surussa toimimisesta, jolloin toimijuus ohjautuu ainakin osin ulkoapäin (ks. Hokkanen 2014, 58). Aineistoesimerkissä ilmenevä epävarmuus antaa kuitenkin ymmärtää Pulkkinen (2016) tutkimustulosten tavoin sen, että vaikka

ikiäikäiset käsitykset ohjailevat surua koskevaa ajatteluumme ja toimintaamme, ei suru ei ainakaan kyseenalaistamatta taivu vaiheisiin perustuviin teorioihin.

Jotain haastateltavien ja yhteiskunnallisten ja kulttuuristen ulottuvuuksien välisestä suhteesta kertonee myös seuraava aineistolainaus, jossa haastateltava asemoi itsensä *suomalaisen miehyyden* kategoriaan. Haastateltava ilmaisi *suomalaisen miehyyden* sisältävän tiettyjä toiminta- ja suhtautumistapoja, joilla hän selittää omaa suruun suhtautumistaan.

H3: Mut et, emmä hirveesti oo yleensä näyttäny noit asioit niinku ulospäi ja muuta. Et vähä ehkä omas luontees on sellast, suomalaist miehyyttä että en hirveesti puhu välttämät, ainakaa sillee superpaljoo niinku asioist. Siis oon kyl sillei avoin mutta niinku en ehkä sillei tuo itteeni julki niin paljo noist huonoist asioist niinku tai omist kehityskohteist tai muist tällasist ni ehkä se on sit vaikuttanu siihen.

Haastateltava pohti, että ehkä *suomalaiseen miehyyteen* kulttuurissamme yleisesti liitetyt piirteet, vähäsanaisuus ja henkilökohtaisista ja tunnepitoisista asioista ja kokemuksista vaimeneminen, ovat saattaneet vaikuttaa surun käsittelyyn hänen kohdallaan. Tutkimuskeskustelusta löytyy vahvistusta haastateltavan sukupuolten suremiseen liittyviin erityisyyksiin perustuvalla kokemuksella, sillä esimerkiksi surua sosiaalisena tunteena tutkineen Jakobyn (2012, 699) mukaan miesten oletetaan tukahduttavan tunteensa ja surun ilmauksensa naisia herkemmin. Yhteiskunnan asenteet surun ilmauksia kohtaan näyttäytyvät siis sukupuolisdonnaisina. Tällaisiin yleisiin kulttuurisiin käsityksiin pohjautuvan mielikuvan suomalaisen miehen surukäyttäytymisestä ja siihen suhtautumisesta voidaan tulkita ohjailevan haastateltavan ajatusta omasta surustaan. Haastateltava peilaa omaa suruaan ja toimijuuttaan surussa suomalaisen miehyyden malliin ja pohtii suomalaisiin kulttuurisiin käsityksiin perustuvan miehyyden mallin vaikutuksia omaan suruunsa, sen ilmauksiin ja siinä toimimiseen.

Surevien nuorten toimijuuden rakentuminen näyttää siis kiinnittyvän yhteiskunnallisesti ja kulttuurisesti suruun ja erilaisiin kategorioihin, kuten sukupuoleen, liitettyihin käsityksiin oikeanlaisesta, soveliaasta ja normaalista surusta. Suomessa vallalla olevat, surevien nuorten surutoimijuutta ja -ajattelua rakentavat käsitykset siitä, miten kuuluu surra ja millaisia surun ilmausten tulee olla, ovat kulttuurisia ja pohjautuvat kliinisiin ja psykologisiin näkökulmiin, joita kuitenkin hiljalleen on viime vuosina surututkimuksessa pyritty uudistamaan (esim. Pulkkinen 2016). Aineistoesimerkkien valossa voidaan kuitenkin todeta, että se, miten nuoret surevat omine keinoineen ja tapoineen, ja se, mitä yhteiskunnallisessa ja kulttuurisessa ilmapiirissä nuorilta nuoren ikänsä ja surevan roolinsa vuoksi odotetaan ja oletetaan, tuo esiin jännitteitä. Lisäksi se tekee näkyväksi surevien nuorten hankaluuden ja epävarmuuden asettua julkisessa yhteiskunnallisessa keskustelussa vallalla oleviin suremisen valmiiksi

määriteltyihin muotteihin. (ks. Mäkinen 2015, 104.) Myöhäismodernin ajan surevien nuorten toimijuuden jännitteisyys ilmenee siis siinä, että he ovat periaatteessa itsenäisesti toimivia ja valintoja tekeviä yksilöitä, mutta siitä huolimatta monet seikat ohjaavat surutoimijuutta eli sitä, millaisena oma suru nähdään, miten läheisten kuolemaa surraan ja miten omien valintojen mukainen sureminen on kulttuurisyhteiskunnallisessa kontekstissa mahdollista (ks. Pulkkinen 2016, 57).

Yksin pärjääminen

Myöhäismodernin ajan nuorten kulttuurista ilmapiiriä hallitsee uusliberalistinen puhe (ks. Gordon 2005, 116) ja yhteiskunnassamme vallitseva vahvan ja autonomisen toimijuuden vaade (Juvonen 2013, 24), joiden vaikutukset saattavat näkyä surevien nuorten valmiuksissa ja mahdollisuuksissa tukeutua toisiin ihmisiin. Lisäksi nuoret painivat muista ihmisistä riippuvaisuuden ja lapsuuden perheestä irtautumisen välimaastossa (Aalberg 2019, 35), mutta kuten aikuistenkaan, ei nuorten tarvitse pärjätä elämässä itsekseen. Tätä näkökulmaa on tuonut esille esimerkiksi Juvonen (2013) painottaen, että toimijuuden autonomisuus ei sulje pois tarvitsevuutta toisista ihmisistä. Tämän tutkielman haastatteluissa korostui surun näkyväksi tekemä yksilöllinen eetos, joka muovaa nuoruuden kehyksiä. Lisäksi se kertonee autonomisen toimijuuden ihanteen inhimillisyyden rakoilemisesta: siitä huolimatta, että ihmiset tarvitsevat toisiaan ja että etenkin elämän vaikeissa vaiheissa tarvitsevuus toisia ihmisiä kohtaan on luonnollista, kokevat nuoret paineita selviytyä surussaan ilman muiden ihmisten apua ja tukea. Usein kokemus saattaa perustua ajatukseen siitä, että yksin pärjäämisen ohella muita vaihtoehtoja ei ole, mikä kertoo toimijuuden ja omien valinnan mahdollisuuksien rajallisuudesta.

H5: Ja se on varmasti tän surun ja menetysten vuoks ja sen just et sit on vaan joutunu hoitaa omia asioita. Et vaik on saanu apua niiden asioiden hoitamiseen ni sit on kuitenkin pitäny ite olla siin hoidossa mukana. Ja sitten, se on totta kai hyvä et osaa hoitaa asioita ja muuta, mut ehkä huonoo mitä mä mietin siinä, ni oon mä edelleen semmonen et en mä koskaan kysy apua keltään ja sit XXX ((sijaisäiti)) sanoo mulle just sitä et aina ei tarvii pärjätä ite, et pitää kysyy apua ja siinä mä oon huono, pyytään apua. Ja et mä oon enemmän semmonen et mä aina vaan pärjään.

H1: [...] oli tosi semmonen olo että nyt pittää niinku ite hoitaa kaikki ku ennää ei niinku kestä oma toiminta semmosta niinku tarkastelua aikuisen kanssa että nyt ois sitte ite hoiettava kaikki jotenki.

Yksilöllisyyden eetoksen vaihtoehdottomuuteen näyttää toisilla liittyvän vanhemman menetyksen muuttamaan elämäntilanteeseen osaksi tulleet velvollisuudet, toisilla menetyksen

muuttaman elämäntilanteen vaikeudet, jotka *eivät enää kestä tarkastelua aikuisen kanssa*. Yksin pärjääminen linkittyy vahvasti toimijuuden sosiaalisiin konteksteihin, sillä tällainen aineistosta nouseva sitkeys on relationaalista: vastoinkäymisten kohtaamista ja käsittelemistä opitaan sosiaalisesti ja vuorovaikutussuhteissa (Toiviainen 2018, 46), kuten aineistoimerkeistä huomataan. Näin ollen toimijuus suhteutuu ympäröiviin ihmisiin ja siihen, miten he ovat valmiita kulkemaan surevien nuorten rinnalla sekä siihen, miten surevat nuoret ovat itse valmiita ottamaan heiltä apua ja tukea vastaan (ks. Burkitt 2015). Relationaalisuus läpäisee nuorten henkilökohtaisen elämänpiirin ja sosiaalisen kontekstin ohella laajemman kulttuurisyhteiskunnallisen ympäristön, jossa korostuvat riippumattomuutta ja itsenäisyyttä ihannoivat näkemykset saattavat ohjailta niin nuorten kuin heidän lähipiirinsäkin suruun ja sen herättämiin tarpeisiin suhtautumista. Ympäristö saattaa hyvinkin vahvasti ja selkeästi ruokkia nuorten kokemusta siitä, että heidän on pärjättävä yksin.

H5: No ehkä sieltä isän puolen suvulta tuli sellaset paineet et moni vaan aatteli et se XXX ((haastateltavan nimi)) pärjää aina. [...] Et sielt on kyl tullu sellasta tietynlaista painetta et ei oo niin saanu olla oma ittensä.

Haastateltavan mukaan sukulaisten häneen kohdistamalla ennakko-oletuksilla pärjäämisestä on ollut vaikutusta kokemukseen omana itsenä olemisen mahdollisuuksista. Toimijuus ja valinnanmahdollisuudet näyttäytyvät kaventuneen, kun nuoren pärjääminen on osittain rakentunut ulkopuolisten ihmisten näkemysten varaan eikä tilaa riippuvaisuudelle ja tarvitsevuudelle ole yksilöllisyyttä ja autonomisuutta korostavassa ilmapiirissä ollut. Samainen haastateltava kertoi vaienneensa menetykokemuksistaan työpaikallaan ja kuvasi päätöksensä vaikuttaneen sen, että ajattelee, että ei pidä todennäköisenä, että suru vaikuttaisi hänen työntekoonsa.

H5: [...] esimerkiks mun työnantaja ei tällä hetkel, et vaik mä oon tuntenu mun työnantajan jo pidempään ja tunnetaan toisemme ni hän ei tiedä et mulla on tällanen suru. Et tietysti seki vois olla sellanen et sit jos mul tuliskin joku ajankohta et menis huonommin tai muuta, et se vois olla tärkeä hänenki tietää et osais reagoida tähän asiaan. Mut sit toiki ehkä et miks mä en oo kertonut ni mä ajattelen jotenki et mä en jotenki nää itteeni semmosena et mä masentuisin tai jäisin vaan kotiin tai en hoitais mun töitä kunnolla tai muuta.

Haastateltava tiedosti, että voisi olla hyvä, että työnantaja tietäisi hänen taustastaan ja että on mahdollista, että hänellä jossakin vaiheessa saattaa *mennä huonommin*. Siitä huolimatta haastateltava oli sitä mieltä, että hänellä ei tule menemään niin huonosti, että se vaikuttaisi työntekoon, minkä vuoksi hän on jättänyt kertomatta menetyksistä työnantajalleen. Toimijuuteen näyttää sisältyvän alati pinnalla olevaa pohdintaa siitä, kenelle kerron vai kerronko,

missä tilanteessa ja mitä hyötyä tai haittaa voisi olla kertomisella tai kertomatta jättämisellä. Yksilöllisen eetoksen korostumisesta kertoo edellisessä aineistoesimerkissä haastateltavan näkökulma siitä, että ei näe masentuvansa ja hoitavansa töitään huonosti, mihin perustuen on tehnyt valinnan olla kertomatta menetyksistään töissä.

Yksin pärjäämiseen kiteytyvät kulttuurisyhteiskunnallisen toimijuuden ulottuvuuden lisäksi sen ajalliset ja sosiaaliset aspektit, kun nuoruuden ikävaihe asettaa itsenäisyyden ja tarvitsevuuden tasapainoilulle muutenkin jännitteisen ympäristön, ja sosiaaliset suhteet ovat keskeisessä osassa vahvistamassa tai vaimentamassa yksin pärjäämisen vaateita. Aineistoesimerkkien valossa kiinnostava huomio on, että vanhemman menetyksen kaltainen kokemus saattaa tuottaa kulttuurisen, individualistisen puheen tueksi lisää sellaisia tekijöitä, jotka ohjaavat nuoria irrottautumaan muiden ihmisten tuesta tai ainakin vaikeuttavat siihen tarttumista. Tällaisia tekijöitä voivat olla esimerkiksi uuden tilanteen luomien konkreettisen velvollisuuksien lisääntyminen, vanhemman menetykseen liittyvien haasteiden aikaansaamat hankaludet sekä yksinäisyyden ja erillisyyden kokemukset verrattuna muihin saman ikäisiin. Kiinnostava dilemma on, että kokemukset niin itsen kuin muiden ihmisten suunnalta tulevista yksin pärjäämisen vaateista korostuvat silloin, kun menetyskokemus ravisuttaa elämää ja arkea, vaikka kriisien äärellä olisi luonnollista ja sallittua olla tarvitseva ja riippuvainen toisten ihmisten tuesta. Suru näyttää luovan entistä jännitteisemmän ympäristön nuorten itsenäistymiselle, koska samaan aikaan kun nuoret hakevat pesäeroa vanhempiinsa, saattaa menetys taannuttaa ja lisätä vanhemman tarvetta (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2017, 93; Kärkkäinen 2020, 91; 95), jonka täyttymiselle itsekseen pärjäämistä korostava, myöhäismodernin ajan kulttuuri-ilmapiiri luo omat haasteensa.

Yhteiskunnan tuen arvioiminen

Osalla haastateltavista yhteiskunnan tarjoaman tuen ja avun erilaiset muodot tulivat surun äärellä ajankohtaisiksi. Kun toimijuuden tässä tutkielmassa ymmärretään yksilön sisäisen kapasiteetin lisäksi rakentuvan surevan elinympäristössä vallitsevista mahdollisuuksista ja resursseista, näyttäytyvät yhteiskunnan tuen muodot surevien nuorten toimijuuden rakentamisen kannalta olennaisina tekijöinä. Keskeistä on muistaa, että kaikki surevat nuoret eivät toivo tai halua ulkopuolista tukea. Joka tapauksessa yhteiskunnallinen tuki tekee yhdellä tavalla näkyväksi vanhempiensa menettäneiden nuorten ja yhteiskunnan välistä suhdetta, josta käsin toimijuutta tässä luvussa tarkastellaan. Tuen saatavuus on surun kannalta keskeinen

näkökulma (Worden 2018, 74). Haastateltavilla oli erilaisia kokemuksia yhteiskunnan tuesta ja sen saavutettavuudesta. Eräs haastateltava kuvasi *terapiaan* pääsemiseen liittyviä haasteita.

H1: *Mää oon käyny nyt sitte aikuisena terapiassa joka oli hirveen työn ja tuskan takana. Mähän ajattelin niinku naiivisti että ko mulle yritettiin sitä apua tarjota ja mää en suostunu nii määhän millon vaan sitä saan jos mää haluan ja sitte ku mää koen että nyt ei niinku enää polla kestä ni sitte systeemi vettäki vähä turpaa että ei tämä oo nii yksinkertasta.*

Haastateltava kuvaa vahvoilla sanavalinnoilla kokemustaan siitä, kun *systeemi* ohittaa surevan avuntarpeen. Toteamus *nyt ei enää polla kestä* on tulkittavissa voimavarojen vähenemisenä, jonka aikaansaamaan avun tarpeeseen palvelujärjestelmä ei vastoin surevan oletuksia vastaakaan. Tämän haastateltavan kohdalla terapiaan hakeutuminen tuli ajankohtaiseksi vuosia menetyskokemuksen jälkeen, mikä kertoo surun aaltoilevasta luonteesta ja siitä, että se saattaa herättää tuentarpeita missä vaiheessa elämää tahansa (ks. Hirvonen 2020, 55). Avun vastaanottamisen vaikeuksia kuvasivat myös kaksi muuta haastateltavaa puntaroidessaan avunantajien kyvykkyyttä ja pätevyyttä kohdata heidät ja vastata heidän surun muunta-miin tarpeisiinsa.

H2: *[...] ehkä osittain sitä vähän kyseenalaisti kaikkee et onks sit kuraattori niin oikea ihminen juttelemaan tästä. [...] semmonen hirvee epäily oli siitä et onks tää nyt esimerkiks tarpeeks pätevä tai... Ku ei, ei niistä oikein voi, ku meijänkää lukiolla ei ihan liikaa kuraattori ollu näkyvillä mun silmis.*

H6: *Et eihän se suru ikinä katoa, mutta että kuitenkin jotenki tuntuu et ne tunteet on niin vahvat edelleen, et jotenki et siitä pääsis yli ni siihen mä en oo saanu apua enkä oo sillein edes hakenu, koska mä en oikein edes tiedä mistä mä lähtisin hakemaan sitä. Koska mä koen kans et siinä pitää olla sellanen henkilö joka on kokenu sen myös itse että aidosti ymmärtää. Kyllä mä tiedän et ammattihenkilöt on opiskellu sitä ja tietää miten toimia sen asian kanssa, mut kuitenkin että aidosti.*

Tulkitsen aineistoesimerkkejä siten, että haastateltavat asemoivat itsensä surevien kategori-aan, jonka jäseninä heidän avuntarpeitaan ja palveluiden käyttöönsä suru erityisenä ilmiönä säätelee. Haastateltavien epävarmuus ammattilaisten kyvyistä kohdata heidät surussaan näyttää hankaloittavan avun hakemista ja vastaanottamista ja näin vaikeuttavan surevien ympäristössä olevien toimijuuressurssien, näissä esimerkeissä ammattiavun, käyttöönottoa. Suru on ikään kuin tuonut haastateltaville jotakin sellaista, jota he ajattelevat muilta ihmisiltä, jopa ammattilaisilta, puuttuvan. Suru muovaa niin perustavanlaatuisesti haastateltavien ajattelua, että se erottaa heidät ihmisistä, joilla ei ole vastaavaa menetyskokemusta, haastaa luottamusta muihin ihmisiin ja palvelujärjestelmän kyvykkyyteen ja saa kaipaamaan vertais-tukea. Kummassakin sitaatissa esille nousee myös epävarmuus ammattiavun tai vertaistuen

piiriin pääsemisestä: ensimmäisessä sitaatissa haastateltava kuvaa kuraattorin vähäistä näkyvyyttä koululla, ja toisessa sitaatissa ilmenee haastateltavan epätietoisuus sopivan avun tarjoajan saatavuudesta. Toimijuus näyttäytyy siis rakentuvan relationaalisessa suhteessa surevan ja yhteiskunnallisen tuen ja palvelujärjestelmän välillä, kun valintaa hakeutua avun piiriin haastavat niin tuen vaikeasti saavutettavuus kuin surun muuntama minuus.

Tuen saatavuuden lisäksi tärkeää on sen tyydyttävyyden surevan kannalta (Worden 2018, 74). Vanhempansa kuoleman jälkeen erään haastateltavan tilanteeseen puuttui lastensuojelu, mutta väliintulo ei ollut haastateltavan näkökulmasta onnistunut. Nuoren suojelemiseen ja turvaamiseen tähtäävät toimenpiteet toteutettiin valitettavasti suru ja nuoren näkökulmat sivuuttaen.

H5: [...] se oli oikeestaan vaan sellasta et mä vaan itkin ja itkin ja itkin ja ne muut nuoret siellä oli sit sellasia että ne oli joistain omista syistä siellä et ei oo vaikka käyny koulua tai on itensä kanssa jotain ongelmaa. Ja mä olin jotenkin silloin ihan surullinen ja hiljanen ja kaikki se suru mitä oli tullu, niin sit vaan et viedään tollaseen vieraaseen paikkaan ja mut laitetaan siellä johonki huoneeseen ja sit mä vaan oon siellä oikeestaan yksin. [...] Se tuntu, mä en ees osaa sanottaa sitä kuinka pahalta se on tuntunu, et ensin on niin suuri menetys et menettää äidin ja sit tommoseen niinkun turvattoman oloeseen paikkaan yksin. Ja et ei pysty pitää mitään yhteyttä. Ja sitten se vaan, siellä oli oltava, sit sen alko pikkuhiljaa itekin tiedostaa et vaikka siellä itkee ja sanoo et haluu pois mut kuitenkin et se ei auta siihen mitenkään. Mä alotin myös käymään lasten onks se nyt terapeutilla vai psykologilla, niin siellä alko käynnit aikalailla heti äidin kuoleman jälkeen. Et se oli kans semmonen et ei oikeestaan kysytty, et sit vaan mentiin sinne.

Haastateltava kertoi äidin itsemurhan saaneen aikaan tilanteen, jossa hän ei voinut enää asua kotona vaan siirtyi asumistilanteen selvittelyn ajaksi asumaan lastensuojelulaitokseen. Aineistolainaus on pitkä, mutta kokonaisuudessaan tärkeä ja tarpeellinen kuvaamaan sitä kohtaamattomuutta, jota vanhempansa menettänyt nuori lastensuojeluinstituution taholta joutui muutenkin vaikeassa elämäntilanteessaan kokemaan. Haastateltavan kuvaukset huonosti toteutetun intervention aiheuttamista pahan olon tuntemuksista ja oman tilanteen vaikuttamisen mahdollisuuksien kapeudesta kertovat lastensuojeluviranomaisen supistamista toimijuuden mahdollisuuksista. Sen sijaan, että sijoitus lastensuojelulaitokseen olisi luonut mahdollisuuksia nuoren surutoimijuudelle, se kavensi kohtaamattomuudellaan surussa toimimisen mahdollisuuksia. Kysyttäessä vielä tarkennusta siihen, vastattiinko suruun lastensuojelulaitoksessa mitenkään:

H5: Mun mielestä ei millään tavalla. Mulle ei tuu mitään sellasta mieleen missä sitä surua olis, tai jotenki ees puhuttu siitä asiasta mun kans tai jotain. [...] Mut ois se mulle ollu tärkeä et joku sen ois mun kans käynny läpi.

Suru herätti tässäkin esimerkissä erityisen tuen ja kohtaamisen tarpeen, joka ei tullut lastensuojelun taholta tunnistetuksi tai ainakaan kohdatuksi. Suru lienee meille kaikille jossain määrin hankala asia kohdata, ja surevien arkeen ja elämään liittyikin ainakin esimekiksi Juha Itkosen (2018) ja Pulkkisen (2016) tutkimusten valossa erilaisissa sosiaalisissa suhteissa ja vuorovaikutustilanteissa koettuja kohtaamattomuuden kokemuksia ja surua kunnioittamattomia kohtaamisia. Tämä lienee surun kaltaisen, haavoittavan ja yksityiseksi mielletyn kokemuksen kohdalla inhimillistä ja ymmärrettävää, tosin surevien näkökulmasta usein haitallista ja entistä haavoittavampaa. Haastateltavan kokemus herättääkin pohtimaan, onko lasten ja nuorten suojelemiseen ja hyvinvoinnin ja turvallisuuden takaamiseen tarkoitettussa lastensuojelussa osaamista ja mahdollisuuksia kohdata läheisen kuolemaa surevia lapsia ja nuoria. Pohdittavaksi nousee myös, mistä kohtaamattomuus kumpuaa: tiedon, valmiuksien, rohkeuden vai resurssien puutteesta?

Voimavaratekijät surussa ovat riippuvaisia myös esimerkiksi taloudellisten resurssien saataavuudesta (Jakoby 2012, 699). Yhdessä haastattelussa esille nousikin taloudellinen tuki surevan nuoren toimijuutta rakentavana tekijänä. Haastateltava kertoi, että vanhemman kuoltua lapsille suunnatun lapseneläkkeen myöntämisrajaa nostettiin 21-ikävuoteen saakka, mutta haastateltava oli itse ehtinyt alle vuosi sitten täyttää 21-vuotta, jolloin hän ei enää isän menehtyessä ollut tukeen oikeutettu. Haastateltava kuvaa hyvin konkreettisesti tuen myöntämisrajan nostamisen vaikutuksia surussa toimimiselleen.

H2: Sanotaan näin et jos sitä tulis vielä ni ei mulla olis mitää hätää niinku taloudellisen puolen suhteen et eihän mun tarvis murehtia mut nyt kyllä pakko myöntää et kyllä se on vähän semmosta niinku, vähän pitää miettiä et miten pärjää aina ja tälle ja kyllähän äitiki siis jonkun verran mua auttaa taloudellisesti ja mähän olin just tossa uuden vuodenki viikon töissä sillon [...].

Toisaalta haastateltava kuvaa tilanteessaan olevia muita toimijuutta tukevia tekijöitä, kuten äidin antamaa taloudellista tukea sekä työpaikkaa ja mahdollisuutta tehdä töitä. Toimijuuden näkökulmasta nuorilla saattaakin usein olla rajatummat mahdollisuudet yhdellä kentällä ja monipuolisemmat toisella (Gordon 2005, 116). Joka tapauksessa haastateltavan mukaan toisen vanhemman menetyksen aikaansaama tilanne vaati miettimään taloudellista pärjäämistä ja kehittämään vaihtoehtoisia tulonlähteitä lukio-opintojen ohelle. Samainen haastateltava kertoi myös perheensä ohitetuksi tulemisen kokemuksesta lähiyhteisön taholta.

H2: [...] äiti oli kuullu niinku monesta muustaki tällä seudulla asuvasta et oli käyny ihan samalla tavalla. Mut se oli kans ehkä, niinku vähä ärsyyntyny siitä että miten muut ihmiset vastas niinku heidän tapauksiin verrattuna niinku mejän esimerkiks. Et ne oli saanu eri kaupoilt jotain ruokalahjakortteja ja tämmöstä, me ei saatu niitä. Olis tullu aika hyvään käyttöön ja tällästä. Ja ne oli saanu myös jotain joululahjoja jostai ja, kaikkee tämmöstä siis huomattavasti enemmän niinku huomioo oli saanu ja tälle niinku yleisesti etuja jotka olis tullu meilleki tosi paljon käyttöön. Et se tuntu niinku vähän, todella epäreilulta niinku sen suhteen ettei ollu mietitty... Et mikäs tässä nyt sitte mejän tapauksessa on erilaista.

Kysyttäessä, tuottiko kokemus ulkopuolisuuden tai erilaisuuden tunnetta:

H2: Ehkä vähän. Et sillei niinku ei yksilönä mut ehkä perheenä. Et onks mejän perhe nyt sit jotenki alempiarvonen tai jotain tämmöstä.

Ohitetuksi tulemisen kokemus sai haastateltavan pohtimaan eroa oman perheensä menetyksen ja surun sekä muiden, lähiyhteisön huomiota ja tukea saaneiden surevien perheiden tilanteiden, välillä. Aineistoesimerkki saa huomaamaan, miten ajatus surevan nuoren tai perheen kategoriaan kuulumisesta saattaa ympäristön suhtautumis- ja kohtaamistapojen perhekohtaisesta vaihtelevuudesta johtuen saada särön. Haastateltava oli hämmentynyt poikkeavasta kohtelusta ja pohti, mikä hänen perheensä tilanteessa on erilaista verrattuna tukea ja huomiota saaneiden perheiden tilanteisiin. Haastateltavan pohdinta osoittaa hänen asemoivan oman perheensä surevien perheiden kategoriaan, jonka jäsenille kohdennettujen tukimuotojen tulisi olla tasavertaisesti jäsenten saavutettavissa. Kun näin ei ole, kyseenalaistuu paikka ja asema surevien perheiden joukossa.

Toimijuus ilmenee haastateltavien nykyisyyden ja tulevan kerronnan lisäksi heidän muistellessaan mennyttä (Gordon 2005, 123). Koska toimijuus on ajallisesti vaihtelevaa (esim. Emirbayer & Mische 1998), haastateltavien näkemys omista mahdollisuuksistaan tulla autetuksi yhteiskunnan taholta saattoi olla haastatteluhetkellä erilainen verrattuna aikaan pian vanhemman menetyksen jälkeen.

H1: Eli siis näkemys on tänä päivänä täysin eri että mää aattelen että mulle ois pitäny käytännössä pakottaa jotaki, jotaki tukea ja sillo mää aattelin että kellää ei oo mittää oikeutta tarjota ees mulle yhtää mittää, että mää en niinku mistää hyödy että jättäkää minut rauhaan.

Toimijuus, eli näkemykset omista ratkaisuista, suhteessa yhteiskunnan apuun ja tukeen saattaa edelliseen sitaattiin viitaten muuttua ajan kuluessa. Pian vanhemman menetyksen jälkeen haastateltavan toimijuus rakentui jonkinlaisessa epäluottamuksessa ja epäluuloisessa suhteessa tarjottuun tukeen, kun taas haastatteluhetkellä haastateltava ajatteli, että apua olisi pitänyt hänelle pakottaa. Useampi haastateltava toikin esille ajattelevansa tällä hetkellä hyvin

eri tavalla omista valinnoistaan ja teoistaan verrattuna aikaan juuri vanhemman menetyksen jälkeen. Tässä alaluvussa on perehdytty nuorten toimijuuden rakentumiseen suhteissa yhteiskunnan apuun ja tukeen, ja tällaiseen toimijuuden tilanteittaiseen ja ajalliseen vaihtelevuuteen paneudutaan tarkemmin luvun 5.2 kolmannessa alaluvussa.

Surevien aseman kohentumisen toivominen

Usean haastateltavan kerronnasta on tulkittavissa toiveita surevien nuorten ja perheiden tilanteiden ja aseman kohentumisesta. Surevien nuorten toimijuus rakentuu näin relationaalisessa suhteessa yhteiskuntaan ja sen rakenteisiin, kun nuorissa on surun myötä herännyt halu puuttua surevien tilanteiden kohentamiseksi. Relationaalisen toimijuuden ajatuksen mukaisesti sen sijaan, että surevat nuoret olisivat passiivisesti rakenteiden vaikutusten alaisina, he toimivat surustaan käsin vastavuoroisessa suhteessa yhteiskuntaan (ks. Burkitt 2015). Eräs vanhemman kuoleman jälkeen kodin ulkopuolelle sijoitettu haastateltava toi esille jo ensimmäisessä sähköpostiyhteydenotossaan kiinnostuksensa haastatteluun osallistumisesta liittyvän nimenomaan oman tarinansa kertomisen mahdollisuuksiin auttaa muita; toisia samassa tilanteessa olevia nuoria saamaan vertaistukea ja minua tutkielman tekijänä lisäämään tietoisuutta nuorten surusta.

H5: No se mitä haluan just myös painottaa tässä omassa tarinassani, niin se lastensuojelun tärkeys ja se mimmost oli niinku se ku ollaan ekan kerran lastensuojelun kaa tekemisis ja tällei, ni se et ei oo sitä kautta huomioitu tai ymmärretty tarpeeks.

Haastateltavan toimijuudesta kertoo *halu painottaa* tiettyjä epäkohdiksi kokemiaan tilanteita yhteiskunnallisen, tässä tapauksessa lastensuojelullisen, tuen kontekstissa. Toimijuus avautuu ja määrittyy relationaalisessa suhteessa lastensuojelun interventioihin, jotka haastateltavan tarinassa tuntuvat kaventavan toimijuuden mahdollisuuksia, mutta toisaalta tarjoavan näkökulmia aktiivisen toimijuuden toteuttamiselle haastateltavan haluna nostaa esille omalle kohdalleen osuneita epäonnistuneita, surun ohittavia kohtaamisia. Haastateltava on kokenut yhteiskunnallisen puuttumisen keinot kohdallaan toimijuuttaan supistaviksi, mikä on herättänyt hänessä toiveen omien kokemustensa vaikutusmahdollisuuksista muiden surevien nuorten ja heitä kohtaavien ammattilaisten kohdalla. Haastateltavat kertoivat vastaavanlaisista kokemuksista, joissa eivät olleet tulleet yhteiskunnan taholta surussaan autetuiksi ja lähes poikkeuksetta omien kokemustensa kerronnan lomassa toivoivat saavutettavampaa ja tyydyttävämpää apua toisille sureville. Nuorten toimijuus ei siis ole pelkästään rakenteellisten epäkohtien vaikutusten alaista, vaan myös rakenteita kohtaan vastavuoroista ja aktiivista

toimintaa. Omien sosiaalisten suhteiden antaman tuen lisäksi nimenomaan yhteiskunnan antama tuki ja sen puute nousi haastatteluissa vahvasti esille: menetyksen hetkellä olisi kaivattu avun tarjontaa *kunnan puolesta, sosiaalipalveluista ja kouluterveydenhuollosta*, ja omasta kokemuksesta oppineena niiden toivottiin tavoittavan muut surevat paremmin.

H6: *[...] mä koen et se olis tosi tärkeätä et jos nykypäivänä joku nuori menettää vanhempansa, et joo se varmaan kestää hetken et se apu pystytään tarjoamaan, mutta kuitenkin jos koulussaki ne saa tietää et tämmönen on tapahtunu et ne pystyis vaikka hoitamaan sen asian et hei saanko laittaa tällasen ilmoituksen sosiaalipalveluille et he ottaa suhun yhteyttä. Koska siin tilanteessa on varmaan tosi vaikee itse lähtee pyytämään sitä apua ja laittaa se huoli-ilmotus ja niin edelleen.*

Relationaalisesta ja vastavuoroisesta, takaisin yhteiskuntaan vaikuttavasta toimijuudesta kertoo erään haastateltavan toimiminen Surevan kohtaaminen -toiminnan (www.surevan-kohtaaminen.fi) kokemusasiantuntijana. Haastateltava kertoi pitävänsä kokemuspuheenvuoroja surevia työssään kohtaaville ammattilaisille ja opiskelijoille. Kokemusasiantuntijuudessa sureva saa kokemuksestaan henkilökohtaista tietoa ja taitoa, jota on jaettuna ja yleistettynä mahdollista hyödyntää osana suruun ja surevan kohtaamiseen liittyviä käsityksiä ja käytäntöjä (ks. Laitinen & Nikupeteri 2013, 430). Kokemusasiantuntijuus on aktiivinen ja yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen tähtäävä toimijuuden muoto, joka perustuu henkilökohtaiseen menetykokemukseen ja tiedon jaettavuuteen (mt., 439). Kokemusasiantuntijuuden myötä haastateltavan toimijuus laajenee yksilötasolta yhteisötasolle, joka toimii kokemusasiantuntijuuden toteuttamisen areenana (mt., 444). Kysyttäessä kokemusasiantuntijana toimimisen motiiveja haastateltava kertoi halustaan vaikuttaa surevien asemaan:

H1: *[...] se että toivoisin että surevia kohdattaisiin paremmin, surevilla olis paremmat oikeudet surra esimerkiksi, et se ymmärrettäis, et ei oo kyse jostaki laiskuudesta tai siitä että, vaan siitä että ei oikeesti pysty tai kykene vaan tarvii aikaa.*

Haastateltava toivoi voivansa vaikuttaa surevien kohtaamiseen jakamalla omaan kokemukseensa perustuvaa tietoa. Näin ollen kokemuspuheenvuorot ovat toimijuutta sen yhteiskunnallisella tasolla, jolloin yksityisestä kokemuksesta tulee julkista ja näkymättömissä olevasta surusta näkyvää. Henkilökohtaiseen kokemukseen perustuvat kokemuspuheenvuorot voidaan nähdä kulttuurisyhteiskunnallisena vaikuttamistyönä. (mt., 447–450.) Merja Laitinen ja Anna Nikupeteri (2013, 458) ovat tutkineet kokemusasiantuntijuutta väkivaltatyössä ja pohtineet, että väkivaltaa kokenut voi joutua toimimaan kokemusasiantuntijana julkisesti, koska ei ole tullut palvelujärjestelmässä autetuksi. Myös vanhemman menetystä sureva haastateltava tuo esille, että halu puuttua käsityksiin surusta ja vaikuttaa surevien asemaan kumpuaa omista kokemusta kaventavista ja surua kunnioittamattomista kohtaamisista.

Surevan kohtaaminen -toiminta on minulle tuttua, sillä olen itsekin toiminut kokemusasiantuntijana vuodesta 2018 saakka. Tähän kokemukseen ja toiminnasta saatuun kuulijapalautteeseen perustuen uskallan todeta, että surevien kokemusasiantuntijoiden toimijuus on muovannut osaltaan suruun ja surevien kohtaamiseen liittyvää asiantuntijatietoutta ja ammatillisuutta (ks. Laitinen & Nikupeteri 2013, 455). Kuten väkivaltailmiön (mt., 457) kohdalla, kokemusasiantuntijuuden hyödyntäminen on mahdollistanut vähän tutkitun suruaiheen näkyväksi tekemisen ja tiedon lisäämisen. Samalla se avaa sureville mahdollisuuksia vaikuttaa yhteiskuntaan ja tekee näkyväksi toimijuuden vastavuoroista luonnetta.

Haastateltavat toivoivat muutosta surevien kohtaamiseen ja jotkut heistä jopa toimivat muutoksen saavuttamiseksi, mutta toimijuus voidaan tulkita aktiiviseksi myös toisenlaisesta näkökulmasta. Useampi haastateltava totesi, että halusi osallistua tutkimushaastatteluun, jotta voisi kertoa oman tarinansa ja sen avulla mahdollisesti olla avuksi muille saman kokeneille. Näiden haastateltavien kohdalla tämä tutkielma ja sen tutkimushaastattelut näyttäytyvätkin oman äänen esiin tuomisen ja yhteiskunnallisiin epäkohtiin puuttumisen väylänä, jota haastateltavat valitsivat käyttää menetyskokemuksensa ja sen kohtaamiseen liittyvien haasteiden esille nostamisessa. Kaikki surevat eivät kuitenkaan jaa suruaan julkisesti tai koe omakseen osallistua yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen, mutta heidän toimijuutensa voidaan silti nähdä surun näkökulmasta relationaalisena ja aktiivisena. Tällaisetkaan surevat ja heidän surunsa eivät ole vain toiminnan kohteita, vaan vaikuttavat usein surusta käsin takaisin yhteisöön. Vaikka tilanteissa ei varsinaisesti ilmenisi suruun ja sen kohtaamiseen liittyviä toiveita tai vaikuttamispyrkimyksiä, on surukokemus usein jättänyt jäljen kokijoidensa ajatteluun, jolloin se saattaa suunnata surevan toimintaa vuorovaikutustilanteissa opittuina ja rutinoituneina ajattelu- ja suhtautumistapoina ja identiteettisitoumuksina (Mäkinen 2015, 121). Tällaisiksi surun jäljiksi tulkitsen haastateltavien kerronnasta esimerkiksi varhaisen kypsymisen, *kovan kuoren* kasvamisen, elämän haurauden tiedostamisen ja vaikeiden asioiden kanssa tutuiksi tuleminen. Vaikka omasta surustaan käsin ei tietoisesti pyrkisi vaikuttamaan sitä ympäröiviin olosuhteisiin, menetyskokemus ja suru usein vaikuttavat niiden muovaamina ajattelu- ja suhtautumis- ja toimintatapoina takaisin yhteisöön (ks. Honkasalo 2013).

5.2 Nuoruuteen liittyvät ja surun muovaamat roolit ja odotukset

Muutosten, siirtymien, tapahtumien ja valintojen henkilökohtaiset vaikutukset elämäntilanteeseen riippuvat siitä, missä vaiheessa ihminen on elämässään niiden hetkellä (Mäkinen 2015,

105). Niin myös surun kokemisessa olennaista on se, mihin kohtaan surevan omaa elämäntulkua menetys sijoittuu (Pulkkinen 2016, 331). Tässä tulosluvussa vanhemman menetykskokemusta tarkastellaan suhteessa nuoruuden ikävaiheeseen ja tulkitaan, millaisia merkityksiä menetyksellä ja surulla on toimijuuden rakentumiselle juuri nuoruusiän ja siihen liittyvien roolien ja odotusten näkökulmasta. Toimijuuden tasona tämä elämäntulkun ajallisuus kietoutuu edellisessä tulosluvussa tarkasteltuun toimijuuden kulttuurisyhteiskunnalliseen kehykseen, sillä vahvasti nuoruusikään kuuluva yhteiskunnallisesti normittunut näkökulma sekä nuoruusikään kiinnittyvät kulttuuriset näkemykset ohjailevat nuorten toimijuuden rakentumista (Gordon 2005, 115–116; Juvonen 2015, 97). Nuoruusiän erityisyys ilmenee myös menetykskokemuksissa ja surussa: murrosikäisten kamppaillessa oman identiteetin kanssa saattaa vanhemman menetys vaikuttaa heihin haitallisesti (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2017, 98), mutta toisaalta persoonallisuuden vielä kehittyessä saattavat menetykskokemus ja suru asettua luontaisemmin osaksi kehittyvää minuutta (Aalberg 2019, 35). Tässä tulosluvussa kysyn, millä tavoin nuoruusikä ja siihen liittyvät, surun muovaamat roolit ja odotukset merkityksellistävät toimijuutta elämäntulkussa ja minkälaisia merkityksiä nuoret antavat surutoimijuudelleen sen eri ajallisista näkökulmista tarkasteltuna.

Vastuunottaminen ja -kantaminen

Vanhemman kuollessa nuori saattaa joutua ottamaan aikuisen roolin, jolloin vastuu kasvaa nopeasti ja oman nuoruuden eläminen vaarantuu (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2017, 95). Haastattelut kertovatkin vanhemman menetyksen lisäävän nuorten vastuunottoa perheessä ja näin muuttavan nuoruuden tyypillisiä kehyksiä. Vastuunkanto näyttäytyy yhtenä vanhemman menetystä surevien nuorten toimijuuden avaajana ja se määrittyy suhteessa toisiin ihmisiin, usein omaan perheeseen. Sen lisäksi, että nuoret pyrkivät usein pärjäämään surussa itsekseen, he myös ottavat ja kantavat vastuuta lähimmäisistään. Haastateltavat kuvasivat, miten vanhemman menetys on vaatinut nuoruudesta irtautumista ja aikaisessa vaiheessa aikuisen rooliin astumista.

H2: Et mä sanosin melkeen et tietyl tapaa siin on semmonen kypsyminen tapahtunu aika nopsaa et tota. Mua huolestutti eka et mistä tämmöne on tullu mut nyt sitä on ehkä opetellu hyväksymään et sit jos lähtee se semmonen toinen kuitenkin, huoltaja siitä niinku tässäki tapauksessa ni must tuntuu et siinä tulee semmonen tietynlainen niinku, et täytyy korvata se ihminen omalla aikuisuudella. Tai ainakin mun tapauksessa oli sillei.

H4: Kyllä se muuttu tosi paljon, että siinä joutu vähän kannattelemaan omaa isää että se romahti aika paljon siinä [...]. Ja ite otin sen aikuisen roolin siinä ja aloin tekemään

koulun lisäksi niitä vanhempien töitä siinä samalla siellä kotona et se pysy se paketti kasassa.

Haastateltavat kuvasivat vastuunottamiseen liittyvän *täytymistä* ja *joutumista*. Vastuunottaminen ja -kantaminen ei näiden aineistoesimerkkien valossa siis näyttäyty pelkästään vapaaehtoisena toimintana, vaan siihen liittyy jonkinlainen vanhemman menetyksen aikaansaaman tilanteen luoma pakko. Toinen haastateltava kuvasi tilanteeseen liittyvää vaihtoehdottomuutta toteamalla, että otti vanhemman roolin, jotta *pysy se paketti kasassa*. Vanhemman menetys ikään kuin loi nuorelle kokemuksen pakotteista irtaantua nuoren roolista sekä nuoruuden ikävaiheeseen kuuluvista vapauksista ja mahdollisuuksista ja täyttää aikuisen rooliin liittyvät velvoitteet. Näin tulkittuina *täytyminen*, *joutuminen* ja tilanteissa vallitseva vaihtoehdottomuus viittaavat nuoren oman toimijuuden, valinnan mahdollisuuksien ja oman mielen mukaisten valintojen tekemisen, rajoittumiseen (vrt. Gordon 2005, 122). Kokemusta tilanteen velvoittavuudesta ei välttämättä koettu selkeänä, kuten seuraava aineistoesimerkki antaa ymmärtää.

H6: No mä jouduin, tai en tiä jouduinko mut mä otin tosi paljon vastuuta kotona [...] että se vastuu tuli tosi nopeesti ja olinhan mä jo seiskaluokalla et mä pystyin siihenki.

Haastateltava sanoi ensin joutuneensa ottamaan vastuuta, mutta korjasi toteamansa pian sanomalla, että ei tiedä *joutuiko* ottamaan, mutta otti joka tapauksessa. Vastuunottaminen ja -kantaminen kuulostaa olleen nuorelle jonkinlainen itsestäänselvyys, johon liittyvät velvollisuudet nuori täytti nähdessään, että muitakaan vaihtoehtoja ei ollut. Nuoren mahdollisuudet määrittää itse ratkaisujaan ovat jälleen menetykokemuksen aikaansaaman perhetilanteen vuoksi rajoittuneita. Haastateltava antoi myös ymmärtää, että hän ajattelee menetyksen aikaansaamien vastuiden ja velvollisuuksien olleen sellaisia, joihin seitsemäsluokkalainen pystyi. Vastoin kahta aikaisempaa aineistolainasta tässä haastateltava sisällytti muuttuneen elämäntilanteen hänelle siirtämät velvollisuudet osaksi nuoruuden ikävaihetta sen sijaan, että ajattelisi menetyksen vaatineen ennen aikaista aikuistumista tai aikuisen roolin ottamista. Nuoruuden raamit ikään kuin muovautuvat ja venyvät menetykokemuksen muokkaamien olosuhteiden mukaisiksi täyttääkseen kuolleen vanhemman jälkeensä jättämän, perhe- ja arkielämän jatkuvuuden takaavia vastuita ja velvollisuuksia sisältävän aukon. Nuori voi myös kokea vastuunottamisen ikävaiheelleen luonnollisena asiana.

H2: No siis, kyllä mää osittain joo olin siinä mukana ja tällei, ku siis mä olin vanhin ni, ja sit ku mä olin ihan kaheksantoista täyttämässä siinä vaiheessa kun isän hautajaisia alettiin miettimään ja tämmösii yleisesti, mitä siin oli, puol vuotta ehkä, ku mä olisin täyttänyt kaheksantoista, ni tota sit siin oli just paljon tämmöstä niinku et määki halusin tietää yleisesti niistä käytännön järjestelyistä.

Konkreettisen asioiden ja askareiden hoitamisen lisäksi nuorten vastuunottaminen ja -kantaminen ilmenee perheenjäseniin ja heidän pärjäämiseensä kohdistuvana huolena.

H5: *Sit silloin varsinki ku se mun yläaste oikeestaan alko, et ku itellä selkiinty asiat niin sitten tuli se et mä olin tosi huolissaan XXX ((pikkuveljestä)). XXX ((pikkuveli)) on ollu meist aina semmonen hiljasempi ja jotenkin semmonen et se vaan hyväksyy kaiken. [...]. Et sit mä muistan kyl kans sen et se huoli hänestä ahdisti myös mua tosi paljon et mitä XXX ((pikkuveli)) joutuu siel kotona kestää tai muuta.*

H6: *Mä jatkoin vaan normaalisti, en muista et olisin mitenkää surenu isää silloin, et oli lähinnä sellanen outo arki et miten me nyt pärjätään ja kannoin niinku huolta siitä.*

Aineistoesimerkeissä puhutaan pikkuveljen pärjäämiseen kohdistuvasta ahdistusta tuottavasta huolesta ja huolesta perheen pärjäämisestä oudossa, uudenlaisessa arjessa. Huolesta kertovat aineistoesimerkit ovat tulkittavissa keinottomuudeksi surun ja menetyksen ja niiden aikaansaamien vaikutusten äärellä. Nuorten toimijuus mukautuu perheen muuttuneiden tarpeiden mukaiseksi ja huoli lähimmäisistä haastaa toimijuuden toteutumista tuottaen esimerkiksi ahdistusta ja epä tietoisuutta.

Nuorten vastuunkantamisella voi olla myös kauaskantoisia seurauksia, joita muutamit haastateltavat kertomuksissaan kuvasivat.

H6: *Mä olin kolmetoista just täyttämäs neljätoista ku se tapahtui, sit mä muutin jo ite heti ysiluokan jälkeen kaupunkiin ku mä aloin opiskelemaan siellä. Et mä muutin aika nopsaan pois kotoa. Se varmaan oli just se itsenäistyminen jo siitä ku otti niin paljon vastuuta kotona ni halus jotenki siitä.*

H5: *[...] ja sitten oon mä semmonen et on oppinu ihan hirveesti hoitaan asioita ja se on semmost ollu et on vaan siin kohti ollu pakko hoitaa asioita. Et ku siihen on oppinu jo silloin nuorempana ni tällä hetkellä mä kyl huomaan sen et on kyl semmonen paljon kypsempi ku muut oman ikäset.*

Vanhemman menetyksen muuttama perhetilanne ja sen aikaansaama pakko tai tahto ottaa ja kantaa vastuuta heijastelevat vaikutuksiaan haastateltavien toimijuuteen pitkänkin ajan jälkeen menetyksestä. Ensimmäisessä aineistoesimerkissä haastateltava kertoi suuren vastuun vaikuttaneen hänen ratkaisuunsa muuttaa varhaisessa vaiheessa pois lapsuudenkodista. Vastuu näyttää ohjailleen tätä haastateltavan merkityksellistä elämänvalintaa ja näin säädelleen toimijuuden rakentumista nuoruudessa. Toinen haastateltava puolestaan kertoi tunnistavansa tässä hetkessä itsessään vastuunottamisesta juontuvaa kypsymistä, joka ohjailee hänen toimintaansa tänä päivänä.

Lojaalius vanhempia kohtaan

Nuoruus on itsenäistymisen ja vanhemmista irtautumisen aikaa (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2017, 93), jota kuitenkin jo nuorille menetyskokemuksen myötä siirtynyt varhainen vastuu haastaa. Vanhemman kuolemaa surevien nuorten kohdalla ainakin tämän tutkielman haastatteluaineiston valossa näyttää siltä, että suru säätelee nuoruusiälle tyypillistä itsenäistymistä ja vanhemmista irtautumista monin tavoin. Vanhempi-lapsi -suhteeseen sekä nuoruuden ikävaiheeseen liittyy tiettyjä odotuksia ja velvotteita, jotka saattavat surun myötä monimutkaistua ja jännitteistyä. Vastuunkantamisen lisäksi ja siihen tiiviisti nivoutuen yhtenä keskeisenä nuoruusiälle tyypillisiä kehitystehtäviä ja siirtymiä säätelevänä ja nuorten toimijuuteen vaikuttavana piirteenä haastateltavien kerronnasta nousee esille lojaalius vanhempaa, niin menetettyä kuin jäljelle jäänyttä, kohtaan. Lojaaliudella tarkoitetaan uskollisuutta ja velvollisuuden tuntoa tämän tutkielman tapauksessa vanhempia kohtaan (Castrèn 2018). Lasten ja nuorten lojaalius nimenomaan vanhempia kohtaan näyttäytyy muidenkin tutkimusten (esim. Hurtig 2013; Hämäläinen 2012) valossa monenlaisten haastavien elämäntilanteiden ja -tapahtumien kohdalla yleisenä.

Erään itsemurhalle isänsä menettäneen haastateltavan kerronnasta ilmeni moninaisia nuoren kuolleeseen vanhempaansa kohdistamia lojaaliuden näkökulmia, jotka haastavat toimijuuden rakentumista.

H1: Mut sitte toisaalta kyllä siihen myös semmosta niinku pettymystä ja muuta liittyy mitä en tosi pitkään aikaan niinku, myöntänyt, liittyen siihen että hän nyt jätti meijät tänne ja sillai.

K: Nii, nii et häneen kohdistuvaa semmosta, myös semmosta negatiivista...

H1: Nii, mutta siihen meni siis viis jos ei kymmenenkin vuotta että mää suostuin niinku ees myöntää ne ajatukset että mä olisin jotenki hänelle vihanen tai häneen pettyny. Aattelin että isästä, tai varsinkaan niinku vainajasta ei saa ajatella pahoja asioita.

Haastateltava kertoi ajatelleensa, että omasta vanhemmasta ei saa ajatella pahoja asioita. Lojaalius ja kunnioitus omaa vanhempaa kohtaan ei kuitenkaan päde pelkästään aikaan, jolloin tämä on elossa, vaan myös aikaan kuoleman jälkeen. Aineistoesimerkin valossa oman vanhemman ollessa vainaja on häneen kohdistuvien pahojen asioiden ajattelu itseasiassa vieläkin kielletympää. Haastateltava kuvasi, miten lojaalius itsemurhan kautta kuollutta isää kohtaan ilmenee vaikeiden ajatusten ja tunteiden, kuten pettymyksen ja vihan, kieltämisenä ja tukahduttamisena. Kuolemantavalla on havaittu olevan vaikutusta suruun, ja itsemurhame- netyksen kokeneiden kohdalla nämä nimenomaiset tunteet ovat tyypillisiä ja surun kannalta tarpeellisia (Poijula 2002, 38; Uusitalo 2007, 22). Näin ollen nuoren toimijuus surussa näyttää rajoittuneen, kun kaikki menetykseen luonnollisina ja tärkeinä osina liittyvät ajatukset ja

tunteet eivät ole hänelle sallittuja. Lapsi-vanhempisuhteeseen liittyvä lojaaliuden vaade vanhempaa kohtaan saattaa tällä tavoin supistaa surussa tuntemisen ja toimimisen mahdollisuuksia. Samainen haastateltava koki lojaaliutta kuollutta isäänsä kohtaan myös toisenlaisesta näkökulmasta.

H1: Mulla oli itseasiassa semmonenki ajatus että mä en vähän niinku ansaitse elää koska on epäreilua että isä ei voi vaikka nähä tätä ihanaa keväätaamua ni minäkään en saa tästä auringonpaisteesta nauttia ja kaikkea semmosia niinku tosi, vinksahtaneita ajatusketjuja ((naurahtaa)).

Haastateltava kertoi isän kuoleman saaneen hänet kyseenalaistamaan omaakin oikeuttaan elämään ja elämästä nauttimiseen. Vanhemman kuoleman jälkeen ilmenevä lojaalius vanhempaa kohtaan herättää pohtimaan oman elämisen oikeutusta. Haastateltavan ajatukset siitä, että ei ansaitsisi elää, voidaan tulkita toimijuuden näkökulmasta vähintäänkin sen kaventumisen otollisena alustana. Ajatuksista oman elämän epäoikeudenmukaisuudesta ei ehkä olisi enää pitkä matka ajatusten supistamaan käyttäytymiseen ja toimintaan ja niiden myötä kaventuneeseen toimijuuteen. Päinvastaisesta näkökulmasta lojaaliutta menetettyä vanhempaa kohtaan osoittaa myös seuraava aineistolainaus, jossa haastateltava kertoi kokevansa huonoa omaatuntoa liiallisesta suremisesta.

H2: Sit jos siihen käyttää liikaa aikaa ni sit mulla tulee semmonen, ehkä huono omaatuntoki siitä tietyllä tavalla et musta tuntuu että ei tää oo sitä mitä esimerkiks mun iskäkää olis halunnu et mää monta tuntia päivässä mietin sitä et kyllä hänkin ois varmaan halunnu et mä teen oikeesti asioita ja tälle.

Katsontakannasta riippuen lojaaliuden ja huonon omatunnon voi tulkita liittyvän elämän jatkamiseen ja siitä nauttimiseen tai suremiseen ja ikäviin ajatuksiin. Haastateltavien kerrontaa värittää lojaaliuden kokemus menetettyä vanhempaa kohtaan: joko tarve supistaa omaa toimintaa menetyksen mukaiseksi tai halu toimia siten, miten oma kuollut vanhempi toivoisi. Surevien nuorten elämä saa menetykokemuksen jälkeen uudenlaisia sävyjä ja jännitteitä, kun ajatukset menetetyin vanhemman toiveista ja menetetyistä ajasta ohjailevat surevien ajatuksia ja toimimisen tapoja toimia omassa arjessaan. Näin ollen lojaalius menetettyä vanhempaa kohtaan on yhtenä tekijänä suuntaamassa nuorten toimijuuden kehyksiä. Näkökulma ohjaa ymmärtämään surun sen nykyaikaisten näkemysten mukaisesti menetetyin ja surevan välisen suhteen jatkamisena (ks. Itkonen 2020, 13), jossa menetyksestä juontuvat jännitteiset tunnekokemukset, kuten lojaaliuden, vihan ja pettymyksen uudenlaiset sävyt, ovat osa suhteen uudelleen muovautumista.

Lojaaliudesta puolestaan jäljelle jäänyttä vanhempaa kohtaan kertonee esimerkiksi itsenäistymiseen ja vanhemmasta irtautumiseen liittyvien käytännön muutosten aikaansaama kipuilu. Eräs haastateltava kuvasi *arkailleensa* tarttumista tyttöystävän ehdotukseen kotoa pois muuttamisesta, sillä kantoi huolta isän pärjäämisestä itsekseen äidin menehdyttyä. Kun itsenäistyminen ja muutto yhteiseen kotiin tyttöystävän kanssa tuli ajankohtaiseksi, hidasti huoli isän yksin pärjäämisestä irtautumisen prosessia. Toisaalta myöhäismoderneissa yhteiskunnissa on tyypillistä, että polut nuoruudesta aikuisuuteen ovat pirstaloituneet (Mäkinen 2015, 104), mikä vapauttaa nuoret velvoitteista kulkea perinteisiä reittejä. Lojaalius näyttää kuitenkin olevan eräänlainen reunaehto, joka kaventaa lapsi-vanhempisuhteen neuvottelulle jäävää tilaa (Castrèn 2018). Perinteiselle lapsi-vanhempisuhteelle mielletyt toimintamallit ja nuoruusikään liittyvät siirtymät näyttävät lojaaliudenkin näkökulmasta muovautuvan surun ja menetyksen mukaisiksi: kun toinen vanhempi on kuollut, nuorten huoli ja lojaalius jäljelle jäänyttä kohtaan korostuu usein enemmän, mitä nuorilta olisi ikätasoon nähden lupa edes vaatia. Tällaiset lojaaliuden sidokset sävyttävät nuorten toimijuutta ja tulevat esille muutosten, tässä tapauksessa vanhemman kuoleman, yhteydessä (mt.), kun valinnat ja teot ovat kytköksissä surun muovaaman elämäntilanteen aikaansaamiin tunteuksiin ja vaatimuksiin.

Surevilla nuorilla saattaa usein olla kohtuuttomiakin oletuksia itseensä kohdistuvista vaatimuksista, mikä lisää tarvetta toimia vanhemman toivomalla tavalla. Eräs haastateltava kuvasi, miten hänen ja äidin yhteinen suru perheen isän menettämisestä lisäsi nuoren *vastuuta* ja *paineita* olla tuottamatta äidille pettymyksiä. Nuoruuden kapinointiin liittyi korostunut kiinni jäämisen pelko, koska nuori koki vastuuta siitä, miltä äidistä tuntui eikä kokenut oikeudekseen tuottaa tälle lisää huolta jo valmiiksi raskaassa elämäntilanteessa. Sureville nuorille on myös tyypillistä säädellä suruaan läheisten seurassa (Erjanti & Paunonen-Ilonen 2017, 95), jotta eivät kuormittaisi heitä omilla murheillaan. Kuten eräs haastateltava kuvasi, *en halunnu niinku satuttaa mun äitiä sillä että hän näkkee kuinka paljon muhun sattuu että mieluummin kannan sen ite ku levitän johonki muuhun*. Surevien nuorten surussa toimimiseen liittyvät valinnat ovat näin kytköksissä heidän elämänkulkunsa ajalliseen asemaan surevan vanhemman lapsina. Haastatteluissa nousi esille myös jäljelle jääneen vanhemman antama tuki ja kokemuksista puhumisen mahdollisuudet, joiden hyädyntämistä nuorten huoli oman surunsa vaikutuksista vanhempaan kuitenkin lähes poikkeuksetta haastoi.

Tämän ja edellisen alaluvun perusteella voidaan todeta, että vanhemman menetys ravisuttaa perinteistä lapsi-vanhempisuhdetta ja sen jäseniin yleisesti liitettyjä vastuita, rooleja ja toimintatapoja. Yksi ihmiselämän keskeisistä sosiaalisista suhteista on suhde omiin

vanhempiin, jossa lasten ja vanhempien sosiaaliset maailmat ovat vuorovaikutuksessa keskenään. Toisen vanhemman kuollessa lojaaliuden sidokset järjestävät tilan, jossa vuorovaikutus jäljelle jääneen vanhemman kanssa määritellään uudelleen ja se saattaa saada jännitteisiäkin sävyjä (Castrèn 2018). Vanhemman kuoltua perheestä nuori saattaa nähdä ja tulkita jäljelle jääneen vanhemman surun ja tuskan ja mahdollisesti myös arkisista toiminnoista suoriutumisen haasteet. Tällöin kysymys perheenjäsenten vastuista ja niiden jakautumisesta ei olekaan enää kovin yksiselitteinen, ainakaan nuorten näkökulmasta. Menetyksen myötä suhde kuolleen vanhemman kanssa puolestaan uudelleenmuovautuu ja etsii paikkaansa nuorten elämässä (Itkonen 2020, 14). Vanhempien ja nuorten elämät linkittyvät toisiinsa ja vanhempien elämäntapojen tapahtumat, toisen kuolema ja jäljelle jääneen suru, vaikuttavat muun muassa lojaaliuden näkökulmasta nuorten ratkaisuihin, tulevaisuuden suunnitelmiin ja toimimisen tapoihin (ks. Elder 1994, 6; Mäkinen 2015, 105). Näiden tutkimustulosten myötä on mahdollista yhtyä myös surun näkökulmasta elämäntapoteorioihin perustuvaan näkemykseen siitä, että yksilön elämäntapojen ja toimijuus ovat linkittyneet muiden ihmisten toimijuteen ja elämäntapoihin (ks. Vanhalakka-Ruoho 2014, 195).

Oman surun ja toimimisen arvioiminen

Elämän eri jaksoina kiinnitymme erilaisiin ajallisiin orientaatioihin (Emirbayer & Mische 1998, 1012). Sen lisäksi, että surutoimijuutta on tarpeen tarkastella nuoruuden ikävaiheeseen kiinnittyneenä, on sitä syytä lähestyä myös nuorten henkilökohtaisten ajallisten orientaatioiden näkökulmista. Emirbayerin ja Mischen (mt., 985) mukaan yksilöiden aikaan orientoituminen on jatkuvasti läsnä toimijuudessa, mikä näkyi myös tämän tutkielman aineistossa. Haasteltavat orientoituivat haastattelujen aikana haastattelukysymysten ohjaamina kertomaan niin menneestä, nykyhetkestä kuin tulevasta. Nämä erilaiset ajalliset orientaatiot ilmenivät etenkin haastateltavien arvioidessa omaa suruaan, sen vaikutuksia ja merkityksiä sekä siinä toimimista. Arvioinnista ilmeni erilaisia merkityksiä ja toimijuuden ulottuvuuksia siitä riippuen, mistä orientaatiosta käsin sitä tarkasteltiin. Toimijuus rakentuu siis suhteessa aikaan ja saa erilaisia muotoja riippuen siitä, mistä henkilökohtaisesta ajallisesta ikkunasta käsin sitä tarkastellaan (Mäkinen 2015, 119).

Menneen, eli ajan pian menetyskokemuksen jälkeen, arviointia tehtiin muun muassa suhteessa nuoruuden ikävaiheeseen ja siihen liittyviin yhteiskunnallisiin normeihin ja yleisesti hyväksytyihin toimimisen tapoihin. Eräs haastateltava kuvasi, miten isän itsemurhan

jälkeen *kaikki lähti vähän pikkuluisuun* viitaten lisääntyneeseen ja jopa koulussa tapahtuneeseen alkoholin käyttöön, *pakonomaiseen* seurustelemiseen, *ongelmallisiin* ja *turvattomiin* parisuhteisiin sekä yleiseen *rajattomaan* käyttäytymiseen. Myös toinen haastateltava kuvasi äidin kuoleman aiheuttaman uuden elämäntilanteen ja sen mukanaan tuoman stressin purkautuneen *turhan kovaan alkoholin juomiseen*. Oman käyttäytymisen ja toimimisen kerrontaa ja arviointia tehtiin tämän päivän näkökulmasta, joka voi olla hyvin erilainen verrattuna näkemyksiin heti vanhemman menetyksen jälkeisenä aikana. Haastateltavat kuvasivat omaa menneisyyden toimintaansa hyvinkin kriittisesti ja vakavoituivat puhuessaan menetyksen käsittelemisen tavoistaan, jotka eivät olleet *hyviä, terveitä* tai *järkeviä*, kuten viiltely, alkoholin käyttö tai puhumattomuus, mutta myös naurahtelivat kertoessaan nyt huvittaviksi mieltämistään surun käsittelemisen keinoistaan. Ratkaisut ovat voineet tuntua nuorista menetyksen hetkellä ainoilta oikeilta, kun taas nykypäivänä he olisivat toimineet toisin ja pohtivat esimerkiksi sitä, miten avun vastaanottaminen heti menetyksen jälkeen olisi voinut tarjota heille erilaisia mahdollisuuksia. Haastateltavat kertoivat menetyksen jälkeisestä ajasta kuitenkin myös itsemyötätuntoiseen sävyyn. He perustelivat omaa kapinointiaan ja ongelmallista käyttäytymistään vanhemman menetyksestä juontuvalla pahalla ololla, vihalla, pelolla, turhautumisella ja ahdistuksella.

H1: [...] *että konkreettisesti niinkö eläny sen että mää toimin näin koska mää voin huonosti.*

Haastatteluissa suurin osa ajasta käytettiin haastateltavien menneisyyden käsittelemiseen. Tätä selittää surulle tyypillinen menneeseen suuntautuminen. Menetetyn läheisen ikävöiminen ja muisteleminen ovat usein merkittävä osa surua, ja nykyhetkeä selitetään usein surun kautta (ks. Pulkkinen 2016). Myös mennyt voi saada surun myötä uudenlaisia sävyjä, kuten seuraava aineistolainaus osoittaa.

H1: [...] *ni tuntu jotenki tosi brutaalilta kattoo niitä ((hautajaiskuvia)) että herranjestas ku on rikkinäinen lapsi.*

Haastateltava kertoi käsityksen lapsuuden minästään muuttuneen, kun menetyskokemuksen vaikutukset todellistuivat hänelle jälkikäteen valokuvien kautta. Ajalliset ulottuvuudet kietoutuvat toisiinsa, kun nykyhetken arviointi piirtää mennyttä uudelleen. Menneisyys ei ole staattisesti ja objektiivisesti mieleen palautuva muisto, vaan alati muuttuva, tilanne- ja aikasidonnainen toimijuuden ulottuvuus (Emirbayer & Mische 1998, 963). Haastatteluhetkellä haastateltava koki menneisyyden minänsä rikkinäisenä, jonakin toisena hetkenä kenties toisenlaisena. Konkreettisen menneen muistelun lisäksi vanhemman kuoleman värittämä

menneisyys näyttää ainakin jossain määrin suuntaavan haastateltavien toimijuutta ja sen arviointia tänä päivänä. Elina Pajun (2013, 211) mukaan menneet kokemukset jättävät ihmisiin erilaisia jälkiä, jotka ohjaavat heidän elämänsä. Tämän tutkielman aineisto kertoi vanhemman menetyksen ja surun jättämistä, tämän päivän toimijuuteen vaikuttavista jäljistä.

H6: Jos isä olis vielä elossa, mä en varmaan olis henkisesti kasvanu nii paljo eikä olis semmosta tunnetta ehkä et mä selviin mistä vaan. Et vaikka on tosi vaikeeta välillä mutta et ku tuntuu et on käyny läpi melkein vaikeimman asian elämässä, [...] ni se on vaikuttanu siihen millä tavalla kattoo elämää.

Vanhemman menetystä surevien nuorten tilanteissa ja niiden omakohtaisessa arvioinnissa menneet ja nykyhetki kietoutuvat tiiviisti toisiinsa (ks. Emirbayer & Mische 1998), sillä menneisyyden menetykokemus asemoituu nykyhetken tilanteen peiliksi. Suurin osa haastateltavista oli sitä mieltä, että menetyksellä ja surulla on vaikutuksia heidän tämän päiväiseen elämäänsä. Edeltävän lainauksen mukaisesti kokemukset surun vaikutuksista liittyivät *henkiseen kasvamiseen, pärjäämiseen, tapaan nähdä maailma sekä hetkessä elämiseen*. Haastateltavien arvioinnit tukevat näkemystä surusta surevan identiteetin, elämän ja tulevaisuuden tarkoituksien uudelleenrakentajana (esim. Aho 2010, 13) sekä kertovat sen opettamista ja rutinoimista identiteettisitoumuksista, jotka ohjaavat toimintaa (Mäkinen 2015, 121). Surun muovaaman ajattelumaailman nähtiin vaikuttavan esimerkiksi ratkaisuihin ihmissuhteissa ja tulevaisuuden suunnitelmissa. Menetys myös kytkettiin nuoruusikään kuuluviin toimintoihin, etappeihin ja siirtymiin, joissa toimimista suru joidenkin haastateltavien kohdalla sekoitti. Eräs haastateltava kertoi armeijan keskeytyneen äidin menetyksen vuoksi, toinen mainitsi surun haastamasta koulunkäynnistä ja kolmas kuvasi nuoruuden tavanomaisen elämisen muutoksia, kun *joutui nopeesti kasvamaan aikuiseksi ja kokemaan kateellisuutta ku toisilla oli asiat normaalisti*, mutta läheskään kaikki haastateltavat eivät tunnistanee menetyksen vaikuttaneen heidän toimintaansa nuoruuden ikävaiheen normittuneiden näkökulmien kautta tarkasteltuna negatiivisesti. Toisaalta myöskään kaikki haastateltavat eivät havainneet surun muuttaneen heitä ihmisinä ja jopa kyseenalaistivat kysymyksen surun vaikutuksista elämälleen. Vaikutusten arvioiminen saatettiin kokea monesta syystä hankalana.

H3: [...] Se oli muutenki vaikeeta aikaa ku oli teini ja kaikkee muuta ni sit vaikeeta muodostaa kausaliteettii et mikä on vaikuttanu mihinki [...]

Haastateltavat toivat esille, että surun seurauksia on vaikea hahmottaa ja tunnistaa, kun nuoruusiän muutkin kipuilut olivat samanaikaisesti käynnissä. Tällaiset ”elämäntilanteen ehdot” osaltaan vaikuttavat surun kokemiseen (Pulkkinen 2016, 335). Kenties menetyksen

vaikutusten vaikeasti tavoitettavuuteen liittyvät myös surun moninaisuus sekä toimijuuden ajallinen limittyneisyys: ajalliset ulottuvuudet, menneisyys, nykyhetki ja tuleva, ovat erottamaton osa toisiaan (Emirbayer & Mische 1998), jolloin vaikutusten arvioiminen osana tiettyä ajallista vaihetta ei ole yksiselitteistä. Lisäksi suremisen tapojen sukupuolittunut erityisyys (esim. Pulkkinen 2016, 63) saattoi tehdä erityisesti miespuolisten haastateltavien surun seurausten arvioinnista haastavaa, koska heidän vastauksissaan korostui rationaalisuus, joka vei tilaa omalta arvioinnilta: sen sijaan, että haastateltavat olisivat omasta näkökulmastaan arvioineet menetyksen ja surun merkityksiä elämälleen, he päätyivät toteamaan, että yksiselitteisiä syyseuraussuhteita on mahdotonta tunnistaa. Tavoissa katsoa ja arvioida omaa surua on siis paljon eroavaisuuksia ja siksi tässä yhteydessä on tärkeää muistuttaa, että surun merkitysten ei tarvitse olla tietynlaisia. Omassa surussa ei tarvitse nähdä yleisessä keskustelussa painottuvia ihmistä jalostavia piirteitä, vaan sen jättämä jälki saa olla kaunis tai ruma, suuri tai pieni – sellainen, jollaiseksi sureva itse sen haluaa tulkita (ks. Pulkkinen 2016).

Surun ja toimijuuden ajallisuus ilmenee myös tulevaan suuntautumisena (Pulkkinen 2016, 331–332; Emirbayer & Mische 1998, 985). Läheisen menettäneiden nuorten kohdalla tulevaisuuden suunnitteleminen saattaa tuntua vaikealta, kun hän miettii elämän rajallisuutta. Toisaalta tulevaan orientoituminen voi voimauttaa menetyksen kohdannutta nuorta. (Uittomäki ym. 2022, 25.) Tämän tutkielman aineisto piirtää moninaista kuvaa tulevaisuuteen suhtautumisesta. Ihmisillä on kyky kuvitella vaihtoehtoisia tulevaisuuksia ja toimijuuden mahdollisuuksia (Emirbayer & Mische 1998, 985), joissa vanhempansa menettäneiden nuorten kohdalla surulla on selvästi paikkansa. Aineistosta nousevana esimerkkinä surun sävyttämästä tulevaan orientoitumisesta toimii ainakin erään haastateltavan kuvaus menetyksen merkityksistä työuraan liittyville suunnanotoilleen. Haastateltava kuvasi olleensa ennen hyvin uraorientoitunut, mutta surun näyttämän elämän rajallisuuden ymmärtämisen myötä kuvasi uraan keskittymisen sijaan odottavansa *sitä päivää että tämä korona sen verran helpottaa että mä voin hyvällä omalla tunnolla ostaa pelekän menolipun maailmalle ja tutkia tätä ihimeellistä planeettaa*. Ammatin ja uran rakentamiseen liittyä suunnittelua, valitsemista ja päätöksentekoa (Vanhalakka-Ruoho 2015, 40), jotka tässä esimerkissä ovat saaneet surusta vaikutteita ja näyttävät suuntaavan ainakin jossain määrin työuraan liittyviä suunnanottoja haastateltavan elämässä. Työelämään liittyvien valintojen lisäksi surun tulevaisuusorientoituneisuus kuului haastattelupuheessa monella tavalla. Yksi haastateltava kuvasi kauniisti kuolleen isänsä kykyä rakastaa puolisoaan ja toivoi oppivansa saman tulevaisuudessa itsekin, toinen kertoi kaipaavansa menetettyä yhteistä tulevaisuutta isänsä kanssa ja

kolmas koki menetyksen ja surun voimavarana tulevien vastoinkäymisten varalle. Suru näyttäytyi siis merkityksellisenä osana haastateltavien tulevaisuuspuheessa. Kaiken kaikkiaan tämän alaluvun perusteella toimijuus näyttää avautuvan mahdollisuuksina ja vaihtoehtoisina tapoina tarkastella ja arvioida vanhemman menetyksen merkityksiä omalle elämälle sen eri ajallisissa ulottuvuuksissa.

5.3 Surevien nuorten toimijuuden sosiaaliset kontekstit

Toisten ihmisten kuoleman suremisen syvin olemus on relationaalinen ja sosiaalinen, sillä siinä on kyse yhdessä elämisestä ja toisiin ihmisiin sitoutumisesta (Pulkkinen 2016, 381). Surun vahva sosiaalinen ulottuvuus tulee konkreettisemmin ilmi arkisessa suremisessa: se on vuorovaikutteista sekä tapahtuu, vaikuttaa ja saa vaikutteita aina kulloisissakin sosiaalisissa konteksteissa (Miettinen 2006; Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2017, 99). Surua surraan suhteissa toisiin ihmisiin, niin vainajaan kuin läheisiin (Itkonen 2018, 47). Näin ollen surevien nuorten toimijuus rakentuu suhteissa muihin ihmisiin ja heidän toimintaansa (Burkitt 2015). Surevien nuorten toimijuuden sosiaaliset kontekstit kietoutuvat edellisissä tulosluvuissa tarkastelemini toimijuuden tasoihin: kulttuurisyhteiskunnalliseen kehykseen ja ajalliseen ulottuvuuteen, muodostaen yhdessä nuorten surun merkityksellistämisen toimijuuden raamit (ks. Mäkinen 2015, 105). Tässä tulosluvussa kysyn, millaisia merkityksiä vanhemman menetys ja siitä juontuva suru saavat aikaan nuorten toimijuudessa sen sosiaalisiin sidoksiin kiinnittyvän ulottuvuuden näkökulmasta.

Muiden suhtautumistapoihin mukautuminen

Surun sosiaalisuudesta johtuen muiden ihmisen kohtaamisilla on suurta merkitystä menetyksen kohdatessa (Itkonen 2018, 144). Haastateltavien kerronnasta ilmeni useita erilaisia tapoja, joilla he mukautuvat muiden ihmisten mahdollisiin reaktioihin ja suhtautumistapoihin suhteessa haastateltavien menetykokemuksiin ja suruun. Vanhemman menetys ja suru herättävät muissa ihmisissä monenlaisia ajatuksia, jotka ehkä ohjailevat heitä reaktioissaan, vaikka omakohtaista menetykokemusta ei taustalla olisikaan. Jotta ristiriitailanteilta ja epämieluisilta reaktioilta vältyttäisiin, jää surevien nuorten tehtäväksi mukauttaa oma toimintansa ja surunsa muiden ihmisten reagointiin tai reagoimatta jättämiseen sopiviksi.

Muutama haastateltava toi esiin menetyksen ja surun näkökulmasta epämieluisia sosiaalisia tilanteita, joissa he olisivat toivoneet erilaista kohtelua ja huomioimista.

H1: Mut kyllä sitte, mä oon muutaman kerran just mun miehen perheen kans on jostaki jotenki tullu puhheeksi ni sitte tuntuu et siellä ehkä kaipaisin et vois vähä, niinkö, mää jotenki oletan että he on ottanu minut osaksi perhettä et sitte ymmärtäis mistä mää tuun ni, mut he ei oo ollu oikein ikinä kiinnostuneita siitä tai siis ees niinku mun isän elämästä ennen ku hän niinku kuoli tai että minkälainen tyyppi hän oli tai sillä lailla että se on ehkä vähä harmittanu mua tässä vuosien saatossa, me ollaan kuitenkin pitkään oltu, oltu sillai ni. Mutta toisaalta ymmärrän he ei oo koskaan mun isääni tavannu niinku ei oo mun mieskään.

H2: Et välillä tulee semmonen olo et mitä jos mä haluisin puhuu tästä et onks se sit liian myöhästä. Et ehkä sitä ei samalla tapaa enää ihmiset huomioi. Ja siis emmä sitä kiellä et kylhän sen ihan ymmärtää et tietenki vuos menny ja mitä kaikkee tälle, mut kyl siin on vähän semmone olo et jos mulle tulis nyt halu puhua ni kuinka moni haluais siinä puhua.

H1: No ei sitä hirveästi huomioida, toki siitä isän kuolemasta on jo niin pitkä aika et se on varmaan muilleki jo vähän niinku painunu sillai, ehkä.

Haastateltavat kertoivat surun ja menetyksen huomiotta jättämisen harmittavan, mutta toteivat samaan hengenvetoon ymmärtävänsä muiden ihmisten suhtautumisen vedoten menetyksestä kuluneeseen aikaan. Surun selittäminen ajassa etenevänä prosessina ohjaa surevien nuorten ajattelua omasta surustaan, vaikka se tuntuukin olevan vastoin haastateltavien omia suruun ja sen jakamiseen liittyviä tarpeita. Ensimmäisen lainauksen haastateltava harmitteli kokemustaan kumppaninsa perheen taholta sivuutetusta edesmenneestä isästä, ja toisessa lainauksessa haastateltava oli huolissaan siitä, ovatko muut ihmiset valmiita ja vastaanottavaisia kuulemaan hänen surustaan ja menetyksestään vielä vuodenkin jälkeen. Haastateltavat kertoivat, ainakin tässä yhteydessä, rohkeasti omista toiveistaan kohtaamisista ja surun huomioimisesta, mutta sopeutuvat ja mukautuvat siitä huolimatta sosiaalisissa tilanteissa toisten ihmisten tapoihin heitä ymmärtäen ja heidän valintojaan kunnioittaen. Sureva voi myös kokea menetyksen ohittamisen muiden ihmisten taholta neutraalina asiana.

H4: Ei sitä muiden ihmisten taholta huomioida nykypäivänä että se varmasti huomataan kyllä tiedoista että minä oon menettäny äitin aikanaan, mutta ei sitä nosteta nykypäivänä enää. Ja ei se mua haittaa vaikka nostettais, olen ihan fine asian kanssa ja se ei mua haittaa jos joku tokasee että miten voit nykyään ja kysyy tälle näin ohi menen.

Haastateltava totesi, että äidin menetystä ei huomioida nykypäivänä, mutta oli myös sitä mieltä, että olisi valmis surua koskeviin kysymyksiin vastaamaan, mikäli niitä esitettäisiin. Aineistoesimerkki on tulkittavissa niin, että haastateltava sopeutuu ja mukautuu vallitsevaan tilanteeseen, joka on muiden, häntä kohtaavien ihmisten taholta valmiiksi määritelty

sellaiseksi, että siihen ei kuulu menetyksestä kysyminen tai surusta puhuminen. Surevan nuoren valinnat ja mahdollisuudet toimia niiden mukaan sosiaalisissa tilanteissa muovautuvat suhteessa muihin ihmisiin ja heidän tahtoonsa ja valmiuksiinsa nostaa menetys esille keskusteluissa tai tarttua surevan kerrontaan.

Mukautumista näyttää tapahtuvan myös silloin, kun haastateltavat eivät vielä ole edes havainneet kohtaajiensa reaktioita ja suhtautumista suruunsa. Tällaisissa tilanteissa haastateltavat näyttävät olettaen vastapuolen reagoivan ja suhtautuvan heidän suruunsa tietyllä tavalla, mikä saa heidät toimimaan tavalla, jonka olettavat olevan itselleen suotuisa tai jota olettavat vastapuolen tahtovan. Eräs kummankin vanhempansa nuorena menettänyt haastateltava perusteli menetyksistä vaikenemista säilyttääkseen asemansa muiden ihmisten silmissä ja ehkäistäkseen mahdollisen murheiden vertailun ja häneen kohdistuvan varauksellisen käyttäytymisen.

H5: Et nyt tälle sit ku meni yläasteelle ja edelleenki ku tutustuu uusiin ihmisiin ni se on aluks tosi vaikeeta et mitä mä sanon mun vanhemmista. Vieläkään kaikki mun kaaverit ei tiää tätä ja jotenki tää on aina ollu sellanen aihe et mua pelottaa jotenki se et sit jos joku saa tietää ni pitää mua jotenki outona tai et sen mielipide muuttuis musta. Et mun on edelleen tosi vaikee sanoo kellekään ees sitä et mun molemmat vanhemmat on kuollu.

H5: Et sit saattaa olla sellasii tilanteita, et vaikka ei saa vertailla murheita mut sit kuitenkin että mä luulen et jotkut varmasti käyttäytyis jotenki varovaisemmin tai hienotunteisemmin mun kans jos tietäis.

H5: [...] Et sit se jos jollain on sellanen oikein ydinperhe eikä oo ikinä tapahtunu mitään kamalaa ja on eläny vähän pumpulissa ja sit jos hän kuuleeki tälläsestä et on myös tämmöstä, ni sit mä jotenki sitäki mietin et järkyttyyks joku tästä ihan hirveesti tai sit et se mielipide musta muuttuis tai muuta.

Haastateltava asemoi itsensä erilliseksi heistä, jotka ovat eläneet *pumpulissa* ja *ydinperheessä*. Haastateltavan elämässä totta ovat itsemurhat, menetykset ja suru, kun taas toisten arjessa nämä asiat eivät välttämättä esiinny. Edellä olevien aineistolainauksien lisäksi haastateltava totesi, että kukaan ei ole häntä koskaan menetyksen vuoksi hylännyt eikä hänen kohdallaan muiden ihmisten suhtautumiseen liity juurikaan negatiivisia kokemuksia. Siitä huolimatta haastateltava pohti muiden ihmisten osaa; sitä, miten hänen kokemuksistaan kuuluvat, erilaiset lähtökohdat omaavat ihmiset reagoisivat tietoon vanhempien itsemurhista. Haluan tulkita tämän kertovan leimatuksi tulemisen pelon lisäksi pitkälle kehittyneestä empatiakyvystä: omien surukokemustensa kanssa sosiaalisissa suhteissa luoviessaan haastateltava jaksaa ja haluaa pysähtyä pohtimaan, miten uutinen saattaisi vastapuoleen vaikuttaa ja minkälaisia ajatuksia ja tunteita tässä synnyttää. Haastateltava ikään kuin suojelee itsensä

lisäksi *pumpulissa* ja *ydinperheessä* eläneitä ihmisiä jättämällä kertomatta oman elämänsä peruspilarit rikkoneista kokemuksistaan, koska olettaa kokemusten jakamisen vaikuttavan vastapuoleen haitallisesti. Tällainen tietoinen muiden ihmisten surulta suojaaminen näyttäytyy oman surutoimijuuden kaventamisena, johon sosiaaliset tilanteet ja surukulttuuriset näkemykset surevaa nuorta kannustavat.

Useampi haastateltava kuvasi kaventaneensa omaa surutoimijuuttaan tavalla tai toisella, jotta sopisi johonkin tiettyyn rooliin tai malliin. Eräs haastateltava kertoi, miten ajatus isän itsemurhan vaikutuksista hänen ammatilliseen uskottavuuteensa vaientaa hänet menetyksensä työpaikalla.

H1: Nii, no töissä siihen ((että ei halua kertoa isän itsemurhasta)) liittyy se että mää jostaki syystä ajattelen vähän niinkö, että se vois horjuttaa mun ammatillista uskottavuutta. Että se ei oo niinkö siitä kyse että mää en haluais ja mää en niinku, mää aattelen sen jopa semmosena, että mulla on semmosta tietoa mitä monella ei oo, mikä on hyväksi tässä työssä, ja silti mää vähän niinku häpeän sitä tässä ammattiminänä mikä on vähän ristiriitasta.

Haastateltava kertoi kokevansa menetyksen tuottaneen hänelle sellaista työn näkökulmasta hyödyllistä tietoa, jota monella ei ole ollenkaan, mutta siitä huolimatta kokee surustaan vaikenemisen paremmaksi vaihtoehdoksi kuin kokemuksestaan kertomisen. Haastateltava kertoi ammattiroolissa häpeävänsä isän itsemurhaa, kun taas toisessa kohdassa haastattelua kertoi, että isän itsemurha ei ole hänelle häpeällinen tai leimallinen kokemus. Työympäristö erityisenä sosiaalisena kontekstina saa siis aikaan häpeän tunteen ja kokemuksen siitä, että itsemurhamenetyksen paljastamisella voisi olla vaikutusta haastateltavan *ammattilliseen uskottavuuteen*. Toimijuuden rakentuminen näyttäytyy kompleksisena ja surun uudelleen säätelämänä, kun haastateltava joutuu jättämään jotakin hyvin olennaista itsestään ja elämänsä historiastaan kertomatta siksi, koska pelko sosiaalisen ympäristön tuomitsemisesta on voimakas ja haastateltavan toimintaa työympäristössä ja sen sosiaalisissa suhteissa hallitseva.

Muiden suhtautumistapojen vastustaminen

Vaikka haastateltavista moni sopeutui ja mukautui sosiaalisen ympäristön suhtautumistapoihin, heistä osa oli myös ryhtynyt aktiivisesti vastustamaan sosiaalisen ympäristön tapoja reagoida suruun ja menetyksiin. Surevat nuoret eivät näin ollen vain passiivisesti vastaanota kohtaamisissa ilmeneviä epämieluisia reagoimisen muotoja, vaan myös aktiivisesti nostivat

niitä ainakin tämän tutkielman haastatteluissa esille ja kertoivat omista keinoistaan puuttua niihin.

Eräs haastateltava kertoi muiden ihmisten varauksellisesta lähestymisestä itseään kohtaan. Hän painotti, että ei pitänyt siitä, sillä ei halunnut muiden pitävän häntä heikkona.

H2: Mut sit tota, emmä tiedä oikein muuttiks se kaverisuhteita... Ehkä ihmiset ainaki alussa ehkä kohteli mua hieman, ehkä tietyllä tavalla varauksella. Ja mä en oikein tykänny ollenkaa et mä en halunnu et ihmiset kohtelee mua eri tavalla sen, niinku, tämmösen takia. Et se ei ollu oikein kivaa et, olo oli ehkä vähän semmone et ihmiset luulee et mä oon jotenki niinku heikko. Tai sillei.

H2: No siis ehkä yleisesti et ihmiset ei kehdannu, tuntu ettei ihmiset kehdannu samalla tavalla niinku vitsailla eri asioista, et ne mietti, ne vähän, ettei varmasti nyt tuu mitään semmosta, triggeröivää tai tämmöstä.

Tässäkin aineistoesimerkissä toimijuus määrittyy suhteessa muihin ihmisiin ja oletuksiin siitä, mitä muut ihmiset surevasta nuoresta ja tämän jaksamisesta ja kyvykkyydestä sosiaalisissa tilanteissa ajattelevat. Haastateltava oletti muiden ihmisten varauksellisuuden johtuvan siitä, että he lähestyvät häntä sellaisen surevan nuoren roolin kautta, jossa häntä on tarpeen kohdella varoen. Oletusta vahvistaa todenperäinen kokemus kohtaamisista, joissa muut ihmiset käyttäytyvät varauksellisesti surevaa nuorta kohtaan. Nuori peilasi itseään ja toimijuuttaan muiden ihmisten kohtaamisen tapoihin, mutta ei niellyt itselleen ulkopuolelta asetettua heikon surevan roolia, vaan vastusti sitä ainakin ajatustensa tasolla. Seuraavasta aineistoesimerkistä käy ilmi samainen muiden ihmisten surevaan nuoreen kohdistama varauksellisuus.

H4: Sillä on ollu sillein vaikutusta että niinku semmoset puolitut ehkä vähän arkaili minun kanssa että miten uskaltaa ottaa mukaan ja niinku olla. Että on siis ollu henkilöitä jotka on mieltyny että mites nyt mun kanssa pitäis toimia missäkin tilanteessa kun oon kokenu tämmöstä ja tämmöstä. Sit mää oon vaan ite yrittäny olla just siinä kohti semmonen ihan luonnollinen, normaali, enkä oo niinku välittäny koko asiasta ja jatkanu eteenpäin ja koittanu näyttää sen muille henkilöille että hei ei mitään hätää, että tässä mää oon ja voi olla ihan normaalisti mun kanssa, ei oo mitään hätää.

Haastateltava kuvaili muiden ihmisten varauksellisiin kohtaamisen tapoihin kohdistamaansa hienotunteista kritiikkiä ja vastustusta. Huomionarvoista haastateltavan vastustamisen tavassa on sen toteuttaminen huomaavaisesti ja harkitusti: haastateltava kertoo yrittäneensä olla luonnollinen ja näyttää muille ihmisille, että hänet voi kohdata kuten ennenkin. Haastateltava ei suostu asemoitumaan hänelle ulkoapäin asetettuun varausta kohtaamisissa vaati- vaan surevan rooliin, vaan vastustaa tätä muiden ihmisten hänelle langettamaa roolia käyttäytymällä kuten *normaalisti*. Oman kokemuksen mukainen toimijuuden toteuttaminen

vaatii näin ollen sosiaalisissa kohtaamisissa esiintyvien surevaan kohdistuvien oletusten vastustamista ja toiseksi todistamista.

Eräs haastateltava kertoi vanhemman menetyksen jälkeen kokemistaan ikävistä kohtaamisista, joihin reagoi vahvasti kohtaajien käytöstä ja sanoja vastustaen.

H1: Mun isäpuoli meni sanomaan joskus noin vuosi mun isän kuoleman jälkee ku mää olin jotaki taas perseilly ja emmää tiä ees mitä mää olin tehny mutta, niinku jotaki sillei et se oli vihanen. Mää sitte jotenki niinku liitin sen mun tekemisen isään, ni mulla on jääny sellanen muistikuva et mun isäpuoli sano mulle että on täällä niinku muittenki läheiset tappanu ittensä eikä se oikeuta mua tekemään mitä sattuu. Ja mää otin sen jotenki niin verisesti, että mää en sitte enää niinku pitkää aikaa puhunukaan hänen kuullen yhtään mittää.

H1: Sit on ollu semmosia tilanteita mitkä ei näköjään niinkö ikinä häviä ku niistä on iha hirveesti aikaa ja muistaa tarkallee että esimerkiks oli yks tyttö, se ei ollu mejän koulusta mut se oli jotenki linkitty niinku mejän kaveripiiriin ni se ilmotti, että, että tota... Jotenki että sun isäski häpes sua niin paljo että se tappo ittensä ja jotaki niinku, et sitä käytettiin myös tommosissa niinku nuorten välisissä ristiriitatilanteissa semmosena niinku aseena. Ja sehän sitte tarkotti sitä että tuo ihminen ei ole minun silmissäni enää ees niinku ihminen ja sit se viha vaan niinku eskaloitu sitä kohtaa.

Haastateltava kuvasi kohdanneensa loukkaavia kommentteja omaa itseään, menetettyä isäänsä sekä omia surukokemuksiaan kohtaan. Kommentit saivat nuorena aikaan voimakkaita vastustuksen reaktioita, joiden seurauksena suhteet nuoren ja kommentoijien, tässä tapauksessa isäpuolen ja kaveripiiriin linkittyneen tytön, välillä muuttuivat ainakin hetkellisesti. Tällaiset epäkunnioittavia ja henkilökohtaisuuksiin meneviä kommentteja sisältävät ihmissuhteet näyttäytyvät aineistoesimerkkien valossa surevien nuorten näkökulmasta kompleksisina ja jännitteisinä surussa toimimisen konteksteina. Haastateltavat myös kyseenalaistivat toisten ihmisten tapaa suhtautua heidän tapaansa surra. Kysyttäessä eräältä haastateltavalta, kokiko hän jonkinlaisia ulkopuolelta tulevia paineita suremiseen tai surussa selviytymiseen liittyen:

H3: No ei nyt ulkopuolelta mut, ehkä se äiti toisaalt, oli että surekaa nyt ja muuta tällasta että.

Samainen haastateltava kertoi äitinsä ilmaisseen, että haastateltavan sisarukset olisivat käsitelleet surunsa *paremmin* kuin haastateltava. Tässä yhteydessä pohdittavaksi tulee se, mistä näkökulmasta surua ja siihen liittyvää toimijuutta tarkastellaan. Mikäli suru mielletään kulttuurisesti ohimeneväksi poikkeustilaksi ja häiriöksi, josta on syytä päästä eroon (ks. Pulkkinen 2016), vanhempansa menettäneiden nuorten toimijuus peilautuu tähän käsitykseen ja vaatii aktiivista surun käsittelemistä (ks. Gordon 2005, 126). Haastateltavan kohdalla näyttää siltä, että äidillä oli oma käsityksensä siitä, miten surua tulisi käsitellä, ja kun haastateltavan

tavat eivät sopineet tähän näkemykseen, äiti oli huolissaan sisaruksiin verrattuna poikkeavasta tavasta käsitellä surua. Haastateltava itse pohti usean kerran haastattelun aikana sitä, minkälaista on absoluuttinen surun käsittely, ja haastaa näin sekä äidin näkökulmaa surun tietynlaisesta työstämisestä, että yleistä kulttuurista käsitystä surun kaavamaisesta etenemisestä. Myös toinen haastateltava kuvasi kokemustaan ulkopuolelta asetettujen mallien kohtaamisesta.

H1: Niin nykyään sitten ku joku kertoo vaikka nytte tai ehkä viis vuotta sitte joku kerto että nii ne on kaikki semmosia liian herkkiä jotka tappaa ittesä ja sehä oli semmonen alkoholisti se sunki isäs, veetää niinku mutkia suoriks ja laitetaa ihmisiä tommosii laatikkoihi ni, kyllä vieläki tulee vähä semmone että ah, toki ei enää jaksa niinku raivostua, enemmän semmonen että ihmisen pitäis ymmärtää olla hiljaa asioista joista ne ei ymmärrä.

Haastateltava kertoi toisten ihmisten suhtautumisesta ja kommentteista, jotka asemoivat itsemurhan tehneet ihmiset tietynlaisiksi, tässä tapauksessa *liian herkiksi ja alkoholisteiksi*. Haastateltava kuvasi, miten hän *ei enää jaksa raivostua*, mutta kokee kommentit kuitenkin niin epäsoveliaina ollakseen sitä mieltä, että kommentoijien *pitäis ymmärtää olla hiljaa*. Tässä aineistolainauksessa vanhemman itsemurhalle menettäneen sureva nuoren ja asiattomien kommenttien esittäjien välille nousee muuri, joka jakaa heidät kokemustensa ja tietämyksensä perusteella erilleen. Surevan nuoren todellisuus sisältää ainakin surevan itsensä näkökulmasta sellaista menetyskokemuksen aikaansaamaa tietoa itsemurhasta, joka muilta ihmisiltä puuttuu. Tietämyksen puute johtaa *mutkien suoriksi vetämiseen ja ihmisten laattikoihin laittamiseen*, joiden esille nostaminen kertoo haastateltavan muiden ihmisten reagoimisen tapoja vastustavasta asenteesta.

Suhtautuminen muiden ihmisten reaktioihin ja suruun suhtautumisen tapoihin voi siis ilmetä niin reaktioihin sopeutumisenä kuin niiden vastustamisena. Näitä tapoja voi tämän tutkielman aineiston perusteella esiintyä myös samanaikaisesti, tilanteesta riippuen. Samankaltaista toimijuuden muodostumista ovat huomanneet myös esimerkiksi Virpi Vaattovaara (2015) lappilaisten nuorten toimijuutta ja elämäntapoa tarkastelevassa tutkimuksessaan, sekä Gordon (2005) nuorten toimijuutta nuoruudesta aikuisuuteen siirtymisen kontekstissa käsittelevissä tutkimuksissaan. Vaattovaaran (2015, 124) tutkimuksessa ilmeni, että elämäntapoihin liittyvä toimijuus voi näyttäytyä niin perinteisten toimintatapojen myötäilemisinä kuin vastaanpanemisena. Gordonin (2005, 123) tutkimus puolestaan tekee näkyväksi nuorilla koulussa esiintyvää mukautumista ja vastarintaa. Samankaltainen havainto piiryy

myös surevia nuoria käsittelevästä aineistosta, vaikka toimijuuden konteksti onkin elämänvalintojen ja koulumaailman sijaan muiden ihmisten suruun suhtautuminen.

Toisaalta Gordon (2005, 124) tuo esille pulmia liittyen kouluympäristössä ilmenevän toimijuuden jaottelemiseen dikotomisesti vastarinnaksi ja sopeutumiseksi. Hän esittää, että oikeastaan toimijuuden ilmenemisen tavat ovat tätä kahtiajakoa ja vastakkainasettelua vivahteikkaampia. Näin näyttää olevan myös surevien nuorten kohdalla, mitä tulee heidän toimijuutensa suhteessa muiden ihmisten suruun reagoimiseen ja suhtautumiseen. Surevien nuorten toimijuus sisältää sopeutumisen ja vastustamisen sisällä ja reunamalla vallitsevia toimimisen tapoja, kuten muiden ihmisten reaktioiden sivuuttamista (*mää oon vaan ite yrittäny olla just siinä kohti semmonen ihan luonnollinen, normaali, enkä oo niinku välittäny koko asiasta*), muiden ihmisten huomioimista (*mä jotenki sitäki mietin et järkyttyyks joku tästä ihan hirveesti*) ja haastamista (*kyllä vieläki tulee vähä semmone -- että ihmisen pitäis ymmärtää olla hilijaa asioista joista ne ei ymmärrä*). (Ks. mt., 124). Tässä yhteydessä kahtiajako vastarintaan ja sopeutumiseen tuottaa perusteltuja näkökulmia, mutta sen laitamille on syytä kurkistaa ja ehdottomuutta kyseenalaistaa. Niin olen pyrkinyt tässä ja edellisessä alaluvussa tekemään.

Ulkopuolisuuden kokemukset

Yhteisyyden tunne suhteessa toisiin ihmisiin on etenkin nuoruudessa olennainen päätöksentekoon ja toimintaan vaikuttava tekijä (Mäkinen 2015, 113). Kuten aikaisemmissa tuloluissa on jo sivuttu, elämäkulun varhaiseen vaiheeseen sijoittuva menetyskokemus näyttää joidenkin vanhempansa menettäneiden nuorten kohdalla lisäävän ulkopuolisuuden kokemusta suhteessa muihin saman ikäisiin ja näin muokkaavan nuorten toimijuutta heidän sosiaalisissa konteksteissaan. Nuoruusikä näyttää olevan läheisen ihmisen menettämislle jännitteinen ajallinen ympäristö, sillä nuoreen ikään mennessä vain harva on ehtinyt kokea läheisen ihmisen kuoleman, eikä omasta ystäväpiiristä välttämättä löydy saman kokeneita.

H6: No mä luulen et niillä ((kavereilla)) oli ehkä vaikeeta oikeesti ymmärtää ne tunteukset mitä mulla oli, koska heillä kaikilla oli ydinperheet. Et kyl he pahotteli ja halas ja piti musta huolta ja niin edelleen, mut [...] et olin hyvin yksin sen asian kanssa. Et vaikka sitä kertoi ystäville ja yritti puhua ehkä tunteistakin ja mitä ehkä tuntee ni ei tuntunu et ne ymmärtäis siltikään. [...] Lähinnä tuli ehkä kysymyksiä siitä että miten sä nyt jaksat ja että muistathan sä että voit aina pyytää apua tai puhua mun kanssa. Mutta silti oli just se tosi yksinäinen olo koska ei ollu sitä aitoa vertaistukea tarjolla. Et puhuin mut en saanu siitä sit kuitenkaa oikein mitää ite irti.

H2: *Eihän niist ketään ollu, eihän ketään mun kavereista ollu samalla tavalla niinku vielä vanhempaa menettäny tai mitää tämmöstä, et olihan siinä vähän semmonen niinkun, se suhteen ulkopuolinen olo että ei ne samalla tavalla voi samaistuu siihen, et miltä tuntuu.*

Haastateltavat kuvasivat yksin jäämistä menetysten aiheuttamien tuntemusten kanssa ja totesivat, että olivat ystäväpiirinsä ainoita vanhempansa menettäneitä. Ensimmäisestä aineistolainauksesta voidaan tulkita vanhemman menetyksen ja surun aikaansaamat erityiset toiveet ja tarpeet, joita muihin ihmisiin kohdistetaan: menetyksestä puhuminen ja kertominen sekä ystävien kuunteleminen ja halaaminen eivät tunnu täyttävän vanhemman menetyksen aikaansaamia surevien nuorten tarpeita. Haastateltavien kerronnassa kuuluu kaipaus saman kokeneista vertaisista, jotka ymmärtäisivät surun muuttanutta elämää ja ajattelua. Kaipuu ja menetyksen myötä muuttuneet kohtaamisen tarpeet eriyttävät vanhempansa menettäneitä nuoria ikätovereistaan ja saavat aikaan kokemuksen ulkopuolisuudesta sekä asemoitumisen *ydinperheiden* ulkopuolelle.

Joidenkin surevien nuorten kohdalla menetykokemuksesta juontuva ulkopuolisuuden kokemus saattaa vaikuttaa ystävyysuhteisiin ratkaisevasti. Eräs haastateltava kertoi, miten menetykokemuksen aikaan saama erilaisuuden ja ulkopuolisuuden kokemus vei häntä kauemmas ystävistään ja sai lopulta vaihtamaan *kaveriporukkaa* kokonaan.

H1: *Mutta sit määhän vähän niinkö vaihoin kaveripiiriä siinä sitte aika nopsaa että, määhän alkoi hengaillee enemmän sellasten rikkinäisten ihmisten kanssa. Että oli vähän niinku saman kaltasta seuraa. Toki siinä kävi niinku että ei ne mun aiemmat ystävät ihan hirveesti osannu, tai uskaltanu sillai lähestyä, he ei tienny oikein että mitä niinku sanoa mulle. Kai he aatteli että mä oon vähän niinku eri ihminen, toisaalta ehkä olinkin ((naurahtaa)). Mutta et sit oli helpompia hengaillee semmosten vähän ongelmallisten ihmisten kanssa, ni vaihtu kaveriporukka kyllä siinä aika täysin.*

Isänsä itsemurhan kautta menettänyt haastateltava kuvasi, että hänen oli *helpompia hengaillee ongelmallisten ihmisten kanssa*, minkä vuoksi ystäväpiiri vanhemman menetyksen jälkeen vaihtui kokonaan. Tarve vaihtaa ystäväpiiriä liittyi haastateltavan omaan kokemukseen erilaisuudesta verrattuna silloisiin ystäviin.

H1: *Mulla ei kuitenkaa tullu ikinä semmonen olo että ne ois niinku sulkenu mua pois, enemmän se semmonen että määhän en niinku enää kuulu tänne. Että se oli vielä niin että he on kaikki, niinku ne mun ystävät, semmosista ydinperheistä, niinku sillai aika erilainen muutenki. Mä oon ollu siinä porukassa muutenki vähän semmone, niinku, erilainen. Ja sitte ne oli vielä semmosia, ja on edelleenki semmosia kilttejä ja kunnollisia, niillä ei oo mittää tommosta menneisyyttä niinku vaikka itselläni. Se oli ehkä sit vähän semmone viimeinen niitti siihen, et okei et nyt mä oon niinku aivan liian erilainen, että mun on pakko löytää jotakin enemmän samanlaista seuraa vaikka ei varmasti oikeesti olis niinku tarvinnu.*

H1: Mut sen, sen niinku huomaa et siinä oli vähän niinku semmonen muuri välissä että ne heidän, semmoset tavallisen elämän ongelmat tuntuu itelle jotenki, niinku tuntuu epä-reilulta et toi ongelma on niin olematon, tai sillä lailla.

Tässäkin aineistoesimerkissä esille nousee oman tilanteen vertaus *ydinperheisiin*, joista haastateltava itse asemoituu vanhemman itsemurhamenetyksen ja muiden elämänsä vaikeuksien vuoksi liian kauas voidakseen jatkaa ystävyyttä. Lisäksi haastateltava kuvaa *tavallisten elämän ongelmien* tuntuneen *epäreiluilta* ja *olemattomilta*, minkä vuoksi hänen ja silloisten ystävien väliin kasvoi *muuri*. Menetyksensä sekä sen aikaansaamat erilaisuuden ja ulkopuolisuuden kokemukset saattavat näin ollen muovata ystävyyssuhteissa toimimista ratkaisevasti. Ikätoverisuhteet näyttävät muodostavan toimijuudelle kompleksisen ympäristön, kun vanhemman kuoleman sopimattomuus ja poikkeavuus tavanomaisessa nuoruuden kullussa saa aikaan erilaisuuden ja ulkopuolisuuden kokemuksia suhteessa muihin saman ikäisiin. Toimijuus rakentuu suhteessa muihin ihmisiin ja heidän toimintaansa (Burkitt 2015), ja tämän tutkielman aineiston valossa surevien nuorten toimijuus ystävyyssuhteissa muovautuu relationaalisissa suhteissa surevien nuorten ja ystävien välillä surun mukaiseksi, kun ystävien valmiudet kohdata nuorten surua eivät täytä surevien nuorten tarpeita tai kun surevat nuoret asemoivat itse itsensä menetykskokemuksen myötä etäälle ikätovereistaan.

Vanhemman menetyksen erityislaatuisuus ja sen aikaansaamat, muihin verrattuna poikkeavuutta ja ulkopuolisuutta lisäävät kokemukset voivat myös kantaa pitkälle menetyksen jälkeiseen aikaan. Tämä puhuu surun merkityksellisyyden ja merkitysten pysyvyyden puolesta: suru ei katoa eikä lakkaa olemasta ja jollakin tavalla kokijansa elämään vaikuttamasta pitkänkään ajan jälkeen (ks. esim. Hirvonen 2020, 55; Pulkkinen 2016).

H6: Miehen kanssa ollaan siitä keskusteltu tietenki ja hän ymmärtää jollain tavalla, mut koska hänellä on molemmat vanhemmat elossa vielä ja hänen kaikki isovanhemmat on elossa, ni hän ei ole kokenu muuta surua ku omien lemmikkien kuolema ja ne on ollu hänelle tosi tosi vaikeita jo.

Tämä alaluku on osoittanut, miten vanhemman menetykskokemus muuttaa surevan käsitystä itsestään ja saa aikaan kokemuksia ulkopuolisuudesta suhteissa muihin ihmisiin. Ulkopuolisuuden kokemukset saattavat ohjailta nuorten valintoja ja ratkaisuja, jolloin toimijuus rakentuu suru suunnannäyttäjänään. Suhteet eivät kuitenkaan itsessään mahdollista tai rajoita toimijuutta, vaan toimijuuden aste muotoutuu suhteiden välisessä vuorovaikutuksessa (Burkitt 2015). Surevien nuorten kokemukset vuorovaikutustilanteissa muovaavat heidän minäkuvaansa ja toimijuuttaan, joka joko vahvistuu tai vaimenee vuorovaikutuksen vaikutuksesta.

Ihmissuhteiden muovautuminen

Vanhemman menetyks näyttää ainakin osittain muovaavan nuorten ihmissuhteita, joihin suhteisena nuorten toimijuus rakentuu. Perheenjäsenen kuolema voi suunnata jäljelle jääneen perheen dynamiikkaa moneen suuntaan (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2017, 94–96). Osa haastateltavista kertoi koskettavia esimerkkejä siitä, miten menetyks on lähentänyt ja syventänyt perhesuhteita.

H2: No perhesuhteita se huomattavasti on muuttanu tietenki, et ollaan tietyllä tavalla jotenki läheisemmäks niinku, vähän ehkä ikävällä tavalla tietenki, mutta että silti niinku läheisemmäks. Ja sitte me puhutaan ehkä vähän enemmän nykyään mitä silloin ennen. Siihenki voi olla nii montaa syytä mut kyllä mää sanon et se tietyllä tavalla niinku muuttaa aina, aina sit niinku toimintaa ja tällästä.

Haastateltavilla oli antaa esimerkkejä myös sellaisista omakohtaisista kokemuksista, joissa menetyks ja suru ovat antaneet läheisille ihmissuhteille niitä haastavia merkityksiä. Menetyksestä voi olla vaikeaa puhua läheisten kanssa, vaikka se olisikin yhteinen ja jaettu.

H5: XXX ((pikkuveljellä)) se suru on ehkä jotenki, et se on vaan vieläkin koittanu sen enemmän vaan kätkee. Ja sillä on just enemmän sellasta et se ei muista jotain asioita ja ehkä sillä koittaa suojella itseensä. Mut et mun ja XXX ((pikkuveljen)) suru on jotenki niin erilaista, et pystytään puhuun mut sit jotenki se suru on nii erilaista et se on sit jotenki taas toisaalta hankalaa käydä niitä asioita kahestaan läpi.

Aineistolainaus kuvastaa sisarusten yhteisen menetyksen erilaisia suremisen tapoja, jotka eivät kohtaa siinä määrin, että menetyksen ja surun läpi käyminen yhdessä olisi luontevaa. Tällainen käsittelytapojen kohtaamattomuus johtaa usein tilanteisiin, joissa osapuolet säätelevät suruaan toistensa seurassa saavuttaakseen tasapainoisen ja kumpaakin tyydyttävän tilanteen (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2017, 95). Näin ollen surun subjektiivisuus näyttää haastavan surutoimijuuden vapaata rakentumista sosiaalisissa suhteissa silloin, kun osapuolten suremisen tavat eroavat toisistaan siinä määrin, että yhteistä surun jakamisen tapaa ei löydy. Toisaalta haastateltava, joka ei ollut löytänyt pikkuveljen kanssa yhteistä suremisen tai sen käsittelemisen tapaa, kuvasi muuten heidän välejään läheisiksi ja lämpimiksi ja saavansa arkeensa paljon iloa esimerkiksi yhteisestä tekemisestä veljen kanssa.

Jotkut haastateltavat kuvasivat perhesuhteiden lisäksi surun vaikuttaneen ystävyysuhteisiin. Itkonen (2018, 220) huomasi lapsen kohtukuolemaa tarkastelevassa tutkimuksessaan, että menetyksen äärellä todelliset ystävät erottuivat muista. Myös tämän tutkielman aineistosta ilmeni, että menetyks ja suru tekevät usein näkyväksi ”todelliset ystävät” ja lähipiirin merkityksen.

H2: *Et kyllä siinä aika nopsaa huomas et ne on, ketkä on niinkun läheisempiä kavereita ja ketkä ei.*

H3: *Ja sitte oli, oli niinku että sen jälkeen lähimpinä päivinä ni oli kyl kiva nähä että niinku, suku tuli meille ja auto ja muuta tälläst et oli hyvä tukiverkosto.*

H4: *Kyllä sillä on vaikutusta nykypäivän ihmissuhteisiin, semmonen ihmistuntemus on vahvistunu paljon. Et kyllä sitä nykyään paljon paremmin valikoi omat kaverinsa ja tuttunsa kenen kanssa haluaa olla tekemisissä. Se on yks asia mikä paljon vaikuttaa nyt aikuisiällä meikäläiseen.*

Aineistolainaukset kertovat surun muovaamista ihmissuhteista. Suru näyttää muovaavan ihmissuhteita kahdella tavalla: siten, että kuolemantapaus saa läheiset tarjoamaan tukeaan ja tulemaan turvaksi sekä siten, että nuorten oma ajattelumaailma ihmissuhteiden suhteen on surun myötä muuttunut. Muutokset saattavat siis olla surevista nuorista riippumattomia ulkoisia, mutta myös nuorten sisältä kumpuavia, kun surun muuttama ajatus- ja arvomaailma herättää pohtimaan kenties sitä, mitä läheisiltä ihmissuhteilta toivoo ja mikä niissä on oikeasti tärkeää. Toimijuus on vahvasti sidoksissa erilaisiin suhteisiin (esim. Ranta 2020) ja surevien nuorten toimijuus näyttää ihmissuhteiden muovautumisenkin näkökulmasta rakentuvan relationaalisessa suhteessa muihin ihmisiin ja heidän tapoihinsa suhtautua menetykseen ja kohdata suru. Ihmissuhteiden muovautuminen näyttää myös avaavan toimijuuden rakentumiselle mahdollisuuksia, kun surevat nuoret pohtivat surunsa näkökulmasta nykyisiä ihmissuhteitaan ja asettuvat itsensä ja surunsa kannalta sopiviin suhteisiin.

Surun muovaamista ihmissuhteista kertovat myös muutamien haastateltavien esille nostamat pettymyksen ja epäonnistumisen tuntemukset ihmissuhteisiin ja niissä toimimiseen liittyen.

H5: *Ja just ku oma poika täyttää nyt 12 kesällä ja ku hänel ei oo ollu isoisän roolia siinä, ni seki on tuntunu, siinäki se suru tulee esille vahvasti. Tulee semmonen olo et mä en oo pystynyt tarjota kaikkee mitä mä oisin halunnu tarjota mun lapsille.*

Haastateltavan epäonnistumisen kokemus liittyy hänen vaikutusmahdollisuuksiensa ulkopuolella olevaan tapahtumaan, lasten isoisän kuolemaan. Siitä huolimatta, että haastateltava ei olisi voinut tätä tosiasiaa muuttaa, hän koki, ettei ole pystynyt tarjoamaan lapsilleen kaikkea haluamaansa. Kokemus tekee näkyväksi hyvin konkreettisella tavalla menetyksen rajoittaman toimijuuden ja sen seuraukset lapsi-vanhempisuhteelle, jossa isänsä menettänyt haastateltava kokee menetyksen vaikutukset voimakkaina. Omien vaikutusmahdollisuuksien ulkopuolelle paikantuva menetyskokemus herättää kokemuksia tietyistä, kulttuurisista pystymisen vaatimuksista, kuten tässä tapauksessa isovanhempien olemassaolon tarjoamisesta omille lapsille. Toimijuus on tässä esimerkissä myös ajallista, kun haastateltavan nuoruudessa tapahtunut isän menetys heijastelee vaikutuksiaan tämän päivän toimijuuden

rakentumisen mahdollisuuksiin. Aina menetyksen vaikutukset ihmissuhteille ja niissä toimimiselle eivät ole näin selviä ja konkreettisia.

H3: No en mä nyt ehkä voi ihan täysin laittaa sitä senkää ((vanhemman menetyksen)) piikkiin, mut uskon et silläki oli paljon vaikutuksia ku olin tosissaa teini-ikänen sillo viel ja sit alko niinku naiset kiinnostaa, ni ehkä henkilökohtasis suhteis on tehny paljo väärii asioit, että ehkä osin koen myös sitäki et se että oli teini ja sitte siitä alko yks seurustelusuhde, joka sit päätty aika julmasti ja siin oli pari muut julmaa tekoo matkan varrel, ni uskon et, tietysti ei se ois oikein jos väittäisin et se ois syy siihen omaan virheelliseen toimintaan mutta uskon että se ((vanhemman menetys)) on kuitenkin vaikuttanu siellä taustalla.

Haastateltava kuvaili arvelevansa teini-ässä kokemansa vanhemman menetyksen vaikuttaneen toimimiseensa parisuhteessa varoen kuitenkin selittämästä ja perustelemasta *virheellistä toimintaansa* pelkästään menetyskokemuksellaan. Haastateltavan kertoi kokevansa vanhemman menetyksen vaikuttaneen parisuhteessa nyt virheelliseksi mieltämänsä toiminnan *taustalla*. Tämä viittaa jonkinlaiseen tiedostamattomaan toimimiseen, jota menetyskokemus on jossain määrin nuoren parisuhteessa hänen kokemuksensa mukaan ruokkinut. Toimijuudelle tyypillistä on sen tunto ja oman toimimisen ja sen suuntaamisen vaihtoehtojen tiedostaminen (Gordon 2005, 114–115; Juvonen 2015, 38). Tässä tapauksessa toimijuus parisuhteessa ilmenee menetyskokemuksen myötä osittain rajallisena, kun niin teini-ikä kuin surukokemus haastavat toimimisen tietoista toteuttamista ja kunnioittavien ratkaisujen tekemistä toista osapuolta kohtaan. Kuten haastateltava itsekin kuvaa, loukkaavaa käytöstä ei voi täysin selittää vaikeilla elämäntilanteilla tai -kokemuksilla, mutta haasteita ja jännitteitä toimijuuden rakentumiselle ja valintojen tekemiselle ne voivat asettaa.

Toisiin tukeutuminen ja surun jakaminen

Läheisen ihmisen kuolema aiheuttaa monenlaisia psyykkisiä ja sosiaalisia muutoksia. Näin ollen suremiseen vaikuttavat ulkoiset tekijät, kuten sosiaalinen tuki. (Jakoby 2012, 700.) Haastateltavat kuvasivat monin sanoin muiden ihmisten ja sosiaalisten suhteiden merkitystä itselleen ja omalle surulleen. Sosiaaliset siteet ja vuorovaikutussuhteet näyttävät mahdollistavan surevien nuorten toimijuuden rakentumista monella tavalla. Niistä keskeisiksi nousivat toisiin ihmisiin tukeutuminen ja surun jakaminen yhdessä muiden kanssa. Haastateltavat kuvasivat, miten menetys ja suru tulivat etenkin alkuaikoina huomioiduiksi ja sitä kautta jettuiksi muissakin, kuin kaikista läheisimmissä ihmissuhteissa.

H4: *Mää en sitä pahana pitäny ollenkaa et se oli hyvä vaan että oppilaat ja luokkaverit ymmärs sen asian jotaki kautta kumminki. Et siinä jotkut yritti piristää päivää, jotkut halus tulla kyselee et mitä kuuluu ja kuinka voit ja kaikkee tämmöstä näin. Kyllä mä tykkäsin siitä, et niinkun välitettiin ja otettiin huomioon se tilanne. [...] Ni se oli kiva semmonen turva ja tuki, et siellä oli henkilöitä jotka välitti siitä. Et se ei unohtunu se asia.*

Haastateltava kuvasi koulun tarjoamia positiivisia kodatuksi ja huomioiduksi tulemisen kokemuksia pian äidin menettämisen jälkeen. Positiivisten kohtaamisen kokemusten myötä surevan oma toimijuus saa mahdollisuuden rakentua vapaasti. Toisaalta on hyvä huomioida, että surevat saattavat kokea erilaiset asiat ja kohtaamisen tavat toimivina. Eräs haastateltava kuvasi, että surun liiallinen huomioiminen sai hänessä aikaan tunteen, että häntä ja hänen kyvykkyytään ja voimavarojaan aliarvioitiin.

H2: *Mulle monesti sanottiin että ei tarvii tehä jotain tai ei tarvii tehä tällein. Siit tuli vähän ehkä semmonen että, mut ku mä jaksasin tehä näitä asioita [...]*

K: *Joo. Olisiksä halunnu mielummin et sit oltas lähestytty niinku enemmän sillei avoimemmin että ei oleteta et sä et nyt niinku jaksa tai pysty?*

H2: *Joo, sillon ois ehkä ollu helpompi puhuu. Et emmä, mä en tykkää siitä et mietitään et okei toi ei jaksa ja tällei ni, se ei ollu kovin sillei mukava ehkä tunne saada. Ehkä mä olisin toivonu semmosta niinkun samalla tasolla olemista sen suhteen, et ku lähestyttiin.*

Haastateltava totesi, että muihin ihmisiin tukeutumista ja heille puhumista olisi helpottanut se, että hänen voimavarojaan ja jaksamisen tasoaan ei olisi ennalta oletettu tietynlaiseksi, vaan häntä olisi lähestytty avoimen uteliaasti. Esimerkit tuovat esille surukokemusten moninaisuuden ja subjektiivisuuden: se, mikä yhdelle tarkoittaa myönteistä ja kunnioittavaa kohtaamista, voi toiselle merkitä kielteistä kokemusta. Näin ollen myös hyväksi tarkoitettut eleet voivat rajoittaa nuorten toimijuutta surussaan. Ennalta olettamisen lisäksi tällaisiksi sosiaalisissa suhteissa esiintyviksi toimijuuden supistajiksi koettiin haastatteluissa esimerkiksi painostus tietynlaiseen suremiseen ja surun käsittelemiseen, surun käsittelemisen tapojen tulkitseminen pitkittyneeksi tai ongelmalliseksi suruksi ja surukokemuksen ohittaminen. Pääosin ne haastateltavat, jotka kokivat luonnolliseksi tukeutua surussaan muihin ihmisiin ja tarvitsevansa surussaan toisten ihmisten tukea, olivat sitä omista läheissuhteistaan saaneet. Koska suru on vuorovaikutteista, siinä kaivataan usein muiden ihmisten tukea (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2017, 99). On huojentavaa huomata, että ensimmäisessä tulosluvussa esille noussut yksin pärjäämisen vaade ja kulttuurinen asennoituminen ei tyhjentävästi velvoita surevia nuoria pärjäämään itsekseen, vaan jättää tilaa myös toisiin ihmisiin

tukeutumiselle. Tämä toisiin ihmisiin tukeutuminen näyttäytyi aineistossa ehkä selkeimmin omasta surusta puhumisena ja surukokemuksen jakamisena.

Sanat kuvaavat ja selittävät surevan kokemusta ja niiden esille nostamaa käsitteistöä tarvitaan laajentamaan subjektiivinen ja henkilökohtainen kokemus jaetuksi suruksi (Pulkkinen 2016, 17). Kertoessamme menetyksestä toisille käsitteellistämme sitä samalla itsellemme (Itkonen 2018, 204). Oman surukokemuksen jakaminen ja yhteisen ymmärryksen luominen läheisten ihmisten kanssa näyttäytyy surevien nuorten näkökulmasta merkityksellisenä surutoimijuuden avaajana. Haastatteluisa tärkeänä pidettiin omien kokemusten ja tuntemusten kertomista sekä läheisten, mahdollisesti saman menetykokemuksen jakaneiden, ihmisten näkökulmien kuulemisesta. Haastateltavat tunnistivat tällaisia surun jakamisen mahdollisuuksia omista sosiaalisista verkostoistaan useita. Suru tuli jaetuksi esimerkiksi jäljelle jääneen vanhemman, sisarusten, isovanhempien, muiden sukulaisten sekä ystävien kanssa. Suru tuntuu olevan helpompaa jakaa läheisille, jotka ovat kokeneet saman menetyksen tai ovat jollakin tavalla yhteydessä surevien nuorten perheeseen ja tietoisia sen tilanteesta.

H4: Niiden ((sisarusten)) kanssa on tullu juteltua näistä asioista ja oon kertonu omia tuntemuksia ja ne on jakanu omiansa minulle, ni niistä on sitte pystyny kokoamaan semmosta ymmärrystä.

H5: Et ainaki tärkeintä et se semmonen suku ja läheiset on ymmärtäväisiä sille surulle, et kuitenkin ku on se oma suku ni se suru on siellä kuitenkin kaikilla ni sit siitä on myös helppo puhua mun omien sukulaisten kanssa.

Toimijuuden elämäntilallinen ajallisuus eli nuoruuden ikävaihe ja sen erityisyys nivoutuvat toimijuuden sosiaaliseen kontekstiin, kun aikuista saatettiin kaivata selittämään tapahtunutta ja lisäämään nuorten ymmärrystä vanhemman menetykseen liittyvistä tilanteista. Vaikka nuorten käsitys kuolemasta on jo lopullinen ja vastaa aikuisen kuolemakäsitystä (Kärkkäinen 2020, 91; Uittomäki ym. 2022, 25), saattavat haastavat elämäntilanteet, perheessä ilmevät ristiriidat sekä menetys ja suru haastaa niin nuorten kuin aikuistenkin ajattelua ja suunnata sitä epärationaalisuuksiin, kuten itsetsyytöksiin.

H5: [...] me ollaan tosi paljon keskusteltu kaikest sen mun tädin kanssa. Se on ollu kyllä tosi terapeutista. Et tosiaan, XXX ((täti)) on niin läheinen ollu, ja hän on viettäny niin paljon aikaa mejän perheen kanssa, ni sit hän taas on nähny aikuisen näkökulmast niit tilanteit mejän kotoota niinku ulkopuolisen näkökulmasta, ni se on myös ollu tärke kuulla sen kertomana näitä juttuja. Sit mä vaa muistan ku selvis se että äiti on tehny itsemurhan ni sit mä vaan aattelin sitä et mä oon ollu niin kiukkunen äidille ja kaikkee et johtuiks tää musta, ni se oli sit tosi tärkeetä et XXX ((täti)) kerto näit tilanteita niinku aikuisen näkökulmasta.

Kuten aineistoesimerkki osoittaa, itsemurhamenetykselle tyypilliset syyllisyyden tuntemukset voi olla tärkeää jakaa läheisen aikuisen kanssa, jotta ymmärrys itsesyytösten paikkaansa pitämättömyydestä ja omasta osattomuudesta vanhemman itsemurhaan vahvistuu. Keskusteluhetket tädin kanssa ovat tarjonneet haastateltavalle edelleen kestävän surun ja menetyksen jakamisen mahdollisuuden, jossa tädin vastaanottavaisuus ja kuuntelevaisuus sekä tilanteiden läpi käyminen antavat haastateltavan toimijuuden vapaasti rakentua. Tällaisia toimijuuden vapaan, tosin aina ympäristön ja suhteiden puitteissa tapahtuvan (Ranta 2020, 66), rakentumisen paikkoja haastateltavat havaitsivat etenkin läheisten ihmissuhteidensa sisältävän. Niihinkin liittyy erilaista neuvottelua ja monenlaisia sopimuksia, kun nuorten toimijuuden rakentumisalusta koostuu itsenäisyyden ja suhteissa toimimisen vuoropuhelussa (ks. Vanhalakka-Ruoho 2007, 28).

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

6.1 Surutoimijuuden haasteet

Tämän kolmeen alalukuun jakautuvan johtopäätösluvun tarkoituksena on tarkentaa tuloslusun antiin nojaten vastauksia asettamiini tutkimuskysymyksiin, jotka olivat: millaisia merkityksiä vanhemman menetyksellä on nuorten toimijuudelle, minkälaiseksi nuorten toimijuus surussa muodostuu ja minkälaisia suremisen paikkoja ja mahdollisuuksia nuoret omasta elämämpiiristään ja sosiaalisista verkostoistaan tunnistavat ja miten he niitä surussaan hyödyntävät. Tarkennuksia tutkimuskysymyksiin etsin syventymällä tulosluvussa tarkasteltuihin suremisen reunaehtoihin nuorten surutoimijuuden näkökulmasta. Surevien nuorten toimijuuden ymmärrän elämänkulkutradition mukaisesti rakentuvan sitä kehystävien reunaehtojen rajoittamana, mutta samalla niiden resursoimana (ks. Mäkinen 2015, 120). Aloitan tämän johtopäätösluvun tarkastelemalla, mitä haastatteluaineiston analyysi kertoi vanhempansa menettäneiden nuorten surutoimijuudesta sen reunaehtojen haastamana ja seuraavassa alaluvussa puolestaan niiden mahdollistamana. Lopuksi vedän yhteen vanhemman menetyksen merkityksiä nuorten toimijuudelle pohtimalla, miten surevien nuorten yksilölliset valinnat aineiston perusteella rakentuvat kulttuurisyhteiskunnallisten, ajallisten ja sosiaalisten reunaehtojen kehystämässä, relationaalisissa todellisuuksissa.

Nuorten toimijuus ei tämän tutkielman valossa näytä vanhemman menetyksen ja surun johdosta yksiselitteisesti kaventuvan tai supistuvan. Sen sijaan surutoimijuuden reunaehdot asettavat nuorten surussa toimimiselle ja henkilökohtaisten päämäärien saavuttamiselle monenlaisia jännitteitä, joiden voisi tulkita tuottavan rajoitettua tai sidottua surutoimijuutta (Evans 2007, 92–93). Nuoret surevat vanhemman menetystä kulloisissakin kulttuurisyhteiskunnallisissa, ajallisissa ja sosiaalisissa konteksteissa, jotka tämän tutkielman tulosten valossa osaltaan haastavat nuorten suremisen mahdollisuuksia ja toisaalta oman näköisten valintojen tekemistä ja tapojen toteuttamista surun sävyttämässä elämäkulussa. Giddensia (1984) mukaillen tätä voisi nimittää toimijuuden uudelleenrakenteistumiseksi, jossa toimijuus muovautuu uudelleen surun kontekstissa erilaisten tekijöiden välisessä vuorovaikutuksessa. Toimijuuden uudelleenrakenteistumisesta kertoo esimerkiksi kipuilu oman surun sopivuudesta suhteessa vallitseviin surukulttuuriin käsityksiin, surun sivuun sysääminen ja keskittyminen vastuun kantamiseen muusta perheestä sekä oman kertomisen tarpeen piilotelu ja muiden joskus loukkaaviksikin koettuihin suhtautumistapoihin mukautuminen. Aineisto siis kertoi surun supistamien toimijuuden muotojen sijaan valitsemieni teoreettisten näkökulmien kautta olosuhteiden supistamasta surutoimijuudesta: siitä, miten ulkoiset

reunehdot haastavat ja toisinaan jopa rajoittavat itselle ominaista tapaa surra ja tehdä suremiseen liittyviä ratkaisuja.

Nuoruusiän toimijuus on institutionaalisesti normitettua ja säänneltyä ja kehystyy esimerkiksi erilaisilla kasvatusinstituutioilla ja muilla julkisilla palvelurakenteilla (Mäkinen 2015, 104), joiden valtarakenteisiin ja kulttuureihin sujuvasti solahtaminen näyttäytyy näiden yhteiskunnallisesti normittuneiden näkökulmien ja ajassamme vallitsevan riippumattomuutta ja autonomisuutta korostavan hengen valossa nuoruuden ikävaiheelle onnistuneena toimijuutena (esim. Juvonen 2015). Mikäli surevien nuorten toimijuutta tarkasteltaisiin yksinomaan tällaisesta toimijuuden normittuneiden ihanteiden ja rajojen näkökulmasta, näyttäytyisi se silloinkin tämän tutkielman tulosten mukaan moninaisena ja vivahteikkaana. Tästäkään näkökulmasta tarkasteltuna suru ei yksiselitteisesti kaventanut haastateltavien toimijuutta, ja suurin osa heistä kuvasi suorituneensa nuoruusikänsä kuuluvista siirtymistä ja velvoitteista hyvin. Ainakin kaksi haastateltavaa tunnisti menetyksen rajoittavia vaikutuksia nuoruuden tyypillisissä instituutioissa ja siirtymissä toimimiselle: toinen heistä kertoi joutuneensa keskeyttämään asepalveluksen äidin menetyksen ja muiden raskaiden lapsuuden kokemusten vuoksi, toinen aloittaneensa runsaan, koulunkäyntiin haitallisesti vaikuttaneen alkoholin käytön isän itsemurhasta aiheutuneen pahan olon seurauksena. Lisäksi useampi haastateltava kuvasi vanhemman menetyksen aikaansaaman erilaisuuden kokemuksen vaikuttaneen ainakin jossain määrin ikätoverisuhteisiin ja niissä toimimiseen. En kuitenkaan näe tällaisen vanhempansa menettäneiden nuorten toimijuutta ikätovereihin ja kulttuurisyhteiskunnallisiin reunaehtoihin vertailevan asetelman ensinnäkään tunnustavan ja kunnioittavan nuorten surun ja menetykokemusten merkityksellisyyttä, ja toisena tuottavan surututkimukseen sen monipuolistamisen tarpeeseen vastaavaa tietoutta.

Tulkitsen tällaisten nuorten kertomien, normittuneesti hyväksytyihin toimimisen tapoihin liittyvien haasteiden ja kipukohtien pohjalta surun haastavan nuorten toimijuutta sen yksiselitteisen pienentämisen tai supistamisen sijaan. Kokonaisvaltaisuutta ja merkityksellisyyttä korostava surukäsitys ohjaa tulkitsemaan surusta vaikutteita saaneet nuorten elämän haasteet ja kipukohdat nuorten ikävaiheelleen tyypillisissä siirtymissä ja toiminnoissa epäonnistumisen sijaan nuoruuden elämiselle ja pärjäämiselle asetettujen, normittuneiden ja ihanteellisten raamien venymisenä. Pulkisen (2016) näkemystä sallitusta surusta ja sen jättämistä jäljistä mukailien ajattelen, että menetyksen ja surun kuuluu saada laventaa toimimisen ideaaleja ilman, että se tekee surevasta laiskaa, saamatonta, masentunutta tai sairasta. Armollisuutta haastavaan elämäntilanteeseen toivovat myös tämän tutkielman haastateltavat, joista yksi

toteaa, että *ei oo kyse jostaki laiskuudesta, vaan siitä että ei oikeesti pysty tai kykene vaan tarvii aikaa*. Toisaalta ulkopuolista tulkintaa surustaan ja siinä toimimisesta eivät kaipaa myöskään haastateltavista he, jotka halusivat menetyksen jälkeen jatkaa arkeaan tavanomaiseen tapaan, jolloin toimijuus ei ainakaan ulospäin näyttänyt menetyksen myötä muuttuneen. Eräs haastateltava kertoo, että *mulle monesti sanottiin että ei tarvii tehdä jotain tai ei tarvii tehdä tällein. Siit tuli vähän ehkä semmonen että, mut ku mä jaksasin tehdä näitä asioita*. Tällainen haastatteluista piirtyvä surun subjektiivisuus ja monimuotoisuus vaatii menetyskokemuksen merkityksellisyyden ja moninaisuuden tunnistavaa, surevat nuoret myötätuntoisesti heidän ehdoillaan kohtaavaa näkökulmaa, jonka myötä on mahdollista tarkastella kriittisesti nuorille yhteiskunnassamme asettamia vaatimuksia ja ihanteellisen toimimisen ehtoja. Ajankohtaiseksi kysymys pärjäämisen ja selviytymisen sekä ulkoisten olosuhteiden määrittelymissä raameissa pysymisen vaateiden tarpeellisuudesta tulee etenkin silloin, kun nuorten elämässä tapahtuu vanhemman menetyksen kaltainen, minuutta ja elämäntulkua perustavanlaatuisesti ravisuttava kokemus.

Perinteisesti pieneksi ja passiiviseksi miellettyä, yksilölähtöistä toimijuutta oli siis aineistosta havaittavissa niukasti. Haastateltavat kuvailivat monisanaisesti menetyksen aiheuttamia haasteita arjelleen ja elämän jatkamiselle, mutta eivät ilmaisseet menetyksen myötä esimerkiksi passivoituneensa tai eristäytyneensä siinä määrin, että se olisi tulkittavissa merkittävänä haittana sosiaalisiin suhteisiin tai yhteiskuntaan kiinnittymiselle. Kun käännetään katse surevasta yksilöstä häntä ympäröiviin rakenteisiin ja olosuhteisiin, voidaan huomata toimijuutta haurauttavia elementtejä. Vaikka aineiston valossa nuorten toimijuus ei vanhemman menetyksen myötä yksiselitteisesti kaventunut, on pienen toimijuuden näkökulma tärkeä avaus haavoittavissa elämäntilanteissa olevien ihmisten arjen ymmärtämiselle (Honkasalo 2013). Kulttuurisyhteiskunnalliset, ajalliset ja sosiaaliset reunaehdot ympäröivät vanhemman menettäneitä nuoria ja nuoret saattavat kokea niiden rajoittavan heidän toimimisen mahdollisuuksiaan. Tällöin surutoimijuus saattaa supistua reunaehtoien mukaiseksi, kuten kuvasivat useat haastateltavat esimerkiksi heidän kertoessaan surun ilmaisemisesta sosiaalisissa suhteissaan ja erilaisissa vuorovaikutustilanteissa. Tällöin toimijuus, sellaisena kuin sen yleensä miellämme, ei ehkä ollut rajoittunutta, mutta surutoimijuus oli, kun nuorelle ei avautunut hänen surevan tarpeistaan nousevia kertomisen ja kuulluksi tulemisen paikkoja. Tällaisia tarpeita voi surevan sosiaalisen ympäristön olla hankala tunnistaa etenkin, jos sen ihmiset eivät itse ole omassa elämässään virittäytyneet surun taajuudelle.

Suremisen tapoja on monenlaisia, ja kaikki surevat eivät tämän tutkielman aineiston perusteella kokeneet tarvetta puhua surustaan omassa arjessaan ja eivät näin ollen olleet kokeneet juurikaan surunsa kohtaamattomuutta. Onkin hyvä huomioida, että kaikkien läheistensä menettäneiden suremisen paikat eivät tarkoita psykologia, terapeuttia tai vertaistukiryhmää, vaan omaa tilaa tai kenties puuhastelua, jossa surun voi hetkeksi sivuuttaa. Myös tällaiset suremisen paikat ja mahdollisuudet näyttäytyivät aineiston perusteella ulkoisten ehtojen haastamina. Lähimmäisten käsityksiä surusta ja siinä toimimisesta saattavat ohjailta yleiset surukulttuuriset näkökulmat, jotka perustuvat yhä surun mieltämiseen eteenpäin työstettävänä suorituksena (ks. Pulkkinen 2016, 116). Avusta kieltäytyminen ja surusta vaikeneminen saatetaan nähdä surevan kannalta vaarallisena, minkä vuoksi häntä kehoitetaan, joskus jopa painostetaan, tahtonsa vastaisesti käsittelemään suruaan läheisten tai ammattiauttajien kanssa. Näissäkin tilanteissa surevan oma tapa surra haasteellistuu reunaehtojen kehystämässä arjessa. Yhtäältä yhteiskunnassamme korostuu autonomisen toimijuuden vaade ja toisaalta surukulttuurisessa ilmapiirissämme näkemys surusta keskusteluapua vaativana, käsiteltävänä ja työstettävänä häiriötilana (Pulkkinen 2016) riippumatta surevan yksilön tahdosta elää näiden kulttuuristen käsitysten vaatimusten mukaisesti (Juvonen 2013, 24).

Suru voidaan nähdä Itkosen (2018, 292–293) tapaan virtana, jonka tulee saada virrata vapaasti ilman esteitä. Se, mikä kenellekin on surun vapaata virtaamista, lienee surevasta itsestään kiinni. On kuitenkin tutkimuksin todettu, että surun kiirehtiminen, vältteleminen ja siitä eroon pyrkiminen saattavat aiheuttaa surun pitkittymistä ja komplisoitumista ja niiden myötä erilaisia, arkea ja elämää haittaavia oireita. Tällaisissa tilanteissa surutuki on ehdottomasti paikallaan. (Mt.) En kuitenkaan ole oikea henkilö arvioimaan niiden tämän tutkielman haastateltavien tilanteita, jotka toivat esille erilaisia keinoja vältellä ja ohittaa suruun liittyviä ajatuksia ja tunteita. Koen vain heidän kokemustensa kautta tärkeäksi nostaa esille näkökulman, jossa surun patologisoitumisen mekanismit nähdään perinteistä ymmärrystä moninaisempina. Pohdinnan arvoista on, kuinka paljon vallitseva surukulttuurinen ilmapiiri sekä nuoruuden ikävaiheeseen kohdistuva kulttuurisyhteiskunnallinen paine vaikuttavat surevien nuorten suremisen tapoihin ohi heidän oman tahtonsa. Onko piiloteltu ja vaiettu suru haitallista surevalle hänen itsensä, vai vain surukulttuuristen näkemysten ja nuoruuden ikävaiheen normitusten näkökulmasta? Niin kauan, kun suremisen tavat ovat turvallisia surevalle itselleen ja toisille ihmisille, voitaisiinko nuorille antaa oikeus surra ja toimia surunsa sanelemalla tavalla ilman, että sen oikeellisuus tulisi ulkoisilla mittapuilla mitatuksi?

6.2 Surutoimijuuden mahdollisuudet

Vaikka surutoimijuuden monenlaiset reunaehdot haastavat sen rakentumista, tarjoavat ne sille myös mahdollisuuksia (Mäkinen 2015, 120). Toimijuuden perinteisessä tarkastelussa siihen liitetään toisin toimimisen ja aktiivisen ympäristöön vaikuttamisen mahdollisuuksia (Giddens 1984, 9). Erilaiset elämäntilanteita hajottavat katkokset, jollaisia vanhemman menetyks ja siitä juontuva suru saattavat nuorille hetkellisesti olla, tekevät näkyviksi toimijuuden säilyttämisen edellytyksiä (Honkasalo ym. 2014, 365–366). Mahdollisuuksia toimia toisin ja omien ratkaisujen mukaan sekä edellytyksiä toimijuuden ylläpitämiseen ja uudelleenrakentumiseen aukenee tämän tutkielman perusteella sureville nuorille jokaisella toimijuuden tasolla. Edellytykset toimia eroavat kuitenkin sosiaalisesti ja kulttuurisesti yksilöiden välillä (Gordon 2005, 1115), jolloin yksiselitteisiä vastaustauksia kysymykseen, mitä surutoimijuuden reunaehdot surevien nuorten kohdalla mahdollistavat ja miten ne heidän mahdollisuuksiinsa resursoivat, on mahdotonta antaa. Tässä luvussa tiivistän kuitenkin niitä surutoimijuutta mahdollistavia reunaehtoja, joita tämän tutkielman aineistosta ilmeni.

Ulkoapäin aktiiviseksi miellettyä toimijuutta oli aineistossa havaittavissa useanlaista. Yhteiskunnallisista rakenteista esimerkiksi Surevan kohtaaminen -hankkeen luotsaama kokemusasiatuntijakoulutus toimi eräälle haastateltavalle vaikuttamisen väylänä ja mahdollisti oman surukokemuksen julki tuomisen kautta puuttumisen surevien ihmisten asemaan. Toisin toimimista ja aktiivista ympäristöön vaikuttamista edustivat aineistossa myös tavallisessa surevien arjessa toistuvat surun muovaamat toimijuuden merkitykset, kuten muiden ihmisten suruun suhtautumistapojen vastustaminen, surevien aseman kohentumisen toivominen, toisiin ihmisiin tukeutuminen ja surun jakaminen sekä oman surun ja siinä toimimisen arvioimisen monet muodot. Tällainen toimijuus asemoituu ulkoisiin reunaehtoihin, joiden mahdollistamina valintoja tehtiin ja toimijuutta rakennettiin. Esimerkiksi surevien nuorten sosiaaliset suhteet kaikkien niihin sisältyvien haasteiden ohella toimivat alustana toimijuuden rakentumiselle mahdollistamalla esimerkiksi nuorten vastustuksen ja toisaalta lähimmäisiin tukeutumisen.

Aktiivisen ympäristöön vaikuttamisen ja toisin toimimisen esille nostamisen lisäksi haluan toimijuuden laajentuneeseen tutkimuskeskusteluun viitaten korostaa, että perinteisesti ulkoapäin määritetty toimijuuden aktiivisuus ei ole ainoa aktiivisen toimijuuden ymmärtämisen tapa. Keskustelunavaukset pienestä ja hauraasta toimijuudesta tuovat esille näkökulman, jonka mukaan ihminen vaikuttaa aktiivisesti ympäristöönsä silloinkin, kun hänen

toimintansa on perinteisten toimintaa selittävien yhteiskuntatieteellisten tulkintojen valossa passiivista (Honkasalo 2013, 42). Kuten todettu, tämän tutkielman aineiston valossa suru ei yksiselitteisesti pienentänyt nuorten toimijuutta tai tehnyt heistä passiivisia, mutta heidän surutoimijuudessaan oli piirteitä, joiden tarkastelemiseen pienen toimijuuden käsite antaa työkaluja. Vaikka ulkoiset reunaehdot olisivat tarjonneet nuorille suremisen ja surun käsittelemisen mahdollisuuksia, kaikki nuoret eivät niihin tarttuneet. Tällainen tukeen tarttumattomuus ja ”suremattomuus” saattoi herättää ympäristössä vastustusta ja huolta nuorten tilanteista. Kuten toimimiseen yleisesti, niin myös suremiseen liittyy kulttuurisia, yhteiskunnallisia, sosiaalisia ja ajallisia ehtoja, joiden täytyttyä yksilön voidaan sanoa toimivan, tai surevan, aktiivisesti. Näkemys aktiivisen suremisen, surutyön, suorittamisen vaateista on suomalaisen surukulttuurin ydintä, jolloin passiivinen sureminen näyttäytyy näiden ihanteiden ja vaatimusten vastaisena. Samoin kuin toimijuus, voi suru tulla ulkoapäin tulkituksi pieneksi ja hauraaksi, jos sureva nuori ei käsittele sitä rooleilleen oikeanlaiseksi katsotulla tavalla. Tällöin reunaehtojes tarjoamat mahdollisuudet saattavat surevien nuorten näkökulmasta kääntyä haasteiksi tai jopa omien suremisen tapojen toteuttamisen esteiksi.

Näin ollen olennaista reunaehtojes mahdollistaman toimijuuden tarkastelussa on toimijuuden subjektiivisuus eli se, millaisiksi surevat nuoret itse tulkitsivat suremisen mahdollisuuksia omissa elinpiireissään ja sosiaalisissa verkostoissaan (ks. Mäkinen 2015, 115). Toimijuuden mahdollisuudet palautuvat aina sen suhteisuuteen eli sitä ympäröiviin reunaehtoihin, jotka tämän tutkielman aineiston perusteella mahdollistivat sureville nuorille erilaisia asioita erilaisissa tilanteissa heidän subjektiivisista suremisen ja toimijuuden merkityksellistämisen tavoistaan riippuen. Yhdelle suremisen mahdollisuus tarkoittaa läheisten tarjoamia keskusteluhetkiä, toiselle vetäytymistä tuntemusten kanssa omaan rauhaan. Yhden suru mahdollistuu yhdessä perheen kanssa, toisen ystävien. Tähän niin surun kuin toimijuuden merkityksellistämisen subjektiivisuuteen vedoten suremisen mahdollisuudet nuorten kesken eivät rakennu samankaltaistenkaan reunaehtojes puitteissa samanlaisiksi.

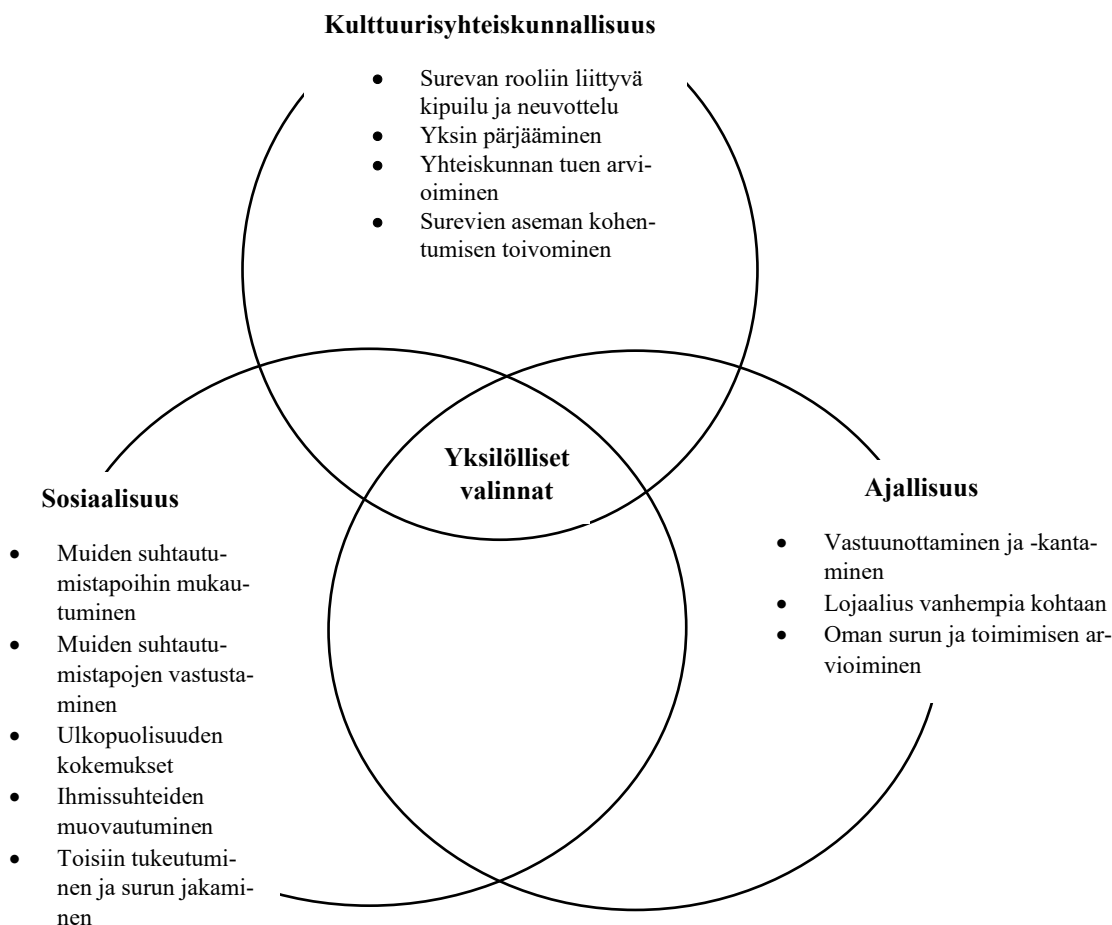
Reunaehtojes ohella suru itsessään näyttää avaavan nuorten toimijuuteen uudenlaisia mahdollisuuksia, kuten surun myötä muuttuneen ajatusmaailman tarjoamia, uusia toimimisen vaihtoehtoja. Suru on perinteisessä surututkimuksessa nähty hyödyllisen elämäkokemuksen sijaan häiriötilana, josta on elämän normaalin jatkumisen turvaamiseksi pyrittävä nopeasti eroon (Pulkkinen 2016, 11). Uusimmat surututkimukset ja esimerkiksi Pulkkisen (2016) tulkinta surusta merkityksellisenä elämäkokemuksena kyseenalaistavat tällaiset ikaikaiset käsitykset surusta hyödyttömänä ja haitallisena rasitteena korostaen sen kokonaisvaltaista

kosketusta ja merkitystä kokijansa elämänkulussa. Myös tämän tutkielman aineistosta piirtyi selkeä kuva surun merkityksellistämistä toimijuudesta, arjesta ja elämästä, josta haastateltavat kuvasivat pääosin olevansa surusta huolimatta, ehkä jopa sen vuoksi, kiitollisia. Haastatteluaineistosta ilmenevästä toimijuuden merkityksellisyydestä nousi tulkinta, jonka mukaan nuorten omien, aktiivisten ratkaisujen ja tekojen ohella suru tekee hiljalleen työtään haastateltavissa (ks. esim. Harmanen 1997, 30). Suru ei siis ole vain jotakin, joka vaatii aktiivista ponnistelemista ja taistelemista, vaan myös kokemus, joka vaikuttaa kokijaansa, vaikka sitä ei aktiivisesti käsitelisi tai työstäisi. Näin ollen suru voidaan nähdä nuorten elämänkuluissa myös uudenlaisen toimijuuden ja mahdollisuuksien avaajana.

6.3 Yksilölliset valinnat surun sävyttämässä elämänkulussa

Vaikka tämän tutkielman merkittävä tarkastelukulma on ollut toimijuuden rakentuminen ulkoisten reunaehtojen kehystämänä, on myös surevien nuorten persoonallisen minuuden ja yksilöllisen toimijuuden jäsentäminen tärkeää (ks. Vanhalakka-Ruoho 2014, 193). Siihen pyrin ymmärtämällä surevien nuorten elämänkulun rakentuvan heidän omista valinnoistaan ja teoistaan, joiden toteutumisesta vallitsevat yhteiskunnalliset, kulttuuriset, ajalliset ja sosiaaliset olosuhteet kuitenkin rajoittavat ja mahdollistavat (ks. Elder 1994; Mäkinen 2015, 105). Mallinnos olosuhteiden asettamista reunaehdoista nuorten surutoimijuudelle juontuu Giddensiläiseen näkemykseen rakenteiden kaksinaisuudesta: ne yhtäältä mahdollistavat toimimista ja toisaalta haastavat tai jopa rajoittavat sitä (Jyrkämä 2007, 202), kuten tuloslukuissa ja edellisissä alalukuissa on esitetty. Suruilmiön moninaisuus ei kuitenkaan antanut minun tyytyä vain tähän teoreettiseen näkökulmaan, vaan ohjasi rakenteiden kaksinaisuuden lisäksi palautumaan ajatukseen toimijuuden relationaalisuudesta ja surevien nuorten vuorovaikutuksellisesta asemasta suhteessa ympäröiviin olosuhteisiin. Erilaisten reunaehtojen ja olosuhteiden haasteet ja mahdollisuudet tekevät näkyväksi myös surutoimijuuden relationaalisuuden: surevat nuoret eivät ole vain passiivisia vastaanottajia, vaan surullaan ja toiminnallaan aktiivisesti kulttuurisyhteiskunnallisiin, ajallisiin ja sosiaalisiin ympäristöihin takaisin vaikuttavia toimijoita (ks. Honkasalo 2013). Tällaisessa toimijuuden analysoimisen ristipaineessa olen vanhempansa menettäneiden nuorten haastattelupuhetta tulkinnut: yrittämättä olla häivyttämättä heidän toimijuuttaan samalla unohtamatta kulttuurisyhteiskunnallisten, ajallisten ja sosiaalisten järjestysten merkityksiä toimijuuden rakentumiselle (ks. Gordon 2005, 123). Tasapainottelua vaatineen analyysiprosessin lopputuloksena syntyi

vanhempansa menettäneiden nuorten moninaista toimijuutta surun sävyttämässä elämäkullussa kuvaava kuvio (Kuvio 1).

Kuvio 1: Surutoimijuus nuorten elämäkullussa.

Kuvio havainnollistaa vanhemman menetyksestä ja surusta juontuvia moninaisia merkityksiä nuorten toimijuudelle ja elämäkullulle. Nuorten toimijuus on monesta suunnasta säädeltyä ja kontrolloitua, mutta samalla takaisin sitä ympäröiviin olosuhteisiin monin tavoin vaikuttavaa. Tässä tutkielmassa havaitut surun merkitykset nuorten toimijuudelle tulevat näkyviksi sitä kehystävien reunahehtojen kautta. Kulttuurisyhteiskunnallisella toimijuuden tasolla suru saattaa herättää kipuilua ja neuvottelua surevan roolista, monimutkaistaa yksin pärjäämiseen ja tarvitsevuuteen liittyviä kysymyksiä, saada arvioimaan omaa suhdetta yhteiskunnan tukeen sekä synnyttää toiveita ja toimia surevien aseman kohentamiseksi. Toimijuuden ajallisesta näkökulmasta tarkasteltuna surun merkitykset kiteytyvät vastuunottamisen ja -kantamisen, lojaaliuden sekä oman surun ja siinä toimimisen eri ajallisilla

ulottuvuuksilla tapahtuvaan arvioimiseen liittyviin kysymyksiin. Sosiaalinen taso kertoo surun merkityksellistämistä toimijuudesta puolestaan muiden ihmisten suhtautumistapoihin mukautumisen ja niitä vastustamisen, ulkopuolisuuden kokemusten, ihmissuhteiden muo-
vautumisen sekä toisiin tukeutumisen ja surun jakamisen näkökulmista. Nuorten toimijuus näyttää siis saavan surun myötä monenlaisia merkityksiä, joista uskon tähän tutkielmaan saaneeni tiivistettyä vain murto-osan. Haluankin muistuttaa sekä lukijoille että itselleni, että suru ei merkitse kaikille samaa ja sen merkitykset saattavat myös vaihdella elämäntilanteit-
tain, minkä vuoksi tämän tutkielman tulokset eivät sellaisinaan ole yleistettävissä kaikkiin sureviin nuoriin. Surutoimijuuden moninaisuudesta kertoo jo tämän pienen tutkielman si-
sällä esiintynyt vaihtelevuus: kun yksi haastateltava kuvasi esimerkiksi vastuunottamista joutumisena, toiselle se näyttäytyi pystymisenä ja kolmannelle haluamisena.

Kuten kuvio 1 osoittaa, nämä moninaiset surun merkitykset paikantuvat toimijuuden kol-
meen tasoon, mutta ovat tasojen limittymisen vuoksi jatkuvassa vuorovaikutuksessa keske-
nään. Vuorovaikutuksen näkökulma perustuu toimijuuden relationaaliseen ymmärtämiseen,
jonka mukaan surevat nuoret sijaitsevat ja vaikuttavat aina moninaisissa, limittäisissä suh-
teissa ja konteksteissa (Burkitt 2015, 322). Kulttuurisyhteiskunnalliset, ajalliset ja sosiaaliset
olosuhteet kietoutuvat toisiinsa ja muodostavat ympäristön, jonka vuorovaikutuksellisuu-
dessa surevien nuorten toimijuus todentuu ja kiteytyy lopulta yksilöllisiksi valinnoiksi. Su-
run merkityksellistämisen toimijuuden sävyt, kuten surevan rooliin liittyvä kipuilu ja neuvot-
telu, muiden suhtautumistapoihin mukautuminen ja lojaalius vanhempia kohtaan kertovat
olosuhteiden ja sisäisten kokemusten ohjailemista valinnoista esimerkiksi sen suhteen, mitä,
miten ja kenelle nuoret surustaan puhuvat ja minkälaisia itsenäistymiseen ja tulevaisuuteen
liittyviä ratkaisuja he tekevät. Toimijuus näyttäytyy siis monikerroksisena vuorovaikutuksen
kenttänä (Mäkinen 2015, 120), jonka suhteisuus asemoi surevat nuoret olosuhteista erillisten
ja muista ihmisistä riippumattomien toimijoiden sijaan refleksiivisiksi, riippuvaisiksi, tarvit-
seviksi ja haavoittuvaisiksikin (Burkitt 2015, 322). Sen lisäksi, että reunaehdot osaltaan mää-
rittävät surevien nuorten valintojen mahdollisuuksia, ne ovat myös jatkuvassa vuorovaiku-
tuksessa keskenään. Surukulttuuri vaikuttaa siihen, miten nuorten suru tulee heidän omissa
sosiaalisissa suhteissaan kohdatuksi samaan aikaan, kun sosiaaliset ja ajalliset surutoimijuu-
den ilmenemismuodot vaikuttavat vallitsevaan suruun ja nuoruuteen liittyvää kulttuurisyh-
teiskunnalliseen ymmärrykseen.

Surevien nuorten toimijuus ei siis tämän tutkielman mukaan rakennu autonomiseksi tai riip-
pumattomaksi, vaan suhteissa moniin nuorten sisäisiin ja ulkoisiin tekijöihin. Nämä tekijät

säätelevät nuorten suremisen paikkoja ja mahdollisuuksia sekä niitä koskevia valintoja. Nuoret saattavat valita hakeutua esimerkiksi keskusteluavun piiriin, mutta avun saaminen voidaan kokea kaiken byrokratian keskellä haasteelliseksi. Toisaalta esimerkiksi kouluterveydenhuollon keskusteluavun piiriin hakeutumista voi haastaa käsitys itsestä surevana ja jollakin tavalla muihin avunsaajiin verrattuna erilaisena, jolloin herää kysymys, onko koulukuraattori tai -psykologi oikea tai pätevä ihminen kohtaamaan ja auttamaan. Myös nuorten omissa sosiaalisissa suhteissa toimimiseen saattaa liittyä pohdinta siitä, tuleeko surukokemuksensa kanssa haluamallaan tavalla kohdatuksi. Aineiston valossa sanoisin, että nuorten elämämpiireistä löytyy surun käsittelemisen paikkoja ja mahdollisuuksia, mutta niihin tarttumista ja hyödyntämistä haastavat niin erilaiset surukokemuksen aikaan saamat ajattelumallit ja muuttuneet käsitykset itsestä ja omista tarpeista (Mäkinen 2015, 121) kuin ohiteuksi tulemisen kokemusten ja epämiellyttävien kohtaamisten ruokkima varautuneisuus. Huomionarvoista on myös se, että kaikki surevat eivät toivo ulkopuolista apua tai erityistä suhtautumista suruunsa edes läheisten ihmisten taholta. Avusta kieltäytymisen valintakaan ei aina tule reunaehtojen taholta hyväksytyksi, kuten eräs surunsa kanssa itsekseen viihtyvä haastateltava kuvasi kertoessaan äidin painostavasta sävystä kehottaa häntä *suremaan* ja hakeutumaan avun piiriin. Monenlaiset, toistensa vastaisetkin suruun liittyvät valinnat näyttäytyvät ulkoisten reunaehtojen haastamina, tai ainakin niiden puitteissa jännitteistettyinä. Surevien nuorten toimijuudessa on havaittavissa myös voimakkaita autonomisia piirteitä. Niitä tekevät näkyviksi esimerkiksi muiden ihmisten suhtautumistapojen vastustamisen keinot, joiden avulla haastateltavat kuvasivat ikään kuin pitävänsä itsensä ja omassa surussa olemisen tapojensa puolia sen sijaan, että jättäisivät kaikissa tilanteissa omat suruun liittyvät tarpeensa toissijaisiksi. Haastateltavat myös kuvasivat useissa tilanteissa voivansa tehdä suruunsa liittyviä ratkaisuja melko vapaasti. Näyttää siis siltä, että suremiseen liittyvä päätöksenteko toteutuu itsenäisyyden ja suhteissa toimimisen vuoropuhelussa (ks. Vanhalakka-Ruoho 2010).

Tulkinnat nuorten surutoimijuudesta voivat saada hyvin erilaisia riippuen siitä, ovatko sen ymmärtämisen teoreettiset lähtökohdat lähempänä rakenteista vapaata vai rakenteiden määrittämää toimijuutta. Tämän tutkielman tulokset antavat vivahteikkaita ja hienosyisiä näkökulmia surevien nuorten toimijuuteen sen paikantuessa individualististen ja rakennekeskeisten teorioiden välimaastoon. (Mäkinen 2015, 103.) Toimijuus saattaa näyttäytyä vanhemman menetyksen myötä esimerkiksi varhain kehittyneen itsereflektion, vaikuttamispyrkimysten ja kokemusasiantuntijuuden näkökulmista vahvana, jolloin nuorten ratkaisuja

ohjaavat tietoiset pyrkimykset kohti jotakin päämäärää. Tällaisilla aktiivisilla toimimisen tavoilla nuoret vaikuttavat kulttuurisyhteiskunnalliseen, ajalliseen ja sosiaaliseen ympäristöönsä. Toisaalta tällaista ulkoisiin reunaehtoihin takaisin vaikuttavaa, aktiivista surutoimijuutta on havaittavissa myös silloin, kun nuorten toimiminen surussa tuo esille rajoitetun toimijuuden piirteitä (Honkasalo 2013, 60). Tällöin mahdollisuudet tehdä valintoja voivat rajautua erilaisten nuorta ja surua ympäröivien kulttuuristen, yhteiskunnallisten ja sosiaalisten raamien mukaisiksi. (ks. Hokkanen 2014, 57.) Nuorilla on erilaisia surussa olemisen orientaatioita ja niihin liittyviä valintoja ja ratkaisuja, joiden toteuttamista kulttuurisyhteiskunnalliset, ajalliset ja sosiaaliset reunehdot rajoittavat ja mahdollistavat. Joku pyrkii aktiivisesti työstämään suruaan, toinen toimii sitä tietoisesti piilottaen, kolmas keskittyy ikävöimään ja neljäs keskittämään ajatuksensa jäljelle jääneeseen perheeseen. Jotkut orientaatiot tulevat ympäristön taholta helpommin hyväksytyiksi tai tuomituiksi kuin toiset, mikä saattaa vaikuttaa siihen, missä määrin surevat nuoret voivat suunnata toimintaansa ja käsitellä menetystä elämäntilanteessaan haluamallaan tavalla. Tämän tutkielman olennaisin anti on nähdäkseni se, että toisin kuin esimerkiksi yhteiskuntaluokkaan, etnisyyteen, kulttuuriin, sukupuoleen tai seksuaalisuuteen liittyvät järjestykset (Gordon 2005, 116), suru ja surevan rooli eivät itsessään olennaisesti rajaa nuorten toimimisen mahdollisuuksia. Sen sijaan ne herättävät nuorissa erityisiä toiveita ja tarpeita, joihin ulkoiset ympäristöt ovat vaihtelevasti valmiita, kykeneviä ja halukkaita vastaamaan.

Nuorille on tämän tutkielman tulosten perusteella kehkeytynyt vanhemman menetyskokemuksen myötä uudenlaisia ajattelu- ja suhtautumistapoja, ja he ovat omaksuneet surevan asemaan liittyviä identiteettisitoumuksia, jotka ympäröivien reunaehtojen ohella ohjailevat heidän yksilöllisiä valintojaan ja ratkaisujaan. Vanhemman menetyskokemus on ikään kuin kutsunut nuoret uudenlaiseen merkityksellistämisen prosessiin, jossa heidän käsityksensä omasta itsestään ja vuorovaikutussuhteissa toimimisen mahdollisuuksistaan, elämässä tärkeinä pitämistään arvoista, yhteiskunnallisesta paikastaan ja tulevaisuudestaan asettuvat uudelleen arvioitaviksi. (ks. Mäkinen 2015, 121.) Kaikki surevat eivät koe tällaista elämän uudelleensuuntautumista, ja tämänkään tutkielman haastateltavista kaikki eivät suoraan sanoitaneet menetyksen vaikuttaneen näin voimakkaasti elämäänsä. Toisaalta heidänkin kerronnastaan oli mahdollista havaita surun merkityksellistämää toimijuutta, joka ehkä heidän omassa kokemusmaailmassaan saattoi olla piiloutuneena esimerkiksi menetykseen liittyvien hankalien tunteiden taakse. Tämän tutkielman tulosten perusteella piirtyi kuitenkin tulkinta surun merkityksellistämistä toimijuudesta, joka syvimmillään ilmenee uudenlaisina sävyinä

nuorten ihmisyydessä ja elämään suhtautumisessa. Erään haastateltavan sanoin, *se on hyvin konkreettisesti tuonut esille sen, että ei ehkä kannata niinku huomista oottaa vaa ellää just nyt ku sitä ei oo kellekkää sitä huomista luvattu.*

7 POHDINTA

Jos halutaan ymmärtää kuolemansurua ja surevaa ihmistä, on ylitettävä yksittäisen ihmisen ja hänen elämänsä ääret, kurotettava kohtia jaettua: sosiaalista ja kulttuurista.

Mari Pulkkinen (2016, 13)

Tässä tutkielmassa olen pyrkinyt valottamaan vanhemman menetyksen merkityksiä nuorten toimijuudelle Pulkkinen kokonaisvaltaisuutta ja merkityksellisyyttä korostava surukäsitys ja toimijuuden elämänkulkuteoriaan perustuva tasomalli suuntaviivoinani. Toimijuuden tasomalli ja sen elämänkulullinen viitekehys ovat mahdollistaneet vanhemman menetyksen kokeneiden nuorten surun ja tilanteiden kuvaamisen myötätuntoisesti ja moniulotteisesti, sillä se ei jätä surusta selviytymistä yksilön harteille, vaan huomioi surun kokonaisvaltaisuuden antaen välineitä tarkastella surevaa yksilöä, ympäröiviä tekijöitä ja erilaisia vuorovaikutussuhteita osana toimijuuden rakentumista (ks. Rasa 2019, 34; Vanhalakka-Ruoho 2014, 194). Tutkielman tulokset kertovat surun muovaamassa elämänkulussa ilmenevästä vivahteikkaasta ja monisävyisestä toimijuudesta, joka avaa tuoreita ja tärkeitä näkökulmia surevien nuorten arkeen sekä siinä vaikuttaviin yhteiskunnallisiin, kulttuurisiin, sosiaalisiin ja ajallisiin tilanteisiin sekä ravisuttaa normittuneen ja aktiivisen toimimisen perinteisten rajojen tarpeellisuutta surun kaltaisen, minuutta ja elämänkulkua perustavanlaatuisesti uudelleensuuntaavan kokemuksen äärellä.

Olen tässä pro gradu -tutkielmassani laadulliselle elämäkertahaastattelututkimukselle tyypillisesti, tosin perinteiselle yksilökeskeiselle surututkimukselle vastaisesti, pyrkinyt pohtimaan surevia yksilöitä kuvaavien tutkimustulosten suhdetta nuorten surun laajempaan kulttuurisyhteiskunnalliseen kehykseen (ks. Estola ym. 2017, 157). Sen lisäksi, että olen ollut kiinnostunut vanhemman menetyksen merkityksistä surevien yksilöiden toimijuudelle, olen myös pyrkinyt avaamaan yksilökokemusten antia nuorten suruun ja toimijuuteen liittyville, yleisille kulttuurisille ja yhteiskunnallisille keskusteluille. Haastateltavien kertomukset siitä, millaista on menettää nuorena äiti ja/tai isä, kertovat henkilökohtaisten merkitystensä lisäksi muun muassa yhteiskunnassamme vallitsevasta yleisestä suruun suhtautumisesta, kulttuuriilmapiirimme ohjailemasta suremisesta sekä nuoruuden ikävaiheelle ominaisista normittuneista surun säätelijöistä. Haastateltavien pohdinnat esimerkiksi absoluuttisen surun käsittelemisen konkretiasta ja vastuunkantamisen velvoitteista kertovat yksilön ulkoisten, laajempien kulttuurisyhteiskunnallisten näkemysten merkityksellistämistä surutoimijuudesta. Surevien nuorten yksilötoimijuus on tämän tutkielman tulosten valossa monin tavoin ja

monesta suunnasta säädelyä ja kontrolloitua, mikä luo jännitteitä surevien nuorten arkeen avaten samalla tärkeitä näkökulmia suomalaiseen surukulttuuriin.

Tämän tutkielman tulosten perusteella nuorten toimijuuden perspektiivi avautuu suhteessa vanhemman menetyskokemukseen ja siitä juontuvaan suruun. Toimijuuskeskustelua on vauvannut yksilön kykyjä ja valtaa korostava näkökulma ja teoreettinen ymmärrys, jota olen kokonaisvaltaisuutta ja merkityksellisyyttä korostavan surukäsityksen näkökulmasta pyrkinyt vanhemman menetystä sureviennuorten toimijuuden tasolla kyseenalaistamaan ja onnistunut toivottavasti myös lisäämään ja vahvistamaan niin toimijuus- kuin surukeskustelunkin kontekstisidonnaisia ja suhteisia sekä myötätuntoisia ja tuoreita suuntia. Tämän tutkielman lähtökohta on toimijuuden ymmärtäminen vahvasti relationaalisena ja sitä on tarkasteltu suhteessa kulttuurisyhteiskunnalliseen, ajalliseen ja sosiaaliseen kontekstiin, joissa vuorovaikutus ja kohtaaminen tai kohtaamattomuus rajaavat tai laajentavat nuorten toimijuutta (ks. Laitinen & Niskala 2013, 11). Toimijuuden relationaalinen näkökulma tekee vanhemman menetyskokemuksen ja surun kontekstissa näkyväksi toimijuuden rakenteista ja suhteista luonnetta sen yksilökeskeisen näkökulman ohella. Toimijuuskeskustelun tavoin myös surua koskeva tutkimuksellinen keskustelu on kapeutunut keskittymään surun yksilökohtaisiin ja psykologisiin näkökulmiin, jolloin toimijuuden ymmärtäminen relationaalisena ja kontekstisidonnaisena ilmiönä onkin ollut omiaan tuomaan surukeskusteluun sitä monipuolistavia ja rikastuttavia näköaloja. Toisaalta myös surun ymmärtäminen suhteisena ja ajallisena kokemuksena on tuonut esille näkökulmia liikkeessä olevasta sekä ajoittain ja tilanteitaen muuttuvasta toimijuudesta (ks. Vanhalakka-Ruoho 2015, 49).

Huhtikuussa 2022 pidetyssä surukonferenssissa kriisi- ja traumapsykoterapeutti Sirpa Tapio kysyi luennollaan, kenen ehdoilla suru oikeastaan tuleekaan ammattikäytännöissä kohdataksi. Tämä tutkielma toteuttaa sosiaalityön tavoitteita ja asettaa kyseenlaiseksi yhteiskunnassa olemassa olevat esteet ja eriarvoisuudet (Raunio 2011, 87) tekemällä tunnistettaviksi nuorten suruun moninaisesti vaikuttavia reunaehtoja, joiden olemassaololla on väistämättömiä vaikutuksia myös siihen, miten suruun suhtaudutaan ja surevia kohdataan. Pyrkimykseni on ollut osallistua toimijuuden relationaalisuutta ja kontekstuaalisuutta sekä surun kokonaisvaltaisuutta ja merkityksellisyyttä korostavaan tutkimukselliseen keskusteluun. Tulokulmani suruaiheeseen on poikkeava verrattuna vallitsevaan surututkimuksen kenttään. Tutkielmani lisää ja vahvistaa myös toimijuuskeskustelun tuoreita näkökulmia, joissa painottuvat vuorovaikutuksellisuus, suhteisuus ja tilannesidonnaisuus. Toimijuuden määrittää se, mistä käsin sitä tarkastellaan. Surun kontekstissa toimijuuden dilemma on Gordonian (2005, 126)

mukaillen se, miten surevien nuorten toimintaa menetyksen jälkeen tulkitaan. Jos suru mielletään ohimeneväksi poikkeustilaksi ja häiriöksi (ks. Pulkkinen 2016), vanhempansa menettäneiden nuorten surutoimijuus peilautuu tähän käsitykseen. Silloin menetys ei saa jäädä pidemmäksi aikaa vaikuttamaan nuorten toimijuuteen ja elämänvalintoihin, vaikka tuoreen tutkimuksen mukaan juuri tällainen surun merkityksellisyys on sille ominaista. Mikäli tätä ankaraa ja joustamatonta kehystä onnistuttaisiin purkamaan, saattaisi kulttuurisyhteiskunnallinen ilmapiiri tulla surun suhteen avoimemmaksi ja tuomitsemattommaksi ja ammatikäytännöt muuttua työpaikkojen ja työntekijöiden ehtojen sijaan surevien ehdoilla eteneviksi: heidän tarpeitaan herkemmin tunnistaviksi ja heitä kunnioittavammin kohtaaviksi.

Pulkkinen (2016, 381) toivoo, että kuolemansurun ymmärtäminen inhimillisenä ja henkilökohtaisena, mutta samalla jaettuna ja yhteisenä kokemuksena raivaisi tilaa uudellaisille tavoille lähestyä surua ja herättäisi myös kulttuurin ja yhteiskunnan tutkijoiden kiinnostuksen kuolemansurua kohtaan. Toive on tavoittanut ainakin yhden sosiaalityön pro gradun tekijän ja kuten tämän tutkielman teorialuku osoittaa, on surututkimuksen kenttä hiljalleen saamassa näkökulmia myös yhteiskuntatieteistä ja kulttuurintutkimuksesta. Tieteellisen tutkimuksen merkitystä surun ymmärtämisessä ei tule vähätellä, sillä tieteelliset ajatusmallit vaikuttavat niin tavallisten ihmisten kuin ammattilaistenkin käsityksiin surusta (Pulkkinen 2016, 12). Muiden ammattilaisten ohella sosiaalityön ammattilaisten on mahdollista ammentaa näkökulmia ja työkaluja työnsä kohtaamisiin surevien nuorten näkökulmasta kerrotusta, kokonaisvaltaisuutta ja kontekstuaalisuutta korostavista surun ja toimijuuden ymmärtämisen tavoista. Sen lisäksi, että humanistisyhteiskuntatieteellinen, aikaan ja paikkaan sidottu (ks. Pulkkinen 2016, 59) surututkimus monipuolistaa surun ymmärtämisen tapoja ja avaa uudellaisia näköaloja suomalaiseen surukulttuuriin, se tarjoaa tärkeää tietoa sosiaalityön ammatikäytäntöjen ja surevien nuorten kohtaamisen tueksi. Jotta tuore surutietous tavoittaa sosiaalityötä käytännössä tekevät ja surevia nuoria kohtaavat ammattilaiset, tulee tutkimuksen ja käytännön välisiä suhteita tiivistää.

Pulkkinen (2016) myötätuntoinen lähestymistapa surevia kohtaan on ohjannut tämän tutkielman suuntaa ja ollut olennaisena osana muodostamassa sen teoriapohjaa, mutta näkökulman syvempi henkilökohtainen ymmärtäminen on tehnyt myös omasta surustani kaikessa merkityksellisyydessään kevyempää kantaa. Ennen syyllistin itseäni siitä, että aika ei ollut parantanut eikä suru päättynyt, kun nykyään tunnistan suremiseeni vaikuttavia moninaisia ulkoisia tekijöitä ja tiedostan perinteisten, yhä ajassamme vallitsevien surukäsitysten sopimattomuuden oman menetykokemukseni selittäjinä. Omakohtaiseen kokemukseen sekä tämän

tutkielman teoriaosuuteen ja tuloksiin nojaten huomaa, että surututkimuksen vaikutukset paikantuvat siis kulttuurisyhteiskunnallisen ympäristön ja ammattikäytäntöjen ohella yksittäisten surevien arkeen. Moninaistuneen käsityksen ja lisääntyneen tietouden myötä en ole halunnut omassa surussani enkä myöskään tässä tutkielmassa muuttaa murhetta menestykseksi tai surua sankaruudeksi enkä puhua selviytymisestä tai toipumisesta, vaan ymmärtää surun itsessään merkityksellisenä elämäkokemuksena, johon jokaisella tulisi olla oikeus ilman vaateita sopia ennalta määritettyihin malleihin ja ulkoapäin asetettuihin raameihin.

Itkonen (2018, 4) toteaa, että oman surunsa tunteminen on tie ihmisenä olemisen syvyyteen. Sen minulle ovat oman kokemukseni lisäksi todistaneet surevat ihmiset niin vertaistukijärjestöissä ja surukonferenssissa, kuin kahvipöydissä ja koulun penkeillä. Viimeisimpänä sen tekivät minulle näkyväksi kuusi viisasta haastateltavaa, joiden tarinoista toivon osanneeni tähän tutkielmaan tiivistää edes hieman sitä syvyyttä, joka heidän kerronnastaan kumpusi. Surua voi nähdä kaikkialla, jos sille on valmis avaamaan silmänsä. Toivon, että opiskelijat ja tutkijat yli tiedekuntarajojen uskaltautuisivat tarttua suruaiheeseen ja antaa silmiensä avautua sen moninaisille mahdollisuuksille. Kuten todettu, surututkimuksen kenttä kaipaa lisää keskustelunavauksia kulttuurin- ja yhteiskunnantutkijoilta ja sen yksilökeskeisyys sitä haastavia ja sen rinnalle asettuvia näkökulmia. Tämän tutkielman perusteella tarpeellisia jatkotutkimusaiheita voisivat olla esimerkiksi surutoimijuuden sukupuolittuneisuus ja asiakkaiden suru sosiaalityön ammattikäytäntöjen näkökulmasta. Pienenä markkinointipuheena totean, että suruaiheeseen sukeltaminen saattaa mielenkiintoisen tieteellisen katsauksen lisäksi avata näköaloja elämän syvimpiin merkityksiin.

LÄHTEET

- Aalberg, Veikko 2019: Nuoruusiän psyykinen kehitys. Teoksessa Kumpulainen, Kirsti & Aronen, Eeva & Ebeling, Hanna & Laukkanen, Eila & Marttunen, Mauri & Puura, Kaija & Sourander, Andre (toim.): Lastenpsykiatria ja nuorisopsykiatria. Duodecim. Helsinki, 35–42.
- Aho, Anna Liisa 2010: Isän suru lapsen kuoleman jälkeen. Tuki-interventio ja sen arviointi. <https://urn.fi/urn:isbn:978-951-44-8221-2>. Viitattu 23.4.2022.
- Alasuutari, Pertti 2011: Laadullinen tutkimus 2.0. Vastapaino. Tampere. 4. uudistettu painos. 1. painos 1994.
- Atkinson, Robert 1998: The life story interview. SAGE. Thousand Oaks.
- Bandura, Albert 2001: Social Cognitive Theory: An Agentic Perspective. *Annual Review of Psychology* 52 (1), 1–26.
- Bandura, Albert 2005: Adolescent development from an agentic perspective. Teoksessa Pajares, Frank & Urdan, Tim (toim.): Self-efficacy beliefs of adolescence. Information Age Publishing. Greenwich, Connecticut, 1–43.
- Burkitt, Ian 2015: Relational agency: Relational sociology, agency and interaction. *European Journal of Social Theory* 19 (3), 1–18.
- Brandt, Linda 2014: Surusta selviytyminen. Läheisen itsemurhan kohtaaminen nuorena aikuisena. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:hulib-201703272877>. Viitattu 23.4.2022.
- Brent, David A. & Melhem, Nadine M. & Masten, Ann S. & Porta, Giovanna & Walker Payne, Monica 2012: Longitudinal Effects of Parental Bereavement on Adolescent Developmental Competence. [Longitudinal Effects of Parental Bereavement on Adolescent Developmental Competence \(nih.gov\)](https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/22811111/). Viitattu 3.1.2022.
- Castrèn, Anna-Maija 2018: Lojaaliuden vaativat sidokset. Teoksessa Eerola, Petteri & Pirskanen, Henna (toim.): Perhe ja tunteet. [Perhe ja tunteet | Ellibs Library](https://ellibs.fi/urn:nbn:fi:ellibs-201805010001). Viitattu 4.5.2022.
- Christ, Grace H. & Siegel, Karolynn & Christ, Adolph E. 2002: Adolescent Grief: “It Never Really Hit Me... Until It Actually Happened”. [10.1001/jama.288.10.1269](https://doi.org/10.1001/jama.288.10.1269). Viitattu 4.5.2022.
- Crossley, Nick 2011: Towards Relational Sociology. Routledge.
- Elder JR, Glen H 1994: Time, Human Agency, and Social Change: Perspectives on the Life Course. *Social Psychology Quarterly* 57 (1), 4–15.
- Elder Jr, Glen H 1998: The Life Course as Developmental Theory. *Child Development* 69 (1), 1–12.
- Emirbayer, Mustafa & Mische, Ann 1998: What Is Agency? *American Journal of Sociology* 103 (4), 962–1023.
- Enckell, Henrik 2017: Esipuhe 1. laitokseen. Teoksessa Freud, Sigmund: Suru ja synkkämielisyys sekä muita esseitä. Suom. Markus Lång. Alkuperäinen teos Trauer und Melancholie vuodelta 1917. Kustantaja BoD. Helsinki.
- Erjanti, Helena & Paunonen-Ilmonen, Marita 2017: Suru ja surevat. Sued Management Oy & HEC Oy. Nurmijärvi.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 2008: Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Vastapaino. Tampere.
- Estola, Eila 1999: Varhaiskasvatus lastentarhanopettajan silmin. Narratiivis-elämäkerrallinen tutkimus varhaiskasvatuksessa. Teoksessa Ruoppila, Isto & Hujala, Eeva & Karila, Kirsti & Kinno, Jarmo & Niiranen, Pirkko & Ojala, Mikko (toim.): Varhaiskasvatuksen tutkimusmenetelmiä. Atena. Jyväskylä, 131–148.
- Estola, Eila & Uitto, Minna & Syrjälä, Leena 2017: Elämäkertahaastattelu. Teoksessa Hyvärinen, Matti & Nikander, Pirjo & Ruusuvoori, Johanna (toim.): Tutkimushaastattelun käsikirja. Vastapaino. Tampere, 153–173.
- Evans, Karen 2007: Concepts of bounded agency in education, work, and the personal lives of young adults. *International Journal of Psychology* 42 (2), 85–93.
- Exley, Catherine 2004: Review article: the sociology of dying, death and bereavement. *Sociology of Health and Illness* 26 (1), 110–122.

- Frost, Liz & Hoggett, Paul 2008: Human agency and social suffering. *Critical Social Policy* 28 (4), 438–460.
- Giddens, Anthony 1984: *The Constitution of society*. Polity Press. Cambridge.
- Gordon, Therese A. 2012: Good Grief: Exploring the Dimensionality of Grief Experiences and Social Work Support. *Journal of Social Work in End-of-Life & Palliative Care* 9 (1), 27–42.
- Gordon, Tuula 2005: Toimijuuden käsitteen dilemma. Teoksessa Meurman-Solin, Anneli & Pyy-
siäinen, Ilkka (toim.): *Ihmistieteet tänään*. Gaudeamus. Helsinki, 114–130.
- Haine, Rachel A. & Ayers, Tim S. & Sandler, Irwin S. & Wolchick, Sharlene A. 2008: Evi-
dencebased practices for parentally bereaved children and their families 39 (2), 113–121.
- Halonen, Aino & Hannikainen, Jaana 2008: Kunpa olis molemmat. Viiden 13–17-vuotiaan keski-
suomalaisen nuoren omat kokemukset saamastaan tuesta vanhemman kuoleman jälkeen.
[JOHDANTO \(theseus.fi\)](http://www.johdanto.fi). Viitattu 3.1.2022.
- Haravuori, Henna & Marttunen, Mauri & Viheriälä, Liisa 2019: Traumaattiset kokemukset. Teok-
sessa Kumpulainen, Kirsti & Aronen, Eeva & Ebeling, Hanna & Laukkanen, Eila & Marttu-
nen, Mauri & Puura, Kaija & Sourander, Andre (toim.): *Lastenpsykiatria ja nuorisopsykiat-
ria*. Duodecim. Helsinki, 91–97.
- Harmanen, Eija 1997: Sielunhoito sururyhmässä. Tutkimus ryhmäohjaajan näkökulmasta Suomen
evangelisluterilaisessa kirkossa. Diss. Helsinki.
- Hautala, Sanna 2021: Sensitiiviset tutkimusaiheet ja tutkimuksen eettiset ratkaisut. Luentotalenne.
Johdatus pro gradu -tutkielman tekemiseen. Lapin yliopisto.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 2000: Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käy-
täntö. Yliopistopaino. Helsinki.
- Hirvonen, Maiju 2020: Surun prosessikaaviota ei ole. Teoksessa Lahti, Tuuli (toim.): *Suru*. Duode-
cim. Helsinki, 55–56.
- Hokkanen, Liisa 2013: Asiakaskansalaisen toimijuus sosiaalityöllisessä asianajossa. Teoksessa Lai-
tinen, Merja & Niskala, Asta (toim.): *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Vastapaino. Tam-
pere, 55–86.
- Hokkanen, Liisa 2014: Autetuksi tuleminen. Valtaistavan sosiaalisen asianajon edellyttämät toimi-
juudet. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-484-730-8>. Viitattu 3.1.2022.
- Honkasalo, Marja-Liisa 2013: Katveessa – Pieni toimijuus kriittisenä avauksena toiminnan teori-
aan. *Tiede & Edistys* 38 (1), 42–61.
- Honkasalo, Marja-Liisa & Ketokivi, Kaisa & Leppo, Anna 2014: Avauksia ja keskustelua. Monise-
litteinen ja hämärä toimijuus. *Sociologia* 51 (4), 365–372.
- Hurtig, Johanna 2013: Taivaan taimet. Uskonnollinen yhteisö ja väkivalta. Vastapaino. Tampere.
- Hämäläinen, Kati 2012: Perhehoitoon sijoitettujen lasten antamat merkitykset kodilleen ja perhe-
suhteilleen. [a11c9264-hamalainen_perhehoitoon-sijoitettujen.pdf \(vaestoliitto.fi\)](http://www.hamalainen_perhehoitoon-sijoitettujen.pdf). Viitattu
9.5.2022.
- Isokangas, Anna-Kaisa 2016: Nuorten surussa selviytyminen vanhemman kuoleman jälkeen. *Micro-*
soft Word - Valmis gradu lähetettäväksi.docx (core.ac.uk). Viitattu 3.1.2022.
- Itkonen, Juha 2018: Kun vauvaonni vaihtuu kuoleman suruun. Narratiivinen tutkimus kohtukuole-
masta, lapsen kuoleman aiheuttamasta surusta ja selviytymisprosessista sekä kirkon tuesta.
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-4363-1>. Viitattu 9.5.2022.
- Itkonen, Juha 2020: Surua on tutkittu jo vuosisatojen ajan. Teoksessa Lahti, Tuuli (toim.): *Suru*.
Duodecim. Helsinki, 9-17.
- Jacobsen, Michael Hviid & Lund, Peter Clement & Petersen, Anders 2020: *Spectacular Grief – On
three Main Trends in the Way We Deal with Loss in Contemporary Society*. Teoksessa Ja-
cobsen, Michael Hviid (toim.): *The Age of Spectacular Death*. Routledge. London, 161-183.
- Jakoby, Nina R. 2012: Grief as a Social Emotion. *Death Studies* 36 (8), 679–711.
- Juvonen, Tarja 2013: Nuorten aikuisten autonomisen toimijuuden jännitteinen rakentuminen am-
matillisen etsivän työn kontekstissa. Teoksessa Laitinen, Merja & Niskala, Asta (toim.): *Asi-
akkaat toimijoina sosiaalityössä*. Vastapaino. Tampere, 327–356.

- Juvonen, Tarja 2015: Sosiaalisesti kontrolloitu, hauraasti autonominen. Nuorten toimijuuden rakentuminen etsivässä työssä. [Juvonen_TAITTO_150415.indd \(nuorisotutkimusseura.fi\)](#). Viitattu 3.2.2022.
- Juvonen, Tuula 2017: Sisäpiirihaastattelu. Teoksessa Hyvärinen, Matti & Nikander, Pirjo & Ruusuvoori, Johanna (toim.): Tutkimushaastattelun käsikirja. Vastapaino. Tampere, 398–410.
- Jyrkämä, Jyrki 2007: Toimijuus ja toimijatilanteet – aineksia ikääntymisen arjen tutkimiseen. Teoksessa Seppänen, Marjaana & Karisto, Antti & Kröger, Teppo (toim.): Vanhuus ja sosiaalityö. Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä. PS-Kustannus. Jyväskylä, 195–217.
- Jyrkämä, Jyrki 2008: Toimijuus, ikääntyminen ja arkielämä – Hahmottelua teoreettis-metodologiseksi viitekehyykseksi. *Gerontologia* 22 (4), 190–203.
- Kallinen, Kati & Pirskanen, Henna & Rautio, Susanna 2015: Sensitiivinen tutkimuksessa. Menetelmät, kohderyhmät, haasteet ja mahdollisuudet. United Press Global.
- Kallinen, Kati & Pirskanen, Henna 2022: Lasten ja nuorten tutkimushaastattelu. Gaudeamus. Tallinna.
- Karvinen, Hanna 2011: Heitähän arkulle hiljaa multaa, siellä on lapseni, siellä on kultaa: tutkimus äitien negatiivisen sosiaalisen tuen kokemuksista oman lapsen kuoleman jälkeen. Pro gradu -tutkielma. Yhteiskuntatieteiden tiedekunta. Lapin yliopisto.
- Kiilakoski, Tomi & Honkatukia, Päivi 2018: Johdanto: Miten tutkia nuoria ja nuorisotyötä. Teoksessa Kiilakoski, Tomi & Honkatukia, Päivi (toim.): Miten tutkia nuoria ja nuorisotyötä. Vastapaino. Tampere, 8–28.
- Kofod Ester Holte 2022: The normative mediation of experiences of loss. Teoksessa Køster, Allan & Kofod, Ester Holte (toim.): Cultural, Existential and Phenomenological Dimensions of Grief Experience. Routledge. London, 99-102.
- Kofod, Ester Holte & Køster, Allan 2022: Introduction. Teoksessa Køster, Allan & Kofod, Ester Holte (toim.): Cultural, Existential and Phenomenological Dimensions of Grief Experience. Routledge. London, 1–6.
- Komonen, Katja 2001: Työn moraalista koulutuksen moraaliiin. Teoksessa Kuure, Tapio (toim.): Aikuistumisen pullonkaulat. Nuorten elinolot – vuosikirja. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 16. Helsinki, 70–85.
- Kumpulainen, Kirsti & Aronen, Eeva & Ebeling, Hanna & Laukkanen, Eila & Marttunen, Mauri & Puura, Kaija & Sourander, Andre 2019: Lastenpsykiatria ja nuorisopsykiatria. Duodecim. Helsinki.
- Kärkkäinen, Kati 2020: Lapsen suru. Teoksessa Lahti, Tuuli (toim.): Suru. Duodecim. Helsinki, 90–97.
- Lahti, Tuuli 2020: Suru. Duodecim. Helsinki.
- Laitinen, Merja & Nikupeteri, Anna 2013: Kokemusasiantuntijuus väkivaltatyössä. Teoksessa Laitinen, Merja & Niskala, Asta (toim.): Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Vastapaino. Tampere, 427–458.
- Laitinen, Merja & Niskala Asta 2013: Sosiaalityön suhde asiakkuuteen. Teoksessa Laitinen, Merja & Niskala, Asta (toim.): Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Vastapaino. Tampere, 9–16.
- Laulainen, Sanna 2010: ”Jos mittää et anna niin mittää et saa” Strateginen toimijuus ja organisaatiokansalaisuus vanhustyössä. [untitled \(uef.fi\)](#). Viitattu 3.1.2022.
- Luomanen, Jari & Nikander, Pirjo 2017: Haavoittuvat haastateltavat? Teoksessa Hyvärinen, Matti & Nikander, Pirjo & Ruusuvoori, Johanna (toim.): Tutkimushaastattelun käsikirja. Vastapaino. Tampere, 287–296.
- Lähteenmaa, Jaana 2011: Nuoret työttömät ja yliviritetty toimijuus. *Nuorisotutkimus* 29 (4), 47–60.
- Mantila, Mira 2019: Nuorten suru vanhemman kuoleman jälkeen ja siihen yhteydessä olevat tekijät. [1552642272.pdf \(tuni.fi\)](#). Viitattu 3.1.2022.
- Metteri, Anna 2012: Hyvinvointivaltion lupaukset, kohtuuttomat tapaukset ja sosiaalityö. [978-951-44-8956-3.pdf \(tuni.fi\)](#). Viitattu 3.1.2022.
- Miettinen, Sonja 2006: Eron aika. Tyttäreiden kertomuksia ikääntyneen vanhemman kuolemasta. [Eron aika: Tyttäreiden kertomuksia ikääntyneen vanhemman kuolemasta \(helsinki.fi\)](#). Viitattu 7.1.2022.

- Mitchell, Monique B. 2017: No One Acknowledged My Loss and Hurt: Non-death Loss, Grief and Trauma in Foster Care. *Child and Adolescent Social Work Journal* 35 (6), 1–9.
- Mufson, Toni M.S.W. 1985: Issues surrounding sibling death during-adolescence. *Child and Adolescent Social Work Journal* 2, 204–218.
- Myllymäki, Niina 2013: Epäoikeutettu suru ja sosiaalityö. Kirjallisuuskatsaukseen perustuva sisällyönanalyysi surun kokemuksista. <https://urn.fi/urn:nbn:fi:uta-1-23781>. Viitattu 7.3.2022.
- Mäkinen, Sanna 2015: Näköaloja toimijuuteen nuoruuden siirtymissä ja suunnanotoissa. Teoksessa Kauppila, Päivi Annika & Silvonen, Jussi & Vanhalakka-Ruoho, Marjatta (toim.): Toimijuus, ohjaus ja elämäntulkku. urn_isbn_978-952-61-1747-8.pdf (uef.fi). Viitattu 3.1.2022.
- Neimeyer, Robert A. 2000: Introduction: Meaning Reconstruction and Loss. Teoksessa Neimeyer, Robert A. (toim.) *Meaning Reconstruction and the Experience of Loss*. American psychological Association.
- Nikander, Pirjo 2010: Jäsenkategoria-analyysi ja haastattelun kulttuuriset järjestykset. Teoksessa Ruusuvoori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.): *Haastattelun analyysi*. E-kirja. Vastapaino. Tampere.
- Närhi, Kati & Kokkonen, Tuomo & Matthies, Aila-Leena 2013: Nuorten aikuisten miesten osallisuuden ja toimijuuden reunaehtoja sosiaali- ja työvoimapalveluissa. Teoksessa Laitinen, Merja & Niskala, Asta (toim.): *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Vastapaino. Tampere, 113–145.
- Paju, Elina 2013: Lasten arjen ainekset. Etnografinen tutkimus materiaalisuudesta, ruumiillisuudesta ja toimijuudesta päiväkodissa. Tutkijaliitto. Helsinki.
- Pearce, Caroline 2011: Girl, interrupted: An exploration into the experience of grief following the death of another in young women's narratives. *Mortality* 16 (1), 35–53.
- Pirkanen, Henna 2011: Alkoholi, isyys ja valta: Ongelmajuovat isät miesten elämäntarinoissa. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 53/2011. Väestöliitto.
- Podell, Craig 1989: Adolescent mourning: The sudden death of a peer. *Clinical Social Work Journal* 17, 64–78.
- Pojjula, Soili 2002: *Surutyö*. Kirjapaja Oy. Helsinki.
- Pulkkinen, Mari 2016: *Salattu, suoritettu ja sanaton suru. Läheisen menettäminen kokonaisvaltaisena kokemuksena*. Väitöskirja. Humanistinen tiedekunta, Helsingin yliopisto.
- Pulkkinen, Mari 2017: *Surun sylissä. Suomalaisten kokemuksia menetyksestä*. Kustantamo S&S. Helsinki.
- Pulkkinen, Mari 2021a: *Kerroksellinen kuolemansuru. Surun monimuotoisuus -webinaari. Surevan kohtaaminen -hanke*. Luento: 4.11.2021.
- Pulkkinen, Mari 2021b: *Kuolemansuru. Nykytunteen museo. Valtioneuvoston kanslia – Suomi toimii -hanke. Kuolemansuru - Nykytunteen Museo*. Videotallenne, viitattu 16.2.2022.
- Ranta, Johanna 2020: *Suhteellinen toimijuus huumeita käyttävien matalan kynnyksen palveluissa. Tutkimus institutionaalista vuorovaikutuksesta*. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-1627-3>. Viitattu 29.4.2022.
- Rasa, Marjukka 2019: *Vammaisen vanhemman toimijuus- hyväksytyä ja kyseenalaista*. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-337-167-5>. Viitattu 7.3.2022.
- Raunio, Kyösti 2011: *Olellainen sosiaalityössä*. Gaudeamus. Helsinki.
- Romakkaniemi, Marjo & Kilpeläinen, Arja 2013: *Asiakkuus terveydenhuollon sosiaalityössä – Terveydenhuollon sosiaalityöntekijät asiakkaiden toimijuuden tiloja rakentamassa*. Teoksessa Laitinen, Merja & Niskala, Asta (toim.): *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Vastapaino. Tampere, 244–271.
- Rosen, Helen 1991: *Child and adolescence bereavement*. *Child and Adolescent Social Work Journal* 8, 5–16.
- Ruusuvoori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti 2010: *Haastattelun analyysin vaiheet*. Teoksessa Ruusuvoori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.): *Haastattelun analyysi*. Vastapaino. Tampere.

- Saari, Salli 2000: Kuin salama kirkkaalta taivaalta. Kriisit ja niistä selviytyminen. Kustannusosakeyhtiö Otava. Helsinki.
- Setterstein Jr., Richard 2003a: Introduction. Invitation to the life course. Teoksessa Settersten Jr., Richard (toim.): Invitation to the life course. Toward new understandings in later life. Baywood Publishing Company. Amityville, 1–12.
- Setterstein Jr., Richard 2003b: Propositions and controversies in life course scholarship. Teoksessa Settersten Jr., Richard (toim.): Invitation to the life course. Toward new understandings in later life. Baywood Publishing Company. Amityville, 15–45.
- Silvasti, Tiina 2014: Sisällönanalyysi. Teoksessa Massa, Ilmo (toim.): Polkuja yhteiskuntatieteelliseen ympäristötutkimukseen. Gaudeamus. Helsinki, 33–48.
- Small, Neil 2001: Theories of Grief: a Critical Review. Teoksessa Hockey, Jenny & Katz, Jeanne & Small, Neil (toim.): Grief, Mourning and Death Ritual. Facing Death -series. Open University Press. Philadelphia, 19–48.
- Surevan kohtaaminen -toiminta: www.surevankohtaaminen.fi. Viitattu 12.4.2022.
- Tapio, Sirpa 2022: Äkillisesti läheisensä menettäneiden kohtaaminen kriisityössä. Surukonferenssi. Luento: 21.4.2022.
- Thompson, Neil & Allan, June & Carverhill, Philip A. & Cox, Gerry R. & Davies, Betty & Doka, Kenneth & Granek, Leeat & Harris, Darcy & Klass, Dennis & Small, Neil & Wittkowski, Joachim 2016: The case for a Sociology of Dying, Death and Bereavement. *Death Studies* 40 (3), 172–181.
- Toiviainen, Sanna 2018: Sopeutumista, sitkeyttä ja selviytymistä. Nuorten relationaalinen toimijuus siirtymässä marginaalista kohti valtavirtoja. *Nuorisotutkimus* 36 (4), 35–49.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2009: Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2019: Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje. [Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa \(tenk.fi\)](http://www.tenk.fi). Viitattu 12.5.2022.
- Torbic, Holly 2011: Children and grief: But what about the children? *Home Healthcare Nurse* 29 (2), 67–77.
- Uittomäki, Susanna & Mynttinen, Sirpa & Laimio, Anne & Kärkkäinen, Kati 2022: Miten tukea lasta ja nuorta, kun läheinen on kuollut? Opas läheisille sekä perheiden parissa työskenteleville. Käpy lapsikuolemaperheet ry.
- Uusitalo, Tuula 2007: Yli mahdolloman. Itsemurha ja läheinen. Edita Publishing Oy. Helsinki.
- Vaattovaara, Virpi 2015: Elämänkulku ja toimijuus. Lapin maaseudun nuorista aikuisiksi 1990–2011. [30084276.pdf \(core.ac.uk\)](https://www.core.ac.uk/doi/pdf/10.30084276). Viitattu 7.3.2022.
- Valente, Sharon M. & Saunders, Judith M. 1993: Adolescent grief after suicide. *Crisis: The Journal of Crisis Intervention and Suicide Prevention* 14 (1), 16–22.
- Vanhalakka-Ruoho, Marjatta 2007: Nuorten elämänkulun suunnittelun relationaalisia аспекteja. Teoksessa Juutilainen, Päivi-Katriina (toim.): Suhteita ja suunnanottoa. Näkökulmia nuorten ohjaukseen. Joensuun yliopisto. Joensuu, 9–31.
- Vanhalakka-Ruoho, Marjatta 2010: Relational aspects in career and life-designing of young people. *International Journal of Educational and Vocational Guidance* 10 (2), 109–124.
- Vanhalakka-Ruoho, Marjatta 2014: Toimijuus elämänkulussa – ohjaustyön perusta? *Aikuiskasvatustutkimus* 34 (3). 192–201.
- Vanhalakka-Ruoho, Marjatta 2015: Toimijuus ja suunnanotto elämässä. Teoksessa Kauppila, Päivi Annika & Silvonen, Jussi & Vanhalakka-Ruoho, Marjatta (toim.): Toimijuus, ohjaus ja elämänkulku. [urn_isbn_978-952-61-1747-8.pdf \(uef.fi\)](https://www.urn.fi/URN:ISBN:978-952-61-1747-8). Viitattu 9.5.2022.
- Virkola, Elisa 2014: Toimijuutta, refleksiivisyyttä ja neuvotteluja – muistisairaus yksinasuvan naisen arjessa. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-5568-7>. Viitattu 13.4.2022.
- Walter, Tony 1999: On Bereavement. The Culture of Grief. Open University Press. Philadelphia.

- Winkel, Heidemarie 2010: A postmodern culture of grief? On individualization of mourning in Germany. *Mortality* 6 (1), 67-79.
- Winther-Lindqvist, Ditte A. & Larsen, Ida O. 2019: Grief and Best Friendship Among Adolescent Girls. [Grief and Best Friendship Among Adolescent Girls \(sagepub.com\)](https://www.sagepub.com). Viitattu 3.1.2022.
- Worden, William J. 2018: *Grief Counseling and Grief Therapy. A Handbook for the Mental Health Practitioner*. Fifth edition. Springer Publishing Company. New York.

LIITE 1 (Haastattelupyyntö Huoma ry:n jäsenlehteen)

Hei!

Suretko vanhemman menetystä? Lämpimästi tervetuloa keskustelemaan kokemuksestasi kanssani sosiaalityön pro gradu -tutkielmaani varten toteutettavan haastattelun merkeissä.

Olen sosiaalityön maisterivaiheen opiskelija ja teen pro gradu -tutkielmaani Lapin yliopistossa. Tutkielman ohjaajana toimii yliopistonlehtori Jari Lindh. Tutkielman tavoitteena on tuottaa tietoa nuorten elämän ja arjen rakentumisesta vanhemman menetyksen jälkeen. Tutkielman keskeinen käsite on toimijuus, joka tarkoittaa arjen uudelleen rakentamista ja suhteiden luomista muihin ihmisiin esimerkiksi koulussa, työssä ja vapaa-ajalla. Olenkin kiinnostunut erityisesti siitä, minkälaisia vaikutuksia vanhemman menetyksellä on ollut arjellesi, sosiaalisille suhteillesi sekä osallisuudellesi nuorille tyypillisissä toiminnoissa ja yhteisöissä.

Tutkielmaa ohjaava näkökulma on surun ymmärtäminen kokonaisvaltaisena elämäkokemuksena, mikä tarjoaa myötätuntoisen lähestymistavan surevien nuorten tilanteisiin. Vanhemman menetystä ja siitä juontuvaa surua tarkastellaan relationaalisena, eli erilaisiin suhteisiin kietoutuvana sekä elämänsäkulussa ilmenevänä ja vaikuttavana kokemuksena. Surevien nuorten toimijuuskokemuksia pyritään tavoittamaan suhteessa ympäröivään yhteiskuntaan, nuoruusikään liittyviin kulttuurisiin odo-
tuksiin sekä nuoren omiin sosiaalisiin suhteisiin ja verkostoihin.

Etsin haastateltaviksi 13–17-vuotiaina vanhemman menetyksen kohdanneita, haastatteluhetkellä täysi-ikäisiä nuoria tai nuoria aikuisia. Lisäksi menetyksestäsi tulisi olla kulunut aikaa vähintään vuosi. Se, millä tavoin tai minkälaisissa olosuhteissa olet vanhempasi menettänyt, ei ole tässä yhteydessä ratkaisevaa. Kokemuksesi tuovat arvokasta tietoa kuolemantavasta tai muista piirteistä riippumatta.

Haastattelu voidaan tilanteesta riippuen toteuttaa kasvotusten tai etäyhteydellä. Haastattelu nauhoitetaan luvallasi. Osallistuminen on vapaaehtoista ja voit keskeyttää sen missä vaiheessa tahansa. Haastatteluaineistoa käsitellään anonyymisti ja ehdottoman luottamuksellisesti. Sinua ja kokemuksiasi ei ole mahdollista tunnistaa tutkielman tuloksista. Tutkielman on tarkoitus valmistua touku-
kuussa 2022, jolloin tiedotan Sinua siitä mielelläni.

Mikäli Sinulla herää kysyttävää tai haluat sopia kanssani haastatteluajan, olethan minuun yhteydessä sähköpostitse.

Suuri kiitos avustasi tärkeän aiheen äärellä!

LIITE 2 (Haastattelupyyntö surujärjestöjen, Sureville:n ja Rovaniemen ohjaamon sosiaaliseen mediaan)

Hei!

Suretko vanhemman menetystä? Lämpimästi tervetuloa keskustelemaan kokemuksestasi kanssani sosiaalityön pro gradu -tutkielmaani varten toteutettavan haastattelun merkeissä.

Olen sosiaalityön maisterivaiheen opiskelija ja teen pro gradu -tutkielmaani Lapin yliopistossa. Tutkielman ohjaajana toimii yliopistonlehtori Jari Lindh. Tutkielman tavoitteena on tuottaa tietoa nuorten elämän ja arjen rakentumisesta vanhemman menetyksen jälkeen. Tutkielman keskeinen käsite on toimijuus, joka tarkoittaa arjen uudelleen rakentamista ja suhteiden luomista muihin ihmisiin esimerkiksi koulussa, työssä ja vapaa-ajalla. Olenkin kiinnostunut erityisesti siitä, minkälaisia vaikutuksia vanhemman menetyksellä on ollut arjellesi, sosiaalisille suhteillesi sekä osallisuudellesi nuorille tyypillisissä toiminnoissa ja yhteisöissä.

Etsin haastateltaviksi 13–17-vuotiaina vanhemman menetyksen kohdanneita, haastatteluhetkellä täysi-ikäisiä nuoria tai nuoria aikuisia. Lisäksi menetyksestäsi tulisi olla kulunut aikaa vähintään vuosi. Se, millä tavoin tai minkälaisissa olosuhteissa olet vanhempasi menettänyt, ei ole tässä yhteydessä ratkaisevaa. Kokemuksesi tuovat arvokasta tietoa kuolemantavasta tai muista piirteistä riippumatta.

Haastattelu voidaan tilanteesta riippuen toteuttaa kasvotusten tai etäyhteydellä. Haastattelu nauhoitetaan luvallasi. Osallistuminen on vapaaehtoista ja voit keskeyttää sen missä vaiheessa tahansa. Haastatteluaineistoa käsitellään anonyymisti ja ehdottoman luottamuksellisesti. Sinua ja kokemuksiasi ei ole mahdollista tunnistaa tutkielman tuloksista. Tutkielman on tarkoitus valmistua touku-kuussa 2022, jolloin tiedotan Sinua siitä mielelläni.

Mikäli Sinulla herää kysyttävää tai haluat sopia kanssani haastatteluajan, olethan minuun yhteydessä sähköpostitse.

Suuri kiitos avustasi tärkeän aiheen äärellä!

LIITE 3 (Informoitu suostumus)

Hei!

Olen sosiaalityön maisterivaiheen opiskelija ja teen pro gradu -tutkielmaa Lapin yliopistossa. Tutkielman ohjaajana toimii yliopistonlehtori Jari Lindh. Tutkielman tavoitteena on tarkastella vanhempansa menettäneiden nuorten näkemyksiä ja kokemuksia toimijuudestaan menetyksen jälkeen. Toimijuudella tarkoitetaan arjen uudelleen rakentamista ja suhteiden luomista muihin ihmisiin esimerkiksi koulussa, työssä ja vapaa-ajalla. Koska nuoria koskeva surututkimus on Suomessa vähäistä, olen tutkielmassa kiinnostunut kuulemaan heidän ääntään.

Tutkielmaan ja haastatteluun osallistuminen on Sinulle vapaaehtoista. Voit keskeyttää osallistumisesi missä vaiheessa tahansa ilman, että siitä koituu Sinulle haittaa. Kertomiasi asioita käsitellään anonymisti ja ehdottoman luottamuksellisesti vain tämän pro gradu -tutkielman toteutukseen, eikä tietojasi luovuteta ulkopuolisille. Haastatteluaineisto hävitetään asianmukaisesti tai luovutetaan luvallasi tietoarkistoon tutkielman valmistumisen jälkeen.

Sinulta tullaan kysymään vain tutkielman kannalta olennaisia tietoja. Voit halutessasi jättää vastaamatta mihin tahansa kysymykseen eikä vastaamatta jättämistä tarvitse perustella. Haastattelut nauhoitetaan, minkä jälkeen ne kirjoitetaan tekstimuotoon. Mikäli jokin asia haastattelussa jää mietityttämään Sinua, voit olla minuun yhteydessä haastattelun jälkeen. Haastatteluaineisto säilytetään tietoturvasyistä tietokoneella ja muistitikulla, joihin vain minulla on pääsy. Haastatteluaineiston tekstimuodosta poistetaan tunnistetiedot eikä Sinua tai kokemuksiasi näin ollen pystytä tunnistamaan lopullisesta tutkielmasta vastaustesi perusteella. Tutkielman tulokset ovat luettavissa lopullisessa pro gradu -tutkielmassani, jonka on määrä valmistua toukokuun 2022 loppuun mennessä. Tiedotan Sinua mielelläni tutkielman valmistumisesta.

Koska nuorten surua on kuultu yhteiskunnallisessa keskustelussa ja akateemisessa tutkimuksessa vasta vähän, näen tärkeänä pysähtyä menetyksen kohdanneiden nuorten kokemusten äärelle. Toivon ja tavoittelen sitä, että haastattelu voisi tarjota Sinulle mahdollisuuden kertoa menetykskokemuksestasi ja surustasi omilla ehdoillasi sen verran, mikä itsestäsi tuntuu sopivalta. Haluan korostaa, että en ole arvioimassa Sinun suruasi, vaan tutkijana vilpittömän kiinnostunut siitä, millaisena nuoruudessa koettu vanhemman menetyskokemus Sinun elämässäsi näyttäytyy.

Kiitos, että osallistut tutkielmani toteuttamiseen ja tuot arvokasta tietoa vanhemman menetyksestä ja nuorten surusta.

Olen ymmärtänyt yllä olevat tiedot ja suostun osallistumaan kyseiseen tutkimushaastatteluun.

Paikka ja aika

Haastateltavan allekirjoitus

Tutkijan allekirjoitus

LIITE 4 (Haastattelurunko)

Esitiedot

- Ikä, sukupuoli

Ennen vanhemman menetystä

- Kertoisitko lapsuuden perheestäsi? Ketä siihen kuului?
- Minkälainen lapsuutesi oli (esim. perhesuhteet, kodin ilmapiiri, harrastukset, kaverit)?

Vanhemman menetys

- Kumman vanhemman menetys?
- Minkä ikäinen menetyksen aikaan?
- Minkälaisia tunteita, ajatuksia ja tapahtumia menetykseen liittyi? Miten vanhempi menetti?

Vanhemman menetyksen jälkeen

- Miten koit menetyksen vaikuttaneen elämääsi? Minkälaisia vaikutuksia havaitsit esimerkiksi kaveri-, perhe- ja seurustelusuhteissa, koulutyössä, harrastuksissa?
- Minkälaisin keinoin käsitelit menetystä ja sen aikaan saamia tuntemuksia? Mikä oli sinulle luontevaa?
- Miten menetystä käsiteltiin perheessäsi?
- Miten menetykseesi suhtauduttiin (esim. koulu, harrastukset, aikuiset, ikätoverit)?
- Koitko, että sinulla oli mahdollisuuksia ja tilaa surra ja käsitellä kokemustasi haluamallasi tavalla (esim. perhe, kaverit, koulu, harrastukset)? Mitä olisit toivonut enemmän, mitä vähemmän?
- Koitko menetyksen vaikuttaneen jollakin tavalla nuoruusiälle tyypillisissä siirtymissä, kuten itsenäistymisessä, kotoa pois muuttamisessa, vanhemmasta erkaantumisessa, jatko-opintoihin tai työelämään hakeutumisessa? Miten?
- Koitko erilaisuutta tai ulkopuolisuutta menetyksen vuoksi? Minkälaisina koit mahdollisuutesi toimia ja osallistua sosiaalisissa suhteissa ja yhteisöissä menetyksen jälkeen?
- Koitko, että pärjäämiseesi tai surussa selviytymiseesi kohdistui paineita tai odotuksia (esim. perhe, kaverit, koulu, harrastukset)?
- Minkälaista apua ja tukea toivoit ja sait?

Tänä päivänä

- Minkälaisessa tilanteessa ajattelet olevasi surussasi tällä hetkellä?
- Millä tavoin koet vanhemman menetyksen vaikuttavan elämässäsi ja arjessasi tällä hetkellä (esim. sosiaaliset suhteet, arjen sujuvuus, opiskelu, työelämä)?
- Vaikuttaako menetys ajattelu- ja toimintatapoihisi (esim. päätöksenteko- ja valintatilanteet)? Koetko menetyksen vaikuttaneen identiteettiisi, minäkäsitykseesi tai suhtautumiseesi maailmaan ja toisiin ihmisiin?

- Huomioidaanko menetyksiä tänä päivänä muiden ihmisten taholta jotenkin? Miten? Minkälaista suhtautumista sinä toivoisit muilta ihmisiltä?
- Millä mielin muistelet menetettyä vanhempaa tänä päivänä? Mitä opit häneltä, minkälaisia hyviä ja tärkeitä muistoja hänestä kannat mukana?